

TARTALOM

Tanulmány

NAGY FERENC:

A szankciórendszer 1

HARSÁGI VIKTÓRIA:

Sokalanyú eljárások az angol jogban – képviseleti eljárások és a csoportos perlés 16

FORGÁCS IMRE:

Kiút a káoszból? A pénzügyi piacok jogának dilemmái 27

CZUGLER P. ÁRON:

Hitelváltások kezelése egykor és most – a bethleni konszolidáció
magánjogi válságjogának tanulságai a jelenkor számára 37

Szemle

SÁNDOR ISTVÁN:

A bizalmi vagyonkezelési szerződés szabályozásának értékelése a külföldi minták alapján 49

SÁNDOR TAMÁS:

Az áruk nemzetközi adásvételéről szóló, 1980. évi bécsi egyezmény 35 éve 59

RUTTNER VERONIKA:

A hiteles fordítás szükségességének kérdése a polgári eljárásban 61

Szemle

NOVÁK BARNABÁS:

Jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete 66

Contents

Studies

FERENC NAGY:
The System of Sanctions
VIKTÓRIA HARSÁGI:
Multi Party Litigation in the English Law –
Representative Procedures and Group Litigation
IMRE FORGÁCS:
Order out of Chaos? Dilemmas of the Regulation
Financial Markets
ÁRON P. CZUGLER:
Managing Debt Crises in the Present and in the Past
– Lessons to be Learned from the Private Law
Consolidation of the Bethlen Era

Review

ISTVÁN SÁNDOR:
Evaluation of the Trust Regulation Based on Foreign
Samples
TAMÁS SÁNDOR:
35 Years of the 1980 Vienna Convention
on International Sale of Goods
VERONIKA RUTTNER:
On the Necessity of Certified Translation in the Civil
Procedure

Legal Life – Legal Literature

BARNABÁS NOVÁK:
Understandable Legislation – Art of Accurate
Composition

Inhalt

Abhandlungen

FERENC NAGY:
Das Sanktionensystem
VIKTÓRIA HARSÁGI:
Mehrparteienverfahren im englischen Recht –
Stellvertreterklage und Sammelklage
IMRE FORGÁCS:
Ausweg aus dem Chaos? (Dilemmas des Rechts
der Finanzmärkte)
ÁRON P. CZUGLER:
Verwalten von Schuldnerkrisen früher und jetzt –
Lehren aus dem Privatrecht der Bethlen-Konsolidation
für die Gegenwart

Rundschau

ISTVÁN SÁNDOR:
Bewertung der Regelung des Treuhandvertrags
aufgrund ausländischer Beispiele
TAMÁS SÁNDOR:
35 Jahre des Wiener Übereinkommens von 1980
über Verträge über den internationalen Warenkauf
VERONIKA RUTTNER:
Notwendigkeit der beglaubigten Übersetzung
im Zivilprozess

Rechtsliteratur – Rechtsleben

BARNABÁS NOVÁK:
Verständliche Gesetzgebung – Die Kunst der genauen
Formulierung

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny * A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.
A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**
A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József
Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre** • Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvary Sándor**
A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám: 214-2453
e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu
Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011-00000007-34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.
Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,

Előfizetési díj belföldön egy évre: 19 400 Ft, külföldön 125 EUR
Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 1850 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.
Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021-7166

TANULMÁNY

A szankciórendszer

✍ Nagy Ferenc egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Az új Btk.-t ismertető tanulmánysorozat szankciórendszerrel foglalkozó tanulmánya a jogalkotói törekvés, a büntetőpolitikai irányvonal vázolását követően a szankciórendszer általános jellemzőit tekinti át. Az elemzés az egyes szankciók köréből a hangsúlyt a szabadságelvonással járó büntetések (szabadságvesztés, elzárás) és intézkedés (kényszergyógykezelés) valamint az új jogintézmények lényegi bemutatására és értékelésére helyezi.

I.

A Btk. szankciórendszerének büntetőpolitikai irányvonaláról

A 2012. évi Btk. egészét, különösen a szankciórendszerét illető kormányzati/jogalkotói törekvés az áldozatok védelme érdekében a törvény szigorára, a büntetési tételek növelésére, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazására irányul(t). A bűnelkövetők számára hatékony és visszatartó erejű büntetések kilátásba helyezésével kívánta elérni a Kormány Magyarországon a rend helyreállítását, az állampolgárok biztonságérzetének javítását.

A jelenleg hatályos Btk.-val szembeni „egyik legfontosabb elvárás... – a törvényjavaslat indokolása szerint – „a szigorúság, amely a tetтарыыos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb megjelenítését jelenti a törvényben.”

A hatályos Btk. és annak szankciórendszere valójában nem a kettős, hanem a hármas „nyomvonalú büntetőpolitika” talaján áll. E szerint a súlyos bűncselekmények esetében, illetve a fokozottan veszélyes, visszaeső elkövetőkkel szemben a büntetőjog, a büntetés szigorát kell érvényesíteni. Míg a kisebb súlyú bűncselekmények, az első ízben bűnelkövetők esetében a szabadságelvonás nélküli alternatív szankcióknak, a nevelési, a preventív büntetési célnak kell elsőbbséget kapnia. Továbbá a szigorú megtorlás és a prevenció mellett a büntetőjogi jogkövetkezménynek a sértett, illetve a megsértett közösség kiengesztelését is szolgálania kell és ennek érdekében a büntető kódex nagyobb teret kíván biztosítani a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének.

A vázolt három büntetőpolitikai irány közül az első a domináns, azaz a következetes szigor, a visszaeső elkövetők még szigorúbb büntetése, a szabadságelvo-

nással járó joghátrányok körének bővítése valósul(t) meg leginkább. Ennek alátámasztásaként kiemelhető a törvényi szabályozás szintjén – egyebek mellett – a határozott ideig és az életfogytig tartó szabadságvesztés tartamának jelentős emelése, a „három csapás” néven elhíresült szabály fenntartása, a Btk. Különös Részében a kizárólagosan szabadságelvonó büntetéssel történő fenyegetés.

A legutóbbi időszak hazai büntetéskiszabási gyakorlata is szigorodást, a szabadságelvonás centrikusságát igazolja, ugyanis megfordult a trend: míg 2007-ben a pénzbüntetés volt a gyakorlatban a domináns büntetési nem (44 % körül), addig 2010-től kezdődően a szabadságvesztés lett a legnagyobb arányban alkalmazott büntetés Magyarországon (2013-ban 37 %). Ezzel párhuzamosan a kiszabott pénzbüntetések aránya a felére csökkent (2013-ban 22,4 % a Legfőbb Ügyészség 2014-ben közzétett előző évekre vonatkozó adatai alapján).

A szigorítás mellett az enyhítés irányába mutató rendelkezések is fellelhetők az új büntető kódexben a korábbi szabályozáshoz képest, mint például a pénzbüntetés egynapi tétel összegének vagy a járművezetés eltiltás alsó határának leszállítása és ezen eltiltás kötelező kiszabásának kivételes mellőzési lehetősége, avagy a határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának, és az ún. feles szabálynak kedvezőbb meghatározása.

II.

Az új kódex szankciórendszerének általános jellemzőiről

A Btk. szankciórendszere alapvetően a 2009. évi LXXX. törvény (Bn) által bevezetett rendelkezésekre,

azaz az 1978. évi Btk. 2013. június 30-án hatályát veszített szabályaira épül kisebb-nagyobb módosításokkal, kiegészülve új jogintézményekkel, mind a büntetések, mind az intézkedések körében.

A büntetéseket a hatályos Btk. 33. §-a sorolja fel. Közülük a szabadságvesztésről, a közérdekű munkáról, a pénzbüntetésről, a foglalkozástól eltiltásról, a járművezetéstől eltiltásról és a kiutasításról a korábbi és az új Btk. is rendelkezik. Új büntetési nem az elzárás és a sportrendezvények látogatásától való eltiltás, míg a kitiltás elvesztette mellékbüntetés funkcióját és önálló büntetéssé lépett elő. Így egyedüli mellékbüntetésként a közügyektől eltiltás maradt. A részben felfüggesztett szabadságvesztés megszűnt, maradt a ketto évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés végrehajtása felfüggesztésének lehetősége.

Az intézkedéseket a hatályos Btk. 63. §-a rögzíti. A felsorolásból kivehetően két új intézkedéssel bővült az intézkedések katalógusa, nevezetesen a jóvátételi munkával és az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételével.

A hatályos büntető kódexet is a duális/dualista szankciórendszer, azaz a büntetések és az intézkedések kettőssége, és e szankciók önálló, illetve együttes alkalmazásának lehetővé tétele jellemzi. Ez a rendszer alapvetően a bűnelkövető által elkövetett bűncselekményt, és az ezzel összefüggő bűnösséget feltételező, arra arányos viszonzást jelentő *büntetésre*, és az elkövető nevelését, intését, gyógyítását szolgáló, illetve az elkövető veszélyessége elleni, speciálpreventív célú büntetőjogi *intézkedésekre* épül.

A dualista szankciórendszerünkben a büntetés az elsődleges, a meghatározó jogkövetkezmény, az intézkedések pedig – a büntetések mellett jobbra kiegészítő, kiegészítő jelleggel – az elkövető személyiségének kedvezőbb irányban történő alakítására, a biztonsági és a speciális prevenciók céljára juttatására hivatottak. A büntetés meghatározó, alapfogalom jellege a bűncselekmény fogalmának törvényi meghatározásából is kitűnik, amely szerint a bűncselekmény – az egyéb fogalmi összetevők mellett – olyan cselekmény, „amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”.

A büntetések és az intézkedések mellett *vannak olyan büntetőjogi jogintézmények is*, amelyek nem rendelkeznek kizárólag, illetve döntően a büntetés, vagy az intézkedés meghatározó, lényegi ismérveivel. A magyar büntetőjogban, a Btk.-ban is ilyennek tekinthető például a vagyonelkobzás vagy a tevékeny megbánás a bűncselekménnyel okozott sérelem kiegyenlítése érdekében.

A Btk. Különös Részében az egyes bűncselekmények büntetési tételeiben csak szabadságelvonás, azaz szabadságvesztés, vagy elzárás szerepel. Ez azt jelenti tehát, hogy kikerült az új Btk.-ból a kizárólag pénzbüntetéssel fenyegetett deliktumok köre. A hatályos Btk. nem tartalmaz alternatív büntetéssel (így a szabadságvesztés mellett vagy helyett közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel) fenyegetést sem. Azonban

enyhébb büntetés alkalmazására is lehetőséget ad az új törvény [lásd Btk. 33. § (4) bekezdés]. A törvényi szabályozás vonatkozásában is az állapítható meg tehát, hogy a büntetőjogi szankciórendszerünk vitathatatlanul és egyértelműen szabadságelvonás-centrikus.

III.

Az egyes büntetési nemek

1. A szabadságvesztés

A *szabadságvesztésnek* a kódex szankciórendszerében elfoglalt centrális helyét az indokolja/indokolhatja, hogy *sokoldalú és többirányú igény kielégítésére*, továbbá büntetési célok megvalósítására egyaránt *alkalmas* lehet. Az indokolás szerint: „A szabadságvesztésre, mint a legerőteljesebb visszatartó hatású büntetésre szükség van. A szabadságvesztés az elkövető elszigetelése révén, közvetlenül szolgálja a társadalom védelmét. E biztonsági szempontokon túl a büntetés nevelési feladata sem oldható meg nélküle.” A szabadságvesztésnek a büntetési célok elérésére való alkalmasságát biztosítja e büntetési nem törvényi szabályozásának, kiszabásának és végrehajtásának a megfelelő differenciálása.

A szabadságvesztés a hatályos büntetőkódexben is változatlanul határozott ideig vagy életfogytig tart. (Btk. 34. §)

A *határozott ideig tartó szabadságvesztés tartamát* illetően szigorítás következett be: a generális minimum két hónapról *három hónapra* emelkedett, a generális maximum pedig öt évvel szigorodott. Vagyis az általános felső határ „főszabályként” tizenöt év helyett *húsz év*, míg a törvényben meghatározott esetekben (bűnszervezetbeni, különös vagy többszörös visszaesőként elkövetés, halmazati vagy összbüntetés esetén) a törvényi maximum *huszonöt év* (Btk. 36. §).

A *generális maximumot* jelentő húsz év, illetve a huszonöt év megfelelő idő ahhoz, hogy az elítélt érezze a vele szemben alkalmazott joghátrány szigorúságát és a nevelésére is mód nyíljon.

A *szabadságvesztés-büntetés legrövidebb időtartamának* három hónapra történő emelésével a törvény a *rövid tartamú szabadságvesztés* visszaszorítására irányuló, nemzetközi téren megnyilvánuló tendenciát is figyelembe vette/vehette. Rövidnek általában a hat hónapot meg nem haladó tartamú szabadságvesztés tekinthető.

A rövid tartamú szabadságvesztés egyértelmű és egyoldalú elutasítását az utóbbi időszakban *differenciáltabb megítélés* követte. A veszélyek, a káros hatások mellett a büntetési forma pozitív vonásait is kiemelik. Így például a különösen intenzív rövid tartamú szabadságvesztés nyomatékos figyelmeztetést, pszichés sokkhatást válthat ki, továbbá bizonyos bűnelkövetői körben a szabadságelvonástól és az egzisztenciális ér-

dekek elvesztésétől való félelem szintén pozitív hatású lehet. A rövid tartamú szabadságvesztés negatív, káros hatásai a végrehajtás reformja révén is enyhíthetők.

Tehát a rövid tartamú szabadságvesztésnek a büntetések köréből való száműzése, illetve az ilyen követelés hangoztatása indokolatlan; viszont kívánatos az alkalmazásának a további visszaszorítása és mindenekelőtt a szabadságelvonnással nem járó szankciókkal történő helyettesítése. A rövid tartamú szabadságvesztés kiszabása kiváltképp akkor látszik indokoltnak, ha az addig hosszabb tartamban alkalmazott szabadságvesztés-büntetés helyébe lép.

A szabadságvesztés-büntetés *három végrehajtási fokozata* változatlan és sajnálatos módon megmaradt a fegyházba kerülés kazuisztikus, nehezen „áttekinthető” szabályozási módja is. A fokozatba sorolást mindenekelőtt a bűncselekmény súlya határozza meg: fogházban kell végrehajtani a vétség miatt, börtönben a büntett miatt kiszabott szabadságvesztést, a legsúlyosabb bűncselekmények miatt kiszabott szabadságvesztést pedig fegyházban hajtják végre. Kivételt képeznek ez alól a visszaesők, mert esetükben a vétség miatt kiszabott szabadságvesztést is börtönben kell végrehajtani, illetve a többszörös visszaesőkkel, továbbá bünszervezetben bűncselekményt elkövetőkkel szemben a két évi vagy ennél hosszabb tartamú szabadságvesztés esetén is a fegyház fokozat az irányadó.

A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő *feltételes szabadságra bocsátás* új szabályai viszont bizonyos fokú előrelépést jelentenek. A korábbi Btk. idevonatkozó előírásai ugyanis európai viszonylatban a lehető legszigorúbbak közé számítottak. Ami nálunk viszonylag enyhének bizonyult (2/3 rész utáni szabadulás), az az uniós tagállamok büntetőjogában a legszigorúbbak közé tartozott/tartozik.

A hatályos Btk.-ban a feltételes szabadságra bocsátás – „főszabályként”, a végrehajtási fokozattól függetlenül – nem visszaeső elítélt esetében a büntetés 2/3 részének letöltése után következhet be. A feltételes szabadságra bocsátás az indokolás szerint az elkövető előéletéhez igazodik, tekintettel arra, hogy a nem visszaeső elkövetők nagy valószínűséggel könnyebben és hamarabb visszailleszkednek a társadalomba és törvénytisztelő életmódot folytatnak, ha korábban feltételes szabadságra kerülhetnek. A visszaeső elítélteknel 3/4 rész letöltése után lehetséges a feltételes szabadulás, ha a 38. § (4) bekezdésében írt kizáró okok valamelyike nem érvényesül. Kedvező változás történt az ún. feles szabály tekintetében, itt a korábbi három

év helyett a felső határ öt évre emelkedett, különös méltánylást érdemlő esetben [Btk. 38. § (3) bek.]. Ez feltehetően összefüggésben áll(hat) a részben felfüggesztett szabadságvesztés kiiktatásával. Az indokolás szerint a 2010 májusától bevezetett részben felfüggesztett szabadságvesztés sok tekintetben nem volt enyhébb szankció a végrehajtandó szabadságvesztésnél, és ez bizonytalanná tette a gyakorlati alkalmazhatóságát, erre is tekintettel nem került ez a jogintézmény az új Btk.-ba.

A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő *feltételes szabadságra bocsátásra* vonatkozó *hazai szabályozás* alakulásának *jellemzője*, hogy ezen jogintézmény egyes alapvető szabályairól – az 1950-es évtized kivételével – *anyagi jogi büntető kódexek rendelkeztek és rendelkeznek*. Vagyis a *perbíróság az ítéletében állapítja meg* a határozott ideig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy azt, hogy ezen jogintézmény alkalmazásának lehetősége kizárt. Így a perbíróság az ítéletében a bűncselekmény jogkövetkezményeként kiszabott szabadságvesztés-büntetés tartamát lényegesen érintő kérdésben kell, hogy állást foglaljon. A feltételes szabadságra bocsátás azonban az alapvető anyagi jogi, Btk.-beli vetülete mellett lényegében végrehajtási kategória is a progresszív büntetés-végrehajtás utolsó fokozata.¹

Vagyis a szabadságvesztés-büntetésből történő feltételes szabadságra bocsátás nem tekinthető csak és kizárólag anyagi büntetőjogi intézménynek, de nem tekinthető csak és kizárólag végrehajtási kategóriának sem. Így a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményére sajátos anyagi jogi és végrehajtási kettősség, egyes jelleg a jellemző.²

Az *életfogytig tartó szabadságvesztéssel* kapcsolatban *két előzetes*, elvi jelentőségűnek is tekinthető megjegyzést szabadon tenni. Az egyik: a korábbi és az új Btk. indokolása és több jogirodalmi vélemény is az életfogytig tartó szabadságvesztést határozatlan tartamúnak nevezte és nevezi. Ez a büntetési forma kétségtelenül tartalmaz ugyan határozatlansági mozzanatot, mégsem minősíthető valódi értelemben vett határozatlan tartamú szabadságvesztésnek, még a tényleges változat sem, és a szankciórendszerünkben sem ezt a funkciót tölti be. Az új Btk. indokolása e tekintetben ellentmondásos: előbb azt rögzíti, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés „határozatlan tartamú”, majd ugyanezen mondat második felében azt állapítja meg, hogy „valódi értelemben mégsem tekinthető határozatlan *tartalmú* [szerző kiemelése] szabadságvesztés

1 Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Budapest, BVOP, 1997. 110.; Vö. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. 2. kiadás. Budapest, HVG-Örök, 2010. 290.; Kabódi Csaba–Lőrincz József–Mezey Barna: Büntetéstan alapfogalmak. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. 104–105.; Horváth Tibor–Lévay Miklós (szerk.): Magyar Büntetőjog Általános Rész. Budapest, Complex, 2012. 371. (A hivatkozott rész szerzője Görgényi Ilona).

2 Nagy Ferenc: A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásról. In: Börtönügyi Kaleidoszkóp. Ünnepi Kötet Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, Bv. Tudományos Tanácsa, 2014. 158.

büntetésnek.” Ezen ellentmondásos és félreérthető indokolás tehát nem nyújt világos és egyértelmű eligazítást az életfogytig tartó és a határozatlan tartamú büntetés megfelelő elválasztása és értelmezése tekintetében. A valódi határozatlan szabadságvesztés esetében ugyanis a bíróság ítéletében nem határozza meg pontosan és egyértelműen a szabadságvesztés időtartamát, hanem a büntetés végleges tartama a végrehajtás során – annak eredményességéhez képest – hozott további döntéstől függ. Ezt a szabadlábra helyezési rendelkezést pedig többnyire a büntetés-végrehajtási hatóság hozhatja meg.³

Az életfogytig tartó szabadságvesztés „különlegességét, sajátosságát” nem a határozatlansági vetülete jelenti, hanem az a körülmény, hogy akár az elítélt élete végéig is tarthat. A valódi határozatlan büntetés egyébként nincs összhangban a pontos törvényi meghatározottság, azaz a nulla poena sine lege certa alkotmányos jogállami követelménnyel.

A másik megjegyzés az *életfogytig* tartó szabadságvesztés értelmezésével függ össze. Hosszú időn át az az értelmezés vált széles körben elfogadottá, hogy a szó szerinti elnevezéstől eltérően ez a büntetési forma „főszabályként” nem jelent az elítélt élete végéig tartó fogvatartást, hanem a törvényben meghatározott büntetési időtartam letöltését követően lehetőség adódhat az elítélt feltételes szabadon bocsátására. Az utóbbi időszakban azonban változóban van az előbbi interpretáció: az életfogytig tartó szabadságvesztés – ezen újabb értelmezés szerint – az elítélt élete végéig tart(hat), és ennek megfelelően kizárható az elítélt korábbi szabadulásának a lehetősége. Ez persze összefügg azzal, hogy válságos, létbizonytalansággal járó időszakban általában lecsökken az emberi jogok tisztelete.

Ez tükröződik a strasbourgi bíróság újabb ítélezési gyakorlatában is. E szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés, akár a tényleges változata – önmagában – nem sérti az Európai Emberjogi Egyezmény 3. cikkét (kínzás, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód tilalmát), vagy bármely idevonható egyezményi rendelkezést. Mindazonáltal az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, amely nem enyhíthető, így megfosztja az elítéltet a szabadlábra helyezés bármely lehetőségétől, felvetheti az Egyezmény 3. cikkének megsértését. Vagyis „de jure” és „de facto” egy-

aránt kell, hogy létezzen az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadulásnak tényleges lehetősége és gyakorlata is.⁴

A Vinter és társai Egyesült Királyság elleni ügy alapján az alábbi következtetéseket vonta le Lévy Miklós: (I) Önmagában sem a kötelező, sem a bíró mérlegelésén alapuló tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem veti fel az Egyezmény 3. cikkének sérelmét. (II) Külön és eltérő mérce alapján kell megítélni, hogy egy szabadságvesztés-büntetés már a kiszabáskor vagy a fenntartása során sérti-e a 3. cikkben szereplő tilalmat. (III) A büntetés kiszabásakor durván aránytalan büntetés jelenthet embertelen, megalázó büntetést és ezáltal sértheti a 3. cikket. (IV) A büntetés kiszabáskor nem durván aránytalannak tekinthető tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetén is felmerülhet a 3. cikk sérelme, amennyiben: a panaszos fenntartott szabadságvesztésének már nincs legitim büntetéstani alapja, illetve a büntetés nem mérsékelhető sem de jure, sem de facto.⁵

A Vinter és társai Egyesült Királyság elleni ügye – a kérelmezők indítványára – az Emberi Jogok Európai Bírósága Nagykamarája elé került, amely 2013. július 9-én hirdette ki ítéletét.⁶ Ehhez a 17 bíró által hozott ítélethez mindössze egy bíró csatolt különvéleményt. A bíróság ismételtelen leszögezte, hogy a súlyos büntetések, így az elítélt élete végéig tartó szabadságelvonás sem sérti az Egyezmény 3. cikkét, ha az elítéltnak megvan a joga arra, hogy szabadulásának feltételeit és lehetőségeit a hazai jog alapján érdemben megfontolják, és az elítélést minimálisan 25 év után felülvizsgálják. A felülvizsgálat lehetőségének teljes kizárása azonban (de jure), illetve a gyakorlatban nem élő kegyelmi rendelkezésekre korlátozása (de facto) sérti az Egyezmény 3. cikkét.⁷ Amennyiben tehát legkésőbb az elítéléstől eltelt 25. év után ilyen felülvizsgálat nem biztosított, úgy megállapítható az Egyezmény 3. cikkének sérelme. A döntés azt is rögzíti, hogy az elítéltnak már az ítélet kihirdetésének pillanatában joga van megismerni az esetleges feltételes szabadságra bocsátása legkorábbi időpontját és annak feltételeit. Ha e kritériumoknak megfelelő felülvizsgálati rendszer nem biztosított, úgy a tényleges életfogytiglani már a kiszabásának pillanatában sérti az Egyezmény 3. cikkét, tehát nem csak később válik embertelen büntetéssé.

3 Vö. Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. KJK, Budapest, 1984. 260–261.; Földvári József.: Magyar büntetőjog általános rész. 6. átdolgozott kiadás. Osiris, Budapest, 2002. 256.; Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Budapest, HvgOrac, 2005. 177.; Nagy: i. m. (1. jegyzet) 277.

4 Vö. Tóth Mihály: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. Jogtudományi Közlöny. 2012. 6. sz. 268–272. Hazánkban Törkölly Tibor életfogytig tartó szabadságvesztésre és ennek keretében 40 évi büntetésre elítélt fordult a strasbourgi bírósághoz az Egyezmény 3. cikkének megsértése miatt, azonban a bíróság határozatában nem ítélte egyezményesértőnek a magyarországi ítéletet. Vö. Tibor Torkoly v. Hungary – 4413/06 [2011] ECHR 702 (5 April 2011).

5 Lévy Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. Jogesetek Magyarázata (JeMa). 2012. 3. sz. 76.

6 A Nagykamara előtt felülvizsgált ítéletek ügyszáma: 66069/09, 130/10 és 3896/10

7 Karsai Dániel: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. Jogesetek Magyarázata (JeMa). 2014. 1. sz. 70–77.

A Vinter-ügy jogerős döntését követően előzetesen már számítani lehetett hazánk elmarasztalására. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2014. május 20-án kelt 73593/10. számú ítélete Magyar László Magyarország elleni ügyében az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének és a 6. cikk 1. §-ának megsértését állapította meg. A bíróság ítéletének érvelése lényegében megegyezik – a 3. cikket illetően – a Vinter-ügy jogerős ítéletében elhangzott indokokkal.

A Magyar-ügy még nem jogerős strasbourgi döntése is megerősíti, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem sérti az Egyezmény 3. cikkét. Azonban az ilyen súlyos büntetésre ítéltnek is joga van további fogvatartása valamikori felülvizsgálatára. Az ilyen utólagos felülvizsgálat kizárása azonban embertelen, megalázó bánásmódnak minősül, így sérti nemzetközi jogi kötelezettségeinket. Az ítélet értelmében az ezirányú magyar szabályozás „rendszer-szintű hiányosságban szenved”, ezért az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó jogszabályi rendelkezések felülvizsgálatra és változtatásra szorulnak.

A bíróság továbbá azt is megállapította, hogy a Magyar-ügyben a büntetőeljárás teljes hossza elfogadhatatlan volt.⁸

Ezen elmarasztaló és az országot kártérítés megfizetésére is kötelező döntést követően a jogalkotó a kegyelmi eljárás alaposabb és részletesebb kidolgozásával kívánja megszüntetni a jogsértő helyzetet. E szerint a kötelező kegyelmi eljárás 40 év elteltével hivatalból indulna, amelynek részeként egy jövőben felálló kegyelmi bizottság tenne javaslatot. Az egyéni kegyelem azonban megmarad a köztársasági elnök diszkrecionális jogköreként. Igen kétséges és kérdéses, hogy ez az új „megoldási javaslat” kiállná az Európai Egyezmény és annak bírósági gyakorlata próbáját. Már az, hogy a kegyelmi eljárásra (valójában nem felülvizsgálatra!) 40 év után kerülne sor, nem áll összhangban a jogerős Vinter-ügyben rögzített és megkívtat 25 éves periódussal. Továbbá az is kiemелendő, hogy a Szegedi Ítéltőtábla a jogerős Vinter-ügyben hozott európai döntésre, a nemzetközi egyezménybe ütközésre hivatkozva, védői indítványra felfüggesztett egy büntetőeljárást és 2014 áprilisában az Alkotmánybírósághoz fordult, kérve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának megsemmisítését. Az Alkotmánybíróság pedig 2014 novemberéig még nem foglalt állást ebben a kérdésben.

Az új büntető kódex a legsúlyosabb büntetési formát, az *életfogytig tartó szabadságvesztést* a határozott tartamú szabadságvesztés mellett *fakultatíve rendel*

büntetni 22 bűncselekmény szankciójaként. Vagyis a bíróság elsőként arról dönthet, hogy melyik szabadságvesztési változatot tartja indokoltnak. Kivételt jelentettek és részben jelentenek a legszigorúbb halmazati és bűnismétlési szabályok [új Btk. 81. § (4) bek. és 90. § (2) bek.], ahol az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása kötelező. A korábbi Btk. 85. § (4) bekezdését és az új Btk. 81. § (4) bekezdését azonban alaptörvényellenesnek ítélte az Alkotmánybíróság III/491/2013. számú határozatában és visszaható hatállyal megsemmisítette ezen törvényi rendelkezéseket. Az AB szerint az életfogytiglani szabadságvesztés kötelező alkalmazása, a jogalkalmazói mérlegelés lehetőségének kizárása nem igazolható alkotmányosan, ugyanis elentétes az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével, mert nem felel meg a jogállami büntetési rendszerrel kapcsolatos Alaptörvényből fakadó követelményeknek. A kötelező életfogytiglani szabadságvesztés alkalmazására vonatkozó előbbi általános jellegű alkotmánybírósi elutasító indoklás mellett is az AB megsemmisítő döntése csak a Btk. 81. § (4) bekezdését érinti.

Másodikként a bíróság arról határozhat, hogy *lehetőséget ad-e az elítéltnak a feltételes szabadságra bocsátásra*. Itt is kivétel az új Btk. 90. § (2) bekezdésében szabályozott kötelező életfogytiglani, ahol a feltételes szabadulás lehetőségének a kizárását szintén az új büntető törvény írja elő [Btk. 44. § (2) bek.]. Továbbá az ismételt életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt sem bocsátható feltételes szabadságra [Btk. 45. §. (7) bek.].

Amennyiben a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, „annak legkorábbi időpontját legalább huszonöt, legfeljebb negyven évben” határozhatja meg, években. Vagyis a korábbi Btk. „legalább húsz évben” (ahol bűncselekmény büntethetősége elévül) és „legalább harminc évben” (ahol a bűncselekmény büntethetősége nem évül el) kitétele az új Btk.-ban 25 és 40 év közötti időtartamra módosul.⁹

A *feltételes szabadság tartama* – a jelenlegi szabályozáshoz hasonlóan – „legalább tizenöt év”, de a Btk. a tartam felső határáról nem rendelkezik.

A *tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés* magyarországi alkotmányosságával kapcsolatban terjedőben az a nézet, hogy az Alaptörvény a IV. cikkének (2) bekezdésében¹⁰ deklarálja ennek a büntetésnek az alkotmányosságát, így alkotmánybírósi vizsgálat tárgya nem lehet. Ez a nézet – megítélésem szerint – ebben a formában nem állja meg a helyét. A *szabadulás lehetőségét vizsgáló mechanizmusnak de jure és de facto hiánya* folytán a magyar szabályozás és gyakorlat egyez-

8 Case of László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10) Strasbourg, 20 May 2014. Tóth Mihály: Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve. Jogtudományi Közlöny. 2014. 10. sz. 450.

9 Az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának hazai helyzetéről lásd: Kiszely Pál–Nagy István: Az idő rabságában. A hosszú időre ítélt büntetés-végrehajtásának helyzete a Szegedi Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle. 2012. 3. sz. 1–16.

10 Az idevonatkozó alaptörvényi rendelkezés szerint: „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki”.

ménysértőnek bizonyult az említett Magyar-ügy kapcsán, így egyúttal alkotmányellenesnek is tekintendő, hiszen biztosítani kell a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.¹¹

Az elmúlt 20 év során, azaz 1993 és 2012 között az *életfogytig tartó szabadságvesztésnek* a hazai bíróságok általi *évenkénti átlagos elrendelési gyakorisága* 14,25 volt (1993:3, 1994:17, 1995:9, 1996:21, 1997:16, 1998:9, 1999:12, 2000:13, 2001:9, 2002:10, 2003:22, 2004:22, 2005:10, 2006:14, 2007:16, 2008:9, 2009:15, 2010:25, 2011:11, 2012:22 = $285/20 = 14,25$.) Az elmúlt 17 évben, 1996 és 2012 között, ez az átlag 15,0; míg az utóbbi 10 évben, 2003 és 2012 között 16,6 volt.

A Legfőbb Ügyészség által legutóbb 2014-ben közölt ezirányú statisztikai adatok nem tűnnek megbízhatónak, ugyanis a 2013. évre vonatkozóan megjelent adatok nem egyeznek ugyanezen szerv által közölt korábbi évek adataival sem. A legutolsó legfőbb ügyészségi adatszolgáltatás szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés elrendelése 2005-ben 6 volt, az előző ugyanezen szerv és év adata szerint 10; 2007-ben a korábbi 16 helyett 14 szerepel a 2014. évi kiadásban; a 2009-ben 15 helyett 12 található. Sőt, 2013-ra vonatkozóan rekordszám, 36 olvasható. Az Országos Bírósági Hivatal statisztikája sem egyezik több helyütt a Legfőbb Ügyészség adataival.¹²

A végrehajtási adatokat illetően a (jogerősen) tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték száma az elmúlt években dinamikusan emelkedett: 2010: 16, 2011: 19, 2012: 25, 2013: 29 volt.¹³

2. Az elzárás

A magyar büntetőjog az 1978. évi Btk. alapján az egységes szabadságvesztés és differenciált végrehajtás elvét követte. A hatályos Btk. azonban a *szabadságvesztésen* kívül új, önálló büntetésként szabályozza az – eredetileg a szabálysértési jogban ismert és alkalmazott – *elzárás* büntetést. Így a jelenlegi büntető kódexünk már nem egységes szabadságvesztést szabályoz, hanem büntetésként a szabadságelvonás több, azaz két külön változatáról rendelkezik, legalábbis formailag, jogtechnikai szempontból.

Nem szerencsés, sőt összetévesztésre, félreértésre alkalmas ugyanakkor az a hazai jogalkotói megoldás, amely szerint ugyanazon megnevezésű fogalom (mint például a közérdekű munka, illetve – a jogi személlyel szembeni büntetőjogi – pénzbírság) helyet kap mind a szabálysértési jogban, mind a büntetőjogban. Meg-

jegyezhető, hogy a korábbi 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről csak elzárásról rendelkezett, míg az új szabálysértési kódex, a 2012. évi II. törvény kifejezetten szabálysértési elzárásról ad szabályozást. Ennek következtében 2013 júliusától indokolt és célszerű a szabálysértési elzárás és a büntetőjogi elzárás közötti különbségtétel.

A hibás szemléletet tükröző hivatalos indokolás szerint az elzárás olyan szabadságelvonással járó büntetés, amely főként azokkal az elkövetőkkel szemben alkalmazható, akik esetében szociális, gazdasági, családi vagy életkori viszonyaikra tekintettel más büntetés kiszabása célszerűtlen, illetve az elzárás büntetés hatékonyabban szolgálhatja a speciális prevenciót.

Egy új büntetési nem bevezetésénél a szociális, gazdasági szempontokra hivatkozás azt sugallja, hogy ha van pénzed, vagyonod, megúszhatod a szabadságelvonás nélküli enyhébb vagyoni szankcióval, ha nincs, szabadságelvonásra, legalább elzárásra ítélnék.¹⁴

A rövid tartamú szabadságvesztés sajátos formája tehát a napokban meghatározandó *büntetőjogi elzárás büntetés*, amelynek a törvényi minimuma öt nap és a maximuma kilencven nap. A törvényi büntetéssel fenyegetés szintjén az elzárás a Btk. Különös Részében a legenyhébb konkrétan nevesített szankció, vagyis főszabályként csak szabadságelvonás szerepel e részben. Az elzárás jelenleg 13 különös részi bűncselekmény (így például magántitok megsértése; levéltitok megsértése; önkényuralmi jelkép használata; járványügyi szabályszegés;) büntetési tételében 14 esetben fordul elő. [A 14 eset magyarázata az, hogy a minősített adattal visszaélés Btk. 265. § (2) bekezdés a) pontja szerinti legenyhébb alakzatánál, illetve a Btk. 265. § (6) bekezdése szerinti gondatlan változtatnál is előfordul az elzárással fenyegetés.] Ezeknél a deliktumoknál azonban a bíróságnak lehetősége van a törvény által előírt büntetőjogi elzárás büntetés helyett enyhébb, szabadságelvonással nem járó büntetést/büntetéseket alkalmazni [Btk. 33. § (5) bek.].

A büntetőjogi elzárás ebben az értelemben nem abszolúte meghatározott büntetési nem. Kiemelendő azonban az, hogy az elzárás nem a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívája, ugyanis a szabadságelvonást csak szabadságot el nem vonó szankció helyettesíthet. Az elzárás mint rövid tartamú szabadságelvonás valójában szabadságvesztés-büntetés akkor is, ha azt másként nevezik, a stigmatizáló, megfélemlítő káros hatásával, illetve az ilyen hatás komoly eshetőségével egyetemben. Továbbá egy büntetési nem kiválasztásában nem szabadna, hogy szerepet kapjanak a már

11 Vö. Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Magyar Jog. 2013. 5. sz. 265–271.; Nagy: i. m. (3. jegyzet) 175–176.; Lévay: i. m. (5. jegyzet) 77–78.; vö. Alaptörvény Q cikk (2) bekezdés: „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.”

12 Legfőbb Ügyészség: Bűnözés és igazságszolgáltatás 2005–2013. Budapest, 2014.

13 Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2013. 17.

14 Vö. Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. Magyar Jog. 2013. 9. sz. 533.

említett szociális és gazdasági szempontok. Az új szabályozás nemigen érthető furcsasága azonban az, hogy a büntetőjogi elzárás mellett is kiszabható a közérdekű munka [Btk. 33. §. (5) bek.], míg szabadságvesztés (és a szabálysértési elzárás) mellett értelemszerűen és érthetően nem [Btk. 33. § (6) bek. a) pont], figyelemmel mind a korábbi, mind az új Btk. ezzel kapcsolatos kifejezett tiltó rendelkezésére. Ennek ismeretében meglepőnek tekinthető az a nemrégiben közzétett kúriai döntés, amely a rendelkező részében ismételten rögzíti a törvényi előírást, hogy „szabadságvesztés mellett nem szabható ki közérdekű munka” (BH 2014. 3.).

Értékelésként leszögezhető, hogy erre az új büntetési nemre, a büntetőjogi elzárásra valójában nem volt szükség, a szabadságvesztés-büntetés általános minimuma a Btk.-ban három hónapnál rövidebb tartamú is lehetne, ha a jogalkotó így akarta volna. Vagyis úgyis fogalmazható, hogy a büntetőjogi elzárás a lényegét tekintve olyan rövid tartamú szabadságvesztés-büntetés, amelynek a generális minimumát a jogalkotó öt napra szállította le, és amelyet ugyancsak büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani.

Általában olyan esetekben lehet szükség a rövid tartamú szabadságelvonást jelentő elzárásra, amikor a – főleg a viszonylag hosszabb tartamú – végrehajtandó szabadságvesztést a bíróság nem tartja alkalmazhatónak, a felfüggesztett szabadságvesztést viszont nem megfelelő, nem kellő súlyúnak ítéli, a pénzbüntetést pedig vagy túl enyhének, vagy alkalmazhatatlannak tekinti az elkövetővel szemben.

Az új Bv. kódex, a 2013. évi CCXL. törvény az elzárást érintő rendelkezései között rögzíti, hogy ezen büntetést a külön jogszabályban kijelölt bv. intézetben hajtják végre. Az elzárás végrehajtására – eltérő szabályok hiányában – a szabadságvesztés fogház fokozatára irányadó szabályokat kell alkalmazni. A Bv. törvény indokolása szerint a Btk. szerinti *elzárás szabályai* önállóan, a szabálysértési elzárástól *elkülönítetten*, külön fejezetekben kerülnek elhelyezésre, úgy mond „a jobb átláthatóság és könnyebb alkalmazhatóság érdekében”. Ez a szempont valójában általános jelleggel mégsem érvényesül(het), mivel a Bv. kódex 273. § (4) bek. értelmében az elzárásra ítélték és a szabálysértési elzárást töltő elkövetők együtt helyezhetők el. Egyébként a vonatkozó szabályok szerint a végrehajtás során – többek között – el kell különíteni az elzárásra ítélteteket a szabadságvesztésre ítéltektől és az előzetes letartóztatottaktól, a férfiakat a nőktől; a fiatalokat a felnőtt korúaktól.

Az elzárásra ítélt jogai és kötelezettségei részben megegyeznek a szabadságvesztés fogház fokozatú elítélttel, több eltéréssel. Így például az elzárásra ítélt saját ruháját viselheti; csomagot hetente kaphat, ha-

vonta legalább két alkalommal fogadhat látogatót. Továbbá az elzárásra ítélt együtt dolgozhat, azonos díjazással a szabadságvesztésre ítélttel.

Az *elzárás* gyakorlati *végrehajtását* illetően az állapítható meg, hogy az e büntetést töltők létszáma 2013-ban jelentősen növekedett, több esetben is meghaladta a 300 főt. A 2013. december 31-i hivatalos adat szerint az elzárásra beutaltak száma 214 volt, közel duplája a 2012. évi szabálysértési elzárásra vonatkozó adatnak, amely 128 volt. A különösen rövid, gyakran csak néhány napos elzárás végrehajtása azonban kihívást okoz az elhelyezés terén és az adminisztrációs kötelezettséget tekintve egyaránt.¹⁵

3. A közérdekű munka

A *közérdekű munka* a bíróság által, az ítéletében meghatározott és a köz javára végzendő munkának ingyenes teljesítését jelenti hetente legalább egy napon. A közérdekű munkavégzést a hatályos Btk. is fenn tartja, és bár a korábbi hazai gyakorlati alkalmazása viszonylag szerény volt, de a kiszabása emelkedő tendenciát mutat. A bevezetésének és fenntartásának büntetőpolitikai koncepciója azonban mindenképpen helyeselhető. Így nem véletlen, hogy a közérdekű munkavégzés a rövid tartamú szabadságvesztés egyik legjobb és leggyakrabban alkalmazott alternatívája sok nyugat-európai országban.

A közérdekű munka gyakoribb hazai alkalmazásának lényegi feltétele egyrészt e büntetésnek megfelelő elkövetői körrel szembeni elrendelése, másrészt a végrehajtás körülményeinek és a munkavégzés ellenőrzésének körültekintő biztosítása.

A *megfelelő elkövetői körrel szembeni alkalmazás követelményénél* abból kell kiindulni, hogy e büntetésnek nem a munkára nevelés az elsődleges célja, sokkal inkább arra kellene irányulnia, hogy az elkövető a köz ellen elkövetett bűnét jóvátegye a köz javára végzett munkával.

Az új Btk. a közérdekű munka tartamának korábbi generális minimumát (így negyvenkét órától negyvennyolc órára) és a maximumát (háromszáz órától háromszáztizenkettő órára) egyaránt felemelte. A külföldi szabályozásokhoz hasonlóan a közérdekű munkára vonatkozó legújabb hazai törvényi rendelkezés e büntetés tartamát nem napokban, hanem órákban szabja meg.

A kényszer- vagy kötelező munkára vonatkozó nemzetközi előírásokkal összhangban a közérdekű munkára ítéléshez nem szükséges a vádlott beleegyezése, de ilyenkor az elítélt számára a munkalehetőséget állami vagy önkormányzati kereteken belül kell biztosítani.¹⁶

15 Vö. i. m. (13. jegyzet) 14., 17.

16 Vö. Nagy Ferenc: A közérdekű munka szabályozásáról, alkalmazásáról, végrehajtásáról. Magyar Jog. 2007. 12. sz. 712–715.

A Btk. a munkakötelezettség megszegése esetére a közérdekű munka szabadságvesztésre történő átváltoztatását helyezi kilátásba. A *szabadságvesztésre átváltoztatás* a munkakötelezettségnek *önhibából történő nem teljesítéséhez* fűződik.

A közérdekű munka *bíróságok általi* gyakorlati *alkalmazása* az utóbbi időszakban folyamatosan és dinamikusan emelkedett és emelkedik: a 2007. évi 6%-ot kevéssel meghaladó részesedés 2012-ben eljutott a 15%, majd 2013-ban a 18% körüli szintre (a végrehajtási feltételek meglététől is függően) a Legfőbb Ügyészség adatai alapján.

Az új Bv. kódex VIII. Fejezete értelmében a *közérdekű munka végrehajtása* során a napi munkaidő legalább négy óra, legfeljebb tizenkét óra. A közérdekű munkavégzés heti időtartama legalább négy óra, de a negyvennyolc órát nem haladhatja meg [280. § (4) bek.]. A közérdekű munka végrehajtásáról továbbra is a pártfogó felügyelői szolgálat gondoskodik, más szervezetekkel (munkahellyel, illetve állami foglalkoztatási szervvel) együttműködve. Új elem azonban az, hogy az új Bv. törvény bizonyos szervekre kötelezettséget telepít a közérdekű munkavégzésre ítélték fogadása tekintetében (281. §). Külön hangsúlyozza a törvény, hogy a közérdekű munkát az elítélt nem munkaviszony, hanem büntetés-végrehajtási jogviszony keretében végzi. A közérdekű munka végrehajtására szolgáló munkahelyet az elítélt lakóhelye/tartózkodási helye szerint illetékes kormányhivatal pártfogó felügyelője jelöli ki, az elítélt előzetes meghallgatását követően (282. §).

4. A pénzbüntetés

A pénzbüntetés vagyoni hátrányt tartalmazó és a bíróság által pénzüsszegben megállapított szankció, amelyet a bűncselekmény miatt elítélt az államnak tartozik megfizetni. A korábbi és a hatályos szabályozásunkban is a megfelelő egyéniesítést szolgálja a *napi pénzbüntetés*, amelynek egyik fontos gondolata az, hogy a pénzbüntetést nemcsak az elkövetett bűncselekménnyel kell arányba állítani, hanem külön az elkövető vagyoni, jövedelmi, személyi viszonyait is figyelembe kell venni. Azért nagyon lényeges a bűncselekmény súlyának és a jövedelmi viszonyoknak a szétválasztása a pénzbüntetés alkalmazásában, mert ezzel egy igazságosabb és áttekinthetőbb büntetéskiszabás feltételei teremthetők meg.

A napi pénzbüntetés új szabályozása értelmében is a pénzbüntetés kiszabásánál a bíróság *először napi tételekben* (minimum 30, maximum 540) szabja ki az elkövetett *bűncselekmény tárgyi súlyának megfelelő* bünte-

tést, szem előtt tartva az általános büntetéskiszabási elveket.

A második mozzanat az *egy napi tételnek megfelelő pénzüsszeg* meghatározása az elkövető vagyoni, személyi, jövedelmi viszonyainak és életvitelének az alapján. Az egynapi tétel összegét *legalább ezer, legfeljebb ötszázezer forintban* kell meghatározni. A pénzbüntetés egynapi tétel összegének csökkentése a korábbi kétezer-ezer-ötszáz forintról *egyezer forintra* a szélesebb körű gyakorlati alkalmazás lehetőségét nyitja meg. A felső határ azonban kétezsázézer-ről ötszázézer forintra emelkedett az új Btk.-ban.

Végül a *pénzbüntetés végső összegeként* minimum 30 000, maximum 108 millió forint szabható ki. Tekintettel arra, hogy a pénzbüntetés jelentős anyagi terhet jelenthet, továbbá a pénzbüntetés egyéniesítését szolgálja az, hogy a bíróság ügydöntő határozatában rendelkezhet úgy, hogy az elkövető a pénzbüntetést legfeljebb két éven belül havi részletekben fizetheti meg.

A *pénzbüntetés kötelező* alkalmazásának több törvényi feltétele van. Az *egyik* az, hogy csak határozott ideig tartó szabadságvesztés mellett szabható ki. Ez a feltétel akkor is adott, ha a szabadságvesztés végrehajtását a bíróság felfüggeszti.

A kötelezően alkalmazandó pénzbüntetés *másik feltétele*, hogy az elkövető megfelelő keresettel, jövedelemmel vagy vagyonnal rendelkezzen (ehhez lásd 25. BKv.).

Az előbbi mindkét feltétel megléte esetén a pénzbüntetés *alkalmazása* akkor *kötelező*, ha a bűncselekményt *haszonszerzés céljából* követték el. Ebbe a körbe nem csupán a vagyon elleni deliktumok tartoznak, hanem a vagyongyarapodás által motivált más bűncselekmények is.

Az új Bv. kódex értelmében a *pénzbüntetés végrehajtásához* kapcsolódó feladatokat a törvényszék gazdasági hivatala, illetve a bv. bíróság látja el.

5. A foglalkozástól eltiltás

A foglalkozástól eltiltás az elítélt jogait korlátozó büntetés, amelynek kétfős célja van. E büntetés egyrészt a társadalom védelmét célozza, másrészt preventív cél szolgál, nevezetesen a komoly, adott esetben egzisztenciális hátrányt is jelentő eltiltás kizárja annak a lehetőségét, hogy az elkövető a foglalkozásával összefüggésben újabb bűncselekményt kövessen el az eltiltás ideje alatt. A foglalkozástól eltiltás önállóan és más büntetéssel egyidejűleg is kiszabható. A hatályos Btk. minden esetben a bíróság mérlegelésére bízta ezen büntetés alkalmazását.¹⁷

¹⁷ Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész II. Szeged, Jurisperitus Bt., 2014. 168–169.

A hatályos büntető kódex szerint két esetben van lehetőség az elkövető eltiltására meghatározott foglalkozások gyakorlásától. Az első szerint a bűncselekményt az elkövető „szakképzettséget igénylő foglalkozása” szabályainak megszegésével követte el.

A másik a *foglalkozásának felhasználásával szándékos elkövetésre* vonatkozó rendelkezés szakképzettséghez nem kötött és hatósági engedély nélkül gyakorolható foglalkozás körében is alkalmazható, de csak a foglalkozási ágon belül szabatosan megjelölt munkakör tekintetében. A *foglalkozásának felhasználásával* kitétele pedig azt kell érteni, amikor a foglalkozás nyújtotta lehetőség közvetlen kihasználásával kerül sor a szándékos bűncselekmény elkövetésére (BKv 18. lásd BH 2013. évi Különszám 49–50.).

A két rendelkezés között tehát több különbség mutatható ki. Az első esetében szakképzettséget igénylő foglalkozása, míg a másik esetében szakképzettséghez nem kötött, bármilyen foglalkozás szóba jöhet. Az első esetben a foglalkozása szabályainak a megszegésével, a másik esetben pedig a foglalkozás felhasználásával követik el a bűncselekményt. Az első esetben akár szándékos, akár gondatlan bűncselekmény alapot szolgáltat a büntetés alkalmazására, míg a második esetben csak szándékos bűncselekmény.

A foglalkozástól eltiltás és a járművezetéstől eltiltás elhatárolásánál abból kell kiindulni, hogy a két büntetés egymással a *specialitás viszonyában* van.

A Btk. 52. § (3) bekezdése – *új rendelkezésként* – lehetővé teszi a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetőjének az eltiltását olyan foglalkozás gyakorlásától vagy egyéb tevékenységtől, amelynek keretében gyermekkorú vagy fiatalkorú személy nevelését, felügyeletét, gondozását, gyógykezelését végzi, illetve gyermekkorú vagy fiatalkorú személlyel bizalmi, hatalmi vagy befolyási viszonyban áll. Ez a rendelkezés – az indokolás szerint – a gyermek- és fiatalkorú személyek fokozottabb védelmét és helyes erkölcsi fejlődését szolgálja.

A foglalkozástól eltiltás alkalmazható végleges hatállyal vagy határozott időtartamban (1–10 év). A foglalkozástól eltiltás tartamát a Btk. szerint az ítélet jogerőre emelkedésétől kell számítani.

Az *új Bv kódex* XI. Fejezete alapján a foglalkozástól eltiltás végrehajtása annak a szervnek a feladata, amelyik az eltiltással érintett foglalkozás kapcsán kötelező nyilvántartási, vagy engedélyező tevékenységet végez (például szakmai kamarák, szakmai szövetségek). A foglalkozástól eltiltás büntetés-végrehajtását a rendőrség ellenőrzi (297. §).

6. A járművezetéstől eltiltás

A járművezetéstől eltiltás a megelőzésnek olyan eszköze, amely nemcsak az újabb közlekedési bűncselekmény, de bármilyen, a közlekedésre veszélyt jelentő járművezetői magatartás meggátolására alkalmas.

Kettős funkciót tölt be tehát, mivel a járművezetéstől eltiltás, mint büntetés az elkövetett bűncselekmény megelőzést szolgáló reakciója, de az alkalmatlan elkövetők közlekedésből való kizárásának eszköze is.

A Btk. 55.§-ában az *első törvényi fordulat* értelmében járművezetéstől eltiltás csak azzal szemben alkalmazható, aki az engedélyhez kötött járművezetés szabályainak megszegésével követi el a bűncselekményt.

A törvényi *szabályozás második fordulata* szerint a járművezetéstől eltiltható az is, aki bűncselekmények elkövetéséhez járművet használ.

A járművezetéstől eltiltás alkalmazását a Btk. – főszabályként – nem teszi kötelezővé, hanem a bíróság mérlegelési körébe utalja a szükségének az eldöntését.

A Btk. *kötelezővé teszi a járművezetéstől eltiltás kiszabását* a járművezetés ittas állapotban vagy járművezetés bódult állapotban bűncselekmények elkövetése esetén. A járművezetéstől eltiltás kötelező alkalmazása csak különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető.

A járművezetéstől eltiltás végleges hatályú vagy határozott ideig tartó lehet. A határozott idejű eltiltás *legrövidebb tartama egy hónap*, maximuma tíz év. A járművezetéstől eltiltás végrehajtását a rendőrség ellenőrzi (Bv. tv. 298. §).

7. A kitiltás és a kiutasítás

A *kitiltás* a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát korlátozza. Vagyis a kitiltott nem tartózkodhat a bíróság által meghatározott helységben vagy az ország meghatározott részén, mert az ott tartózkodása veszélyezteti a közérdeket. Így további bűncselekmény elkövetésének megelőzését szolgálja elsősorban a kitiltás. A *kitiltás a hatályos Btk.-ban már nem mellék-büntetés, hanem önálló büntetésként szerepel*.

A büntető kódex a kitiltás alkalmazásának *két feltételét* határozza meg:

a) a Btk. különös része meghatározott bűncselekménynél a kitiltás alkalmazását kifejezetten írja elő; és

b) az elkövetőnek meghatározott helységben, területen való tartózkodása a közérdeket veszélyeztessen.

A kitiltás tartama egy évtől öt évig terjedhet. A kitiltás *végrehajtását a rendőrség ellenőrzi*, e feladatot a bv. bíró értesítése alapján látja el.

Jelenleg ha az elítélt a kitiltásnak ellenszegül, a 2012. évi II. törvény 201. §-a értelmében szabálysértést követ el. A kitiltás szabályainak megszegése miatt a szabálysértési eljárás a rendőrség hatáskörébe tartozik.

A *kiutasítás* szintén az elkövető jogait korlátozó tartalmú büntetés. A kiutasításra ítéltnek az országot el kell hagynia, illetve tűrni köteles azt, hogy az ország területéről eltávolítsák.

A kiutasítás elrendelésének *általános feltételei* között (Btk. 59. §) szerepel, hogy

a) e büntetés *csak nem magyar állampolgárral szemben* alkalmazható;

b) a kiutasítással érintett elkövetőnek az országban tartózkodása nem kívánatos;

c) a kiutasítás mellett közérdekű munka, vagy pénzbüntetés nem szabható ki [Btk. 33. § (6) bek. b) pont].

A kiutasítással érintett elkövetői körre vonatkozó korlátozásokat és tilalmakat a Btk. 59. § (2)-(4) bekezdései tartalmazzák.

A hatályos Btk. új szabályozása alapján is a kiutasítás határozott ideig tart, vagy végleges hatályú.

A határozott ideig tartó kiutasítás tartamának minimuma egy év, leghosszabb tartama tíz év. A kiutasítás tartama az ítélet jogerőre emelkedésével kezdődik.

A Btk. rendelkezik a végleges hatályú kiutasításról is.

A kitiltás és a kiutasítás elhatárolását illetően közös vonásként megállapítható, hogy mindkét esetben az elítéltet meghatározott helyről, illetve területről eltávolítják. Az új szabályozás alapján közös sajátosság az is, hogy mindkét büntetés tartamát a törvény generális minimum és maximum formájában meghatározza, annyi eltérés azonban megállapítható, hogy a kiutasítás nem csupán határozott tartamú, hanem végleges hatályú is lehet.

Megkülönböztető ismérv lehet az általános törvényi feltétel, vagyis a kitiltás csak a törvényben meghatározott esetekben rendelhető el, míg a kiutasítás akkor, ha az elkövető országban tartózkodása nem kívánatos. A kitiltás elrendelése mérlegelésen alapul, a kiutasítás esetében ez kötelező. A kitiltás egy vagy több helyszébről vagy az ország meghatározott részéből, a büntethető elkövető esetében, míg a kiutasítás az ország egész területéről történik a nem magyar állampolgárral szemben. A tartamot illetően a kitiltás csak határozott idejű (egyötől öt évig tartó), míg a kiutasítás mind határozott ideig tartó (egy évtől tíz évig tartó), mind végleges hatályú is lehet. Az előírások megszegése tekintetében a kitiltás esetében szabálysértés válik meg, a kiutasítás vonatkozásában pedig bűncselekmény nem állapítható meg.

A kiutasítás végrehajtása érdekében a bíróság az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes területi idegenrendészeti hatóságot értesíti. Ha az elítélt szabadságvesztést tölt, ekkor a bíróság a bv. intézet számára ír elő értesítési kötelezettséget (új Bv. tv. 301. §).

8. A sportrendezvények látogatásától való eltiltás

A magyar büntető törvény 2001 óta rendeli büntetni a sportrendezvényeken elkövetett garázda magatartásokat a rendbontás törvényi tényállása révén. A sportjogi szabályozás alapjogszabálya a sportról szóló 2004. évi I. törvény (sporttörvény), illetve a sportrendezvények biztonságáról szóló 54/2004. (III. 31.) Korm. rendelet.

A hatályos büntető kódex új büntetési nemként bevezeti a sportrendezvények látogatásától való eltiltást (Btk. 58. §). Ennek indoka a sportrendezvényeken és az azokkal összefüggésben elkövetett bűncselekmények

elszaporodása. A „sorthuliganizmus” elleni hatékony fellépés eszközévé válhat ezen büntetés, amely megfelelően szolgálhatja az egyéni és az általános prevenciót is.

A sportrendezvények látogatásától való eltiltás büntetés, amely önállóan és más büntetés mellett is kiszabható. Alkalmazásának feltétele, hogy az elkövető a bűncselekményt a sportrendezvényen való részvétel, az odautazás vagy az onnan történő távozás során a sportrendezvénnyel összefüggésben kövesse el. A bíróság az ítéletében határozza meg, hogy az elkövetőt mely sportszövetség által, mely sportág keretében vagy mely sportlétesítményben rendezett sportesemény látogatásától tiltja el.

A sportrendezvény fogalmát a sporttörvény értelmező rendelkezése tartalmazza. E szerint a sportrendezvény a sportszervezet vagy sportszövetség által versenyrendszerben vagy azon kívül, résztvevők jelenlétében megtartott verseny, illetve mérkőzés. Ennek minősül továbbá a sportesemény is. A sportrendezvényen való részvétel nem csak a sportesemény időtartama alatti tartózkodást jelenti, hanem – a sporttörvény szerint – felöleli az azt megelőző, illetve az azt követő másfél órát is.

Az eltiltás legrövidebb tartama egy év, leghosszabb tartama öt év. Ezen tartam alatt az elítélt köteles a bíróság által meghatározott sportrendezvények, sportlétesítmények helyszínétől távol maradni. Az eltiltás tartama az ítélet jogerőre emelkedésével kezdődik. Ha a sportrendezvények látogatásától eltiltott személy az eltiltás szabályait mégis megszegi, szabálysértést követ el. [Szabs. tv. 201. § (2) bek.]

E büntetés végrehajtását a rendőrség ellenőrzi a sportrendészeti nyilvántartás alapján.

9. A mellékbüntetés: a közügyektől eltiltás

Büntetőjogunkban a büntetések között hagyományosan fő- és mellékbüntetéseket különböztettek meg aszerint, hogy az adott büntetési nem egyedül, önállóan (is), azaz tipikusan főbüntetesként; avagy főbüntetés mellett, vagyis mellékbüntetesként alkalmazható. Ez a megkülönböztetés hazánkban a Csemegi-kódex óta ismert.

Az 1978. évi Btk. szabályozása szintén követte a fő- és mellékbüntetések szerinti csoportosítást, azonban a 2009. évi LXXX. törvény – 2010 májusától – büntetések és mellékbüntetések között különböztet. Ezt a csoportosítást vette át a jelenlegi Btk. is. A mellékbüntetés hatályos büntetőtörvényi szabályozása jogfosztó-jogkorlátozó jellegű, egyedüli mellékbüntetéssel, a közügyektől eltiltással kezdődik.

A törvényi rendelkezés (Btk. 61. §) két feltételhez köti a közügyektől eltiltás alkalmazását. Az első feltétel a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt az elkövető végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése.

A közügyektől eltiltás másik feltétele, hogy az elkövető méltatlan a közügyekben való részvételre.

A közügyektől eltiltásban rejlő *hátrányokat, hatásokat a Btk. 61. § (2) bekezdése szabályozza*. A közügyektől eltiltás a társadalom védelmét és a büntetés megelőző, visszatartó célját azzal szolgálja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltet meghatározott időre elzárja a köztevékenységtől, politikai és egyéb jogok gyakorlásától.

A közügyektől eltiltás csak határozott ideig (minimum egy, maximum tíz évig) tart.

IV.

A magyar büntetőjog egyes intézkedési nemei

1. Az intézkedések általános jellemzőiről és osztályozásáról

Dualista szankciórendszerünkben a büntetések mint elsődleges, meghatározó szankcióformák mellett a kódex szabályozza az intézkedéseket is, amelyek jobbra kiegészítő jelleggel funkcionálnak és elsősorban speciális prevenciók célokat szolgálnak. Az elkövető bűnössége a büntetés kiszabásának alapja, az intézkedéseknél azonban ez általában alkalmazási előfeltétel. Vagyis a büntetés bűnösséget, de a bűnösség semmiképpen sem szükségszerűen megbüntetését követel.

A megrovás, a próbára bocsátás intézkedés(ek) elrendelése bűnösséget megállapító ítéletben történik, míg az elkobzás, vagyoneklobzás, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele alkalmazásának nem akadályozza az elkövető bűnösségét kizáró gyermek-kora vagy kóros elmeállapota. A kényszergyógykezelés intézkedést a bíróság szintén bűnösség (beszámítási képesség) hiányában rendeli el. Végül megemlíthető, hogy az intézkedések a büntetésekkel szemben nem eredményeznek büntetett előéletet.¹⁸

A hatályos Btk. 63. § -ának szabályozása felsorolja az alkalmazható intézkedéseket, amely törvényhely lényegében az intézkedések egyfajta osztályozásáról akként rendelkezik, hogy:

- a megrovás, a próbára bocsátás, a jóvátételi munka és a kényszergyógykezelés intézkedések *önállóan, büntetés helyett*;
- az elkobzás és a vagyoneklobzás, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele *önállóan és büntetés, de intézkedés mellett is* elrendelhető;
- a pártfogó felügyelet *büntetés, illetve intézkedés mellett* alkalmazható.

A kiutasítás mellett nem rendelhető el pártfogó felügyelet.

A jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedésekről pedig külön törvény, a 2001. CIV. törvény rendelkezik, azonban ezen szankciók nem képezik jelen tanulmány részét.

2. A megrovás

A megrovás a legenyhébb büntetőjogi jogkövetkezmény. Az alkalmazás célja és tartalma szerinti osztályozás alapján ez a szankció *nevelő-intő jellegű intézkedés*. A megrovás a bűncselekmény elkövetőjének erkölcsi elítélését jelenti, más ténylegesen bekövetkező ún. materiális joghátrány nélkül. Legfontosabb célja az, hogy az elkövetőt törvénytisztelő magatartásra intse és nevelje. A megrovás elrendelésének *hatályos törvényi feltétele* az, hogy az elkövető (bűn)cselekménye az elbíráláskor már nem veszélyes, vagy oly csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a Btk. szerint alkalmazható legkisebb büntetés kiszabása, vagy más intézkedés alkalmazása (az elkobzás, a vagyoneklobzás és az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele kivételével) szükségtelen.

A korábbi Btk. „hatóság” fogalomhasználatától eltérően a hatályos kódex nem hatóságról szól, hanem úgy rendelkezik, hogy a megrovást a bíróság és az ügyész is alkalmazhatja. A megrovás alkalmazására csak önállóan, vagyis büntetés helyett kerül(het) sor.

3. A próbára bocsátás

A büntetőjogi reformmozgalom eredményeként terjedt el szerte a civilizált világon az a felismerés, hogy a bűnelkövetők jelentős részénél nincs szükség a büntetés tényleges végrehajtására, hanem elegendő az ezzel való közvetlen fenyegetés is. Ily megfontolások hatására is alakult ki a feltételes elítélés, és az egyik alapvető változata a próbára bocsátás.

A próbára bocsátás is *nevelő-intő jellegű intézkedés*, és a feltételes elítélés azon változata, amikor a bíróság a bűncselekmény elkövetését és így az elkövető büntetőjogi felelősségét megállapítja, azonban a büntetés céljának szem előtt tartásával úgy foglal állást, hogy nem büntetést rendel el, hanem annak kiszabását meghatározott próbaidőre elhalasztja.

A hatályos Btk. szerint az intézkedés alkalmazása egyrészt a *vétségekre* terjed ki, másrészt a *bűntettek* esetében próbára bocsátásnak a *háromévi szabadságvesztésnél* nem súlyosabban büntetendő bűntett miatt lehet helye. A próbára bocsátás alkalmazása kizárásának a Btk. négy esetkörét rögzíti [vö. Btk. 65. § (2) bek.].

18 Nagy: i. m. (1. jegyzet) 377–380.; Juhász Zsuzsanna: Az intézkedések. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Complex Kiadó, 2013. 164–166.

A próbára bocsátott pártfogó felügyelet alá helyezhető.

A *próbaidőt* is a bíróság határozza meg; legrövidebb tartama egy év, a leghosszabb pedig három év lehet azzal a megszorítással, hogy a tartamot években, vagy években és hónapokban kell meghatározni.

A próbaidő kedvező elteltének az a következménye, hogy az elkövető büntethetősége megszűnik, külön bírósági határozat nélkül. Jogkövetkezmény csak akkor fenyegeti a elkövetőt, ha a próbára bocsátás próbaidéje nem telik el eredményesen. Ezért törvénysértő a próbára bocsátás mellett más büntetés, például járművezetéstől eltiltás alkalmazása (BH 2014.260.).

A próbára bocsátott a próbaidő alatti magatartásával azt is tanúsíthatja, hogy az intézkedés a célját nem érte el, ilyenkor a *próbara bocsátást meg kell szüntetni, és büntetést kell kiszabni*.

A *próbara bocsátás végrehajtásáról* az új Bv. törvény 308. §-a rendelkezik.

4. A jóvátételi munka

A jóvátételi munka mint új alternatív szankció a nemzetközi ajánlások szellemében született és illeszkedik a jóvátétel, a helyreállító igazságszolgáltatás szempontrendszerébe. A hatályos Btk.-hoz fűzött indoklás szerint ez az új intézkedési nem a közösség felé irányuló reparációt célozza, másrészt a tervszerű életvitel szervezését segítheti. A jóvátételi munka részben a próbára bocsátáshoz, részben a közérdekű munka büntetéshez hasonló jogintézmény.

A *jóvátételi munka* – a próbára bocsátáshoz hasonlóan – vétség, vagy három évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntethető büntett elkövetése esetén alkalmazható (Btk. 67. §). A bíróság – szintén a próbára bocsátáshoz hasonlóan – a büntetőjogi felelősség megállapításával egyidejűleg elhalasztja a büntetés kiszabását egy évre, jóvátételi munka végzésének előírása mellett. Akkor kerülhet sor erre az intézkedésre, ha a büntetési célok ezzel is elérhetőek.

A jóvátételi munka a közérdekű munka büntetéssel is mutat hasonlóságot. Mind a két szabadságkorlátozó szankció közös vonása a joghátrányt jelentő munkára kötelezés, azaz az alkalmazásukhoz a törvény szerint nincs szükség az elkövető hozzájárulására. Emellett a választott, illetve kijelölt munka díjazás nélkül végezendő és ezzel kapcsolatban nem létesül munkaviszony. A jóvátételi munkához képest a közérdekű munka ugyanakkor súlyosabb szankció: magasabb óratartama is ezt mutatja, illetve az alkalmazhatósági köre is szélesebb. Eltérés mutatkozik a kötelezősségszegés szankcionálásában is: míg a jóvátételi munka ese-

tében az ítéelő bíró dönt – a kötelező szabadságvesztésre átváltoztatás nélkül – a büntetés kiszabásáról, addig a közérdekű munkánál a bv. bíró hatásköre a szabadságvesztésre történő átváltoztatás.

Az intézkedés tartamának minimuma huszonnégy, maximuma százötven óra. A jóvátételi munka előírása mellett az elkövető pártfogó felügyelet alá helyezhető. A pártfogó felügyelet a jóvátételi munka elvégzésének igazolásáig, legfeljebb azonban egy évig tart. A hatályos törvényi előírás szerint az elkövető – választása szerint – állami vagy önkormányzati fenntartású intézménynél, közhasznú jogállású civil szervezetnél, illetve egyháznál vagy azok részére végezheti a jóvátételi munkát, ingyenesen. Vagyis a büntetőjog közjogi jellegével nem egészen összhangban az elkövetőnek kell megkeresnie, megválasztania a munkavégzés helyét és idejét, sőt a munka elvégzését megfelelően kell tudni igazolnia.

A Btk. szerint az előírt munka elvégzését az érintett intézmény vezetője vagy szervezet vezető tisztségviselője, illetve képviselője igazolja. Az igazolás közokiratnak minősül. Az elkövető büntethetősége a megfelelő igazolás benyújtásával szűnik meg. A rugalmas szabályozás, a jóvátétel mikéntjébe való elkövetői beleszólási lehetőség növelheti a joghátrány elfogadottságát, és hitelesebbé válhat a jóvátételi szándék.

A jóvátételi munka alkalmazása – a próbára bocsátáshoz hasonlóan – *kizárt* azoknál az elkövetőknél, akiknél a bűnisméltésre, a szervezett bűnelkövetésre tekintettel a személyében rejlő társadalmi veszélyesség nagyobb fokú.

Az új intézkedés bevezetése óta még viszonylag kevés idő telt el az általánosítható következtetések levonásához. Az rögzíthető, hogy a bíróságok elkezdtek élni ennek az alternatív szankciónak a lehetőségével, alapvetően a büntetlen előéletű felnőttekkel szemben és a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén írtak elő jóvátételi munkát, a mértékét pedig a középérték közelében határozták meg.¹⁹ A jóvátételi munka széles körű, gyakori gyakorlati alkalmazása azonban nem várható.

5. A pártfogó felügyelet

A hatályos rendelkezések értelmében a pártfogó felügyelet a bűncselekményt elkövetők ellenőrzését, irányítását, a társadalomba beilleszkedésük segítségét és támogatását szolgáló intézkedés. Az új Bv. törvény a *pártfogó felügyelet céljai* között megfogalmazza a társadalomba való beilleszkedéshez szükséges szociális készségek kialakításához való segítségnyújtást. Ez egyrészt a pártfogolt saját helyzetének analizálásával,

¹⁹ Gröpler Anita: A Büntető Törvénykönyv új intézkedése a helyreállító igazságszolgáltatás jegyében – A jóvátételi munka előzményei és szabályozása. In: Büntetőjogi Tanulmányok. XV. Kötet. Veszprém, Az MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2014. 324–327.

másrészt a készségek fejlesztését szolgáló intézményi lehetőségek igénybevételével történhet (310. §).

A pártfogó felügyelet jellemző vonása *kettős természete* is. A speciálpreventív célt egyrészt a bűnelkövető ellenőrzésével, felügyeletével szolgálja, másrészt a pártfogolt segítségével és támogatásával.

A pártfogó felügyelet *specifikuma*, hogy *mindig járulékos* jellegű intézkedés. Önállóan soha nem rendelhető el, hanem büntetés vagy intézkedés végrehajtásának a kiegészítője. Ez a járulékos jellegű jogkövetkezmény a büntetések közül csak a szabadságvesztéshez, az intézkedések közül pedig a próbára bocsátáshoz és a jóvátételi munkához kapcsolódhat, továbbá az ügyészi vádemelés elhalasztásával járhat együtt.

A pártfogó felügyelet elrendelésének vannak mérlegeléstől függő és kötelező esetei (Btk. 69. §).

A pártfogó felügyelet *tartama* általában azonos annak a szankciónak a tartamával, amely mellett alkalmazzák. Eszerint a pártfogó felügyelet tartama azonos a feltételes szabadság, a próbaidő, a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje és a vádemelés elhalasztásának tartamával, de *legfeljebb öt év*.

A pártfogó felügyelő a felügyelet fele részének, de legalább egy évnek az elteltével *javasolhatja a felügyelet megszüntetését*, ha annak szükségessége már nem áll fenn.

A pártfogó felügyelet tartalmát jogszabályok, illetve bírói vagy (a vádemelés elhalasztása esetén) ügyészi határozat határozza meg. A Btk. 71. §-a szerint a pártfogó felügyelet alatt álló személy *köteles a jogszabályban és határozatban előírt magatartási szabályokat megtartani. Külön magatartási szabályokat is a határozhat meg a bíróság*.

A pártfogó felügyelet *végrehajtása* a Pártfogó Felügyelői Szolgálat feladata.

6. Az elkobzás és a vagyoneklobzás

A büntetőjogi intézkedések között szabályozott elkobzás *jogi természete* ellentmondásos, mivel büntetési és intézkedési jellege egyaránt kimutatható. Célja elsődlegesen nem az, hogy joghátrány alkalmazásával tartson vissza újabb bűncselekmény elkövetésétől, de a gyakorlatban sokszor súlyos hátrányt jelent az elkövető számára.

Az elkobzásnak némelykor nagyobb a súlya, mint egy büntetésnek és nem csupán az elkövető, hanem mások is hátrányt látnak benne. A mellékbüntetések közé történő beillesztését biztonsági, védelmi intézkedés jellege gátolja, hiszen néhány büntethetőséget kizáró ok (gyermekkor, kóros elmeállapot) miatt *nem büntethető elkövető esetében is* az elkobzást el kell rendelni. Lehetőség van továbbá elkobzásra akkor is, ha a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnése vagy csekéllyé válása miatt az elkövetőt megrovásban részesítik.

Az elkobzás mind *önállóan*, mind *más szankció* (bün-

tetés vagy intézkedés) *mellett* alkalmazható. Az elkobzás valamennyi büntetés mellett kiszabható, és sor kerülhet az elrendelésére, intézkedések mellett is. Az általános feltételeket, amelyek mellett elkobzásnak helye van, a Btk 72. § bekezdései sorolják fel.

Az *elkobzás végrehajtásáról* az új Bv. kódex XXIII. Fejezete rendelkezik.

A *vagyoneklobzással* a ma hatályos szabályozási koncepciónak megfelelően – főszabályként – nem jár együtt büntető jellegű joghátrány, hanem az elkövetőnek a bűncselekmény elkövetése előtti vagyoni helyzetét állítja vissza. Ennyiben a vagyoneklobzás jelenlegi szabályozása valóban nem sorolható a büntetések sorába.

Mivel a vagyoneklobzás nem jelent vagyoni jellegű büntetést, így – főszabályként – nem érinti az elkövető jogszerűen szerzett vagyonát. Az új szabályozási koncepció lényegét jól érzékelteti az az indokolási követelmény, amely szerint „a vagyoneklobzás ténylegesen csak a bűncselekményből származó javak elvonását jelentse, és ne terjedjen ki az attól függetlenül, jogszerűen megszerzett vagyonra, illetőleg ne sértse más személyeknek az adott vagyontárgyon fennálló jogait”. A bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyon elvonása általában a helyreállítást és a megelőzést célozza, míg a bűncselekmény támogatását szolgáló vagyon elkobzásának a megelőzés mellett megtorlási cél is tulajdonítható.

A Btk. 75. § előírja, hogy a bíróság a vagyoneklobzást pénzüsszegben kifejezve rendelje el, ha a vagyon(tárgy) az elkövetőnél már nem lelhető fel, mert például felélte, elrejtette. De ez a rendelkezés nem zárja ki a vagyoneklobzás alkalmazását a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyon helyébe lépett vagyonra, továbbá arra a vagyonra sem, amellyel más gazdagodott.

7. Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele

A hatályos Btk. új intézkedésként vezeti be az elektronikus hálózaton közzétett, bűncselekmény megállapítását eredményező adatok (pl. tiltott pornográf felvételek) végleges hozzáférhetetlenné tételét. A jogalkotó indokoltnak találta a számítástechnikai hálózaton való közzététellel is megvalósítható deliktumok elkövetését megalapozó adatok hozzáférhetővé tételének büntetőjogi úton történő megakadályozását.

Ezen intézkedés bevezetésével uniós kötelezettségnek tett eleget a hazai jogalkotó. Nevezetesen a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló 2011/93/EU irányelv 25. cikk alapján a tagállamoknak a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő, a területükön üzemeltetett weboldalak azonnali eltávolításának biztosítására meg kell tenniük a szükséges intézkedéseket. Emellett a tagállamok a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő

weboldalakhoz való hozzáférést ideiglenesen lehetlenné tehetik (blokkolhatják is).²⁰

Ezen intézkedéshez szorosan kapcsolódik egy új kényszerintézkedés, az elektronikus hírközlő hálózaton útján közzétett adatok ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének beiktatása is (Be. VIII. Fejezet VIII. cím).

Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele biztonsági jellegű intézkedés, amely önállóan, és szankció (büntetés vagy intézkedés) mellett is alkalmazható.

Az új intézkedés előfeltétele bűncselekmény megvalósítása, amelyet a hatályos Btk. úgy fejez ki, hogy az elektronikus hírközlő hálózaton *közzétett adat* hozzáférhetővé tétele vagy közzététele *bűncselekményt* [pl. szerző vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését (Btk. 385. §)] *valósít meg*.

Az új intézkedéssel érintett elektronikus adatok körébe tartozik továbbá

– a *bűncselekmény* (pl. csalás) *elkövetéséhez eszközül* használt elektronikus hírközlő hálózaton közzétett adat (a bűncselekmény instrumentuma); és

– a *bűncselekmény elkövetése útján* létrejött elektronikus hírközlő hálózaton közzétett adat (a bűncselekmény produktuma, például a gyermekpornográf felvétel).

Az új intézkedést akkor is el kell rendelni, ha a cselekmény a törvényben meghatározott két bűnösséget kizáró ok – gyermekkor vagy kóros elmeállapot – miatt nem bűncselekmény, vagy az elkövető a törvényben meghatározott büntethetőséget megszüntető ok folytán nem büntethető, illetve ha az elkövetőt megrovásban részesítették. A törvényi feltételek fennállása esetén az elektronikus adat végleges hozzáférhetlenné tételének elrendelése kötelező.

Az új Bv. kódex előírja, hogy az elektronikus adat végleges hozzáférhetlenné tételének teljesítésére – meghatározott kivételektől eltekintve – a tárhelyszolgáltató köteles, és hogy az elektronikus adat végleges hozzáférhetlenné tételét a bírósági végrehajtó hajtja végre. Ezen új intézkedés gyakorlati alkalmazására a bevezetése óta eltelt időszakban valójában nem került sor, feltehetően a jogalkalmazói és végrehajtási oldalon egyaránt jelentkező – a jogintézmény újszerűségével és az informatikai hozzáértésével kapcsolatos – problémákra, fogyatékokra tekintettel.

8. A kényszergyógykezelés

A kényszergyógykezelés gyógyító-védelmi jellegű intézkedés, amelynek célja elsősorban a kóros elmeál-

lapotú elkövetők gyógyítása, kezelése és ennek révén a bűnismétlés veszélyének lehető kiküszöbölése.

Ezen *intézkedés alkalmazásának több feltételét* határozza meg a törvény [Btk. 78. § (1) bek.].

A kényszergyógykezelés *időtartama* – 2010 májusa előtt – meghatározatlan volt, és évenkénti felülvizsgálattal addig tartott, amíg annak szükségessége fennállt, illetve meg kellett szüntetni, ha a bűnismétlés veszélye megszűnt. Ez a szabályozás – többek között – sértette a szankciók meghatározására irányadó nulla poena sine lege elvét, amely megköveteli a büntetőjogi jogkövetkezmények pontos és egyértelmű meghatározását.

Erre tekintettel a 2009. évi LXXX. törvény 2010. május elsejével maximalizálta a kényszergyógykezelés tartamát. Vagyis ezen intézkedés az elkövetett büntendő cselekményre előírt büntetési tétel felső határának megfelelő ideig tarthatott. Így az adott büntendő cselekményre irányadó büntetési tételkeret felső határa a maximális szabadságelvonást jelentő időtartam, életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntendő cselekmény esetén legfeljebb 20 év volt. Ennek a tartam-maximalizálásnak a háttérben garanciális, betegjogi követelmények figyelembevétele és a már említett meghatározottsági követelmény érvényesítése húzódott meg.²¹

A maximális tartamot rögzítő ezen rendelkezés a Legfelsőbb Bíróság 1/2011. BJE határozata értelmében a már korábban elrendelt intézkedésekre nem alkalmazható. Vagyis az állapítható meg, hogy a civil pszichiátriai intézeteknek – figyelemmel az IMEI átlagos ápolási idejére – kb. 4-5 év múlva kellett volna gondoskodniuk az első néhány beteg átvételéről. Ebben a helyzetben joggal teszi fel a kérdést *Tóth Mihály*: „Ennyire sürgős lenne a korábbi embertelenebb szisztéma visszaállítása?”²²

Az új hatályos Btk.-hoz fűzött indokolás szerint a korábbi 2009. évi módosításokkal kapcsolatban felmerült jogalkalmazói tapasztalatok mérlegelése eredményeként a jogalkotó visszaállította a korábbi szabályozást.

A kifogások, a nehézségek ellenére egyet lehet és kell érteni azzal a véleménnyel, amely szerint nehezen fogadható el az, hogy egyrészt az egészségeseket megillető jogbiztonsági és emberiességi megfontolások, garanciális jogok a kóros elmeállapotúak esetében háttérbe szorulhatnak. Másrészt az, hogy az anyagi, infrastrukturális körülmények – nevezetesen a civil pszichiátriai rendszer hivatalos indok szerint nincs felkészülve a megnövekedett létszámgigényre – nagyobb súlyt esnek a latba, mint az egyes szabadságjogok.²³

²⁰ *Juhász*: i. m. (18. jegyzet) 188–190.

²¹ *Nagy Ferenc*: Stádiumok, elkövetők és szankciók. (Gondolatok és reflexiók az új Btk. általános részei Tervezetéhez). Magyar Jog. 2008. 12. sz. 779.

²² *Tóth*: i. m. (14. jegyzet) 534.

²³ *Tóth*: i. m. (14. jegyzet) 534.

Így a 2012. évi Btk. hatályba lépésével a kényszer-gyógykezelés ismét határozatlan tartamú intézkedéssé vált, vagyis addig tartható fenn, amíg a szükségessége fennáll. Azaz addig, amely időponttól már nem kell attól tartani, hogy olyan újabb hasonló büntetendő cselekményt követ el az érintett személy, amely miatt kényszergyógykezelés elrendelésének lenne helye. Tehát az egyik nagy ellentmondás ezzel kapcsolatban az, hogy egy alapvetően speciális orvosi-pszichiátriai szakkérdést (büntető)jogi köntösben kívánnak megoldani.²⁴

A kényszergyógykezeléshez is kapcsolhatóan *Rihmer Zoltán* pszichiáter professzor vizsgálati eredményekre utalva megállapítja, hogy a mások sérelmére pszichiátriai betegek által elkövetett agresszív cselekedetek elsősorban kezeletlen skizofrén, paranoiás vagy súlyos mániás epizódban szenvedő betegeknél fordulnak elő, főleg akkor, ha egyidejűleg alkohol vagy illegális drog használata is fennáll, ha fiatal férfiról van szó, akinek már volt előtte is agresszív/kriminális megnyilvánulása, illetve ha anyagilag rossz helyzetben van, családon kívül él vagy hajléktalan. A megfelelő kezelés ezen agresszív cselekedetek előfordulását nagyságrendekkel csökkenti.²⁵

A kényszergyógykezeltek nagy többsége családon belül követett el élet, illetve testi épség elleni büntetendő cselekményt. Bírósági információk szerint az előbb említett cselekmények mellett előfordul a szexuális erőszak is.

A kényszergyógykezelés végrehajtására vonatkozó szabályokat az új Bv. törvény XXVI. Fejezete tartalmazza, amely az intézkedés fogatosítását az erre *kijelölt zárt intézetben* írja elő – a Budapesti Fegyház és Börtön falain belül elhelyezkedő Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI).

A Bv. Évkönyvek adatai alapján a kényszergyógykezeltek létszáma az elmúlt évtizedben (2003–2012) átlagosan évi 184 fő volt. Ezt az átlagot az utolsó három év

adatai nem érik el (2010: 174; 2011: 180; 2012: 182).²⁶ Ez állapítható meg a 2013. évre is, amikor a kényszergyógykezeltek száma 183 fő volt, de az is rögzíthető, hogy ezen számarány(ok) évek óta szinte konstansnak tekinthető(k).²⁷

A kényszergyógykezeltek szabadulására vonatkozó állampolgári félelemmel kapcsolatban leszögezhető, hogy az nem tekinthető indokoltnak, az IMEI-ből szabadultaknak csupán kb. 4-5 %-a visszaeső, vagyis kevésbé veszélyesek a szabaduló kényszergyógykezeltek, mint ún. normális bűnelkövetők.²⁸

A kényszergyógykezelés alkalmazásával kapcsolatos *problematis* vonások közül azt emeljük ki, hogy mindenekelőtt a relatíve kevésbé társadalomra veszélyes deliktumoknál bizonyulhat a hosszú ideig tartó elhelyezés aránytalannak, sok esetben a gyógyítás, a javulás céljára is alkalmatlannak.

Az alapvető jogok biztosának 2012-es jelentése alapján megállapított problémák sorából kiemelendők az alábbiak:

„Az intézet mindhárom épülete jelentősen leromlott állapotú, börtönszerű be- és elrendezés jellemzi.” (AJB-5019/2012:2)

Az elhelyezési körülmények „továbbra is visszasságot okoznak az emberi méltósághoz való joggal és a jogegyenlőség megteremtésének elvével összefüggésben.” (AJB-5019/2012: 10)

Az intézkedés megszüntetése után a korábbi kényszergyógykezeltek kb. felét elmeszociális otthonban helyezik el, ennek oka elsősorban az, hogy nincs, aki visszafogadná őket. A legtöbben Szentgotthárdra kerülnek, távol a családjaitól, ismerőseiktől, és a társadalomba történő visszaúttól.

A kényszergyógykezelés felülvizsgálatának szabályairól a büntetőeljárás törvény 566. §-a és a Bv. kódex 329. §-a rendelkezik. A felülvizsgálati tárgyalások azonban – bírósági vélemény szerint – többnyire formálisak.

24 *Pallo József*: Büntetéstől menten ... (Gondolatok a kényszergyógykezelés néhány sarokpontjáról). In: Börtönügyi Kaleidoszkóp. Budapest, BVOP, 2014. 168.; *Kalapos Miklós Péter*: Társadalmi dilemma: elmebeteg a börtönben? Börtönügyi Szemle. 2008. 2. sz. 79–86.

25 *Rihmer Zoltán*: Agresszív bűncselekmények és a pszichiátriai ellátás. Magyar Nemzet. 2014. augusztus 16., szombat. 8.

26 *Nagy Ferenc*: Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Szeged, Jurisperitus Bt., 2014. 19.

27 i. m. (13. jegyzet) 17.

28 *Vö. Tóth*: i. m. (14. jegyzet) 534.

TANULMÁNY

Sokalanyú eljárások az angol jogban – képviselési eljárások és a csoportos perlés*

✎ Harsági Viktória egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)

Az angol kollektív igényérvényesítési eljárások differenciált rendszere azon ritka megoldások közé tartozik Európában, melyek mernek a hagyományos keretek közül kilépve két modellt ötvözni: az opt-in és opt-out rendszereket. Ez a kifinomult megközelítés mindenképpen ösztönzőleg hathat a jövőbeli jogalkotási kezdeményezésekre, még akkor is, ha az elemzett eljárásokkal és azok rendszerével kapcsolatosan számos kritika merül fel a jogirodalomban.

A kollektív igényérvényesítési metódusok egyik fő erénye, hogy elkerülhetővé teszik az ügyek többszöröződését, illetőleg ugyanazokban a kérdésekben az elmentmondó döntéseket. Nem véletlen, hogy ezek az eljárások mindinkább fontossá válnak az utóbbi időben.¹ A "makró-igazságszolgáltatás ilyen kompakt formája" több okból is vonzó lehet: lehetővé teszi, hogy a párhuzamos, illetőleg lényeges átfedésben levő ügyeket hatékonyan, gyorsan, következetesen és a véglegesség igényével bírálják el, és tegyék ezt méltányos költségek mellett.² A fent felsorolt előnyök mellett számos nehézséget is hoz magával minden ilyen eljárási mechanizmus. A legszembetűnőbb probléma, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, tisztességes eljárás, alaposság és a pergazdaságosság kerülhet konfliktusba egymással.³

Az angol rendszer differenciált, ugyan az opt-in rendszerű csoportos perlés (*group litigation*) mellett tört lándzsát a Woolf-reform során, de ezzel párhuzamosan továbbra is kínálja az opt-out alapú képviselési

pert (*representative proceeding*) a jogkeresők számára. Tágabb értelemben a többalanyú, vagy kollektív eljárások három (egyes álláspontok szerint négy) formát ölthetnek:

a) perek egyesítése vagy pertársaság (*consolidated litigation or joinder*), melynek célja Andrews megfogalmazásában, hogy összekapcsolják az ügyeket „egyetlen hosszú ügy-kígyóvá” (egyetlen ügyről beszélhetünk, de a kérelmezők pluralitása jellemzi);

b) képviselési eljárások (*representative proceedings*), ahol egyetlen eljárással állunk szemben, de ennek eredménye kihat a képviselt osztályra is;

c) számos ügy csoportos perlésként (*group litigation*) koordinálva (melyet az ügyek pluralitása határoz meg egy koordinált kollektív eljárásban).⁴

A perek egyesítése vagy a felperesi pertársaság jól bevett eszközei a többalanyú perek keletkezésének. A *Civil Procedure Rules (CPR)* 3.1 szakasz 2. bekezdés g) pontja – a bíróságok általános ügymenedzsment-jog-sítványaira vonatkozó szabályozások között – ad felha-

* Készült a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásával, amely lehetővé tette, hogy a cikk szerzője 2014 tavaszán-nyarán egy három hónapos tanulmányút keretében tanulmányozhassa a kollektív igényérvényesítés angol szabályozását és gyakorlati tapasztalatait. A szerző hálával tartozik Neil H. Andrews professzor úrnak (University of Cambridge, Clare College), aki folyamatos konzultációs lehetőséget biztosított és számos értékes információt közölt a szerzővel és biztosította a kutatás feltételeit a Cambridge-i Egyetem könyvtáraiban. Robert Turner ny. bíró úr (Senior Master, Queen's Bench Division) sokéves gyakorlati tapasztalatát osztotta meg a szerzővel, így a kutatási anyag számos olyan magyarázattal is gazdagodhatott, mely a szakirodalomból nem volt egyértelműen kiolvasható.

1 Zuckerman, Adrian: Zuckerman on Civil Procedure. Principles of Practice. Thomson Reuters, London, 2013, 655.

2 Andrews, Neil: English Civil Procedure. Fundamentals of the New Civil Justice System. Oxford University Press, Oxford–New York, 2003, 974.

3 Gibbons, Susan: Group Litigation, Class Actions and Collective Redress: An Anniversary Reappraisal of Lord Woolf's Three Objectives. In: Dwyer, Déidre (ed.): The Civil Procedure Rules Ten Years On. Oxford University Press, Oxford–New York, 2009, 129.

4 Időnként ide sorolják a próbapereket is (*test case litigation*), amelyekkel együtt jár a kapcsolódó individuális perek felfüggesztése (a perek pluralitása jellemzi, de a felfüggesztett perek függnek a teszt ügy kimenetelétől). Andrews, Neil: Andrews on Civil Processes. Court Proceedings. Vol. I. Intersentia, Cambridge, 2013, 621–622.; Andrews, Neil H.: Fundamentals of Multi-party or collective litigation: Reflections from the Perspective of England. Legal Studies Research Paper Series, Paper No. 21/2014, February 2014, [online] [2014.05.03.] <<http://www.law.cam.ac.uk/ssrn>> 1–2..

talmazást a bíróságnak arra, hogy egyesítsen ügyeket (consolidation). A pertársak száma tekintetében nincs korlátozás. Ahogyan a *Weir v Secretary of State for Transport (No. 1)* (2005) ügy demonstrálja, semmi nem áll a felperesi csoport útjában, hogy egy ún. „action committee”-t alakítson és pert indítson, ahol igen nagy felperesi csoport van (az idézett ügyben közel 50.000 részvényes).

Ezek teljesértékű félként vettek részt az eljárásban, amelyben pénzügyi igényt kívántak érvényesíteni az alperesi céggel szemben, tulajdonképpen egyfajta opt-in jellegű rendszerről beszélhetünk.⁵

Az egyesítés célja a felek és a bíróság (erő)forrásainak kímélete (elsődlegesen ott találkozhatunk vele, ahol azonos vagy hasonló kérdések merülnek fel) és megóvjá az alperest a felesleges költségektől és háborgatástól. Attól, hogy lényegében ugyanazzal a tényállítással szemben külön perekben kényszerüljön védekezni.⁶

Az egyesítés szorosan összefüggő kérelmek esetében elrendelhető el. Ezt követően úgy folytatódik az ügy, mintha csak egyetlen kérelem lett volna, vagyis mintha egy szinguláris ügyről volna szó. A consolidation valószínűleg csak ott jelent segítséget, ahol erős átfedés van két (vagy több) kereset között tény vagy jogkérdésben, vagy ahol megvan az összeegyeztethetetlen határozatok kockázata.

Minimális átfedés esetén ez a jogintézmény nem jelent megoldást (Law Debenture ügy).⁷ A bíróság akkor sem egyesíti az ügyeket, ha az átfedés ugyan elegendő, de az egyesítés elrendelése a tisztességes eljárás követelményével állhat ellentétben, illetve az ügymanagement nehézségeihez vezetne. Az IXIS Corporate ügyben⁸ – habár volt bizonyos mértékű átfedés a két esetben – a bíróság megtagadta az egyesítés alkalmazását, mert a két érintett ügy nagyon különböző fázisban volt,⁹ illetőleg a két ügyben fordított volt a felek perbeli állása, ráadásul a többi fél a két ügyben nagyon különböző volt. Consolidation csak akkor rendelhető el, ha minden kérelem ugyanabban az időben van a bíróság előtt.

Ha elrendelik, az egyik ügyet kijelölik „vezető ügynek” (lead claim), és iránymutatásokat adnak a többi ügy jövőbeli vitelére.¹⁰ Az egyesítést követően fősabály szerint a felpereseknek csak egy jogi képviselője lehet.¹¹

I. Képviselési eljárások

1. A képviselési eljárás fejlődéstörténete

A képviselési per a kollektív igényérvényesítésre legrégebben kialakított eljárás az angol jogban. A *Court of Chancery* fejlesztette ki,¹² lehetővé téve, hogy a kérelmező egy csoport nevében pert indíthasson, mely csoport tagjai közös érdekekkel bírtak vagy közös sérelmük volt, feltéve, hogy a keresett jogorvoslat a természeténél fogva mindenki számára kedvező, akit a felperes képviselni javasol.¹³ Az eljárás egy változatát beépítették a korábbi Supreme Court Rules-ba,¹⁴ modern formáját a jelenleg hatályos Civil Procedure Rules teremtette meg (CPR 19.6. szakasz).

A szabályok olyan ügyek megoldására kínálnak egy eljárási mechanizmust, ahol több személynek azonos az érdeke („same interest”) adott ügyben. Megjegyzendő azonban, hogy a „same interest” követelményét olyan szigorúan értelmezik, ami kizárja a szabály alkalmazását olyan ügyekben is, ahol ugyan sok személy kíván érvényesíteni összefüggő körülményekből eredő jogot, ám az érdekük azonosnak nem tekinthető (*Emerald ügy*¹⁵).¹⁶ (lásd részletesebben: I.2. pont)

A megállapításra, valamint a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárásoktól eltekintve a képviselési eljárások viszonylag ritkának számítanak Angliában. A marasztalásra irányuló keresetek láthatóan marginálisak ezen a területen. Ennek két oka van: először is a költségtényező, másodsorban pedig a hagyományok (vagyis a vonatkozó jogszabályok restriktív értelmezése).¹⁷ A bíróságoknak az eljárási szabályokra vonatkozó megkorlátozó értelmezése szigorúan redukálta a lehetőséget, hogy ezt a pert annak eszközeként használják, hogy a képviselt csoport individuális tagjainak nevében kártérítést nyerjenek. Meglehetősen ritka az angol reprezentatív eljárásokban a képviselt osztály javára történő ítéletkezés, többnyire csak akkor ítélték meg a kártérítést, ha

a) lehetett tudni, mennyi a képviselt osztály felé fizetendő teljes összeg (mekkora az alperes „kitettsége”) és az egyének része könnyen megállapítható (pl. egy hajó elsüllyedése esetén a rakomány tulajdonosainak kára, s így a pertárgyérték tudható¹⁸) vagy

5 Andrews, Neil: Contracts and English Dispute Resolution. Jigakusha, Tokyo, 2010. 329.; Zuckerman: op. cit. (1. lj.) 657.

6 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 658.

7 Law Debenture Trust Corporation (Channel Islands) Ltd. v Lexington Insurance Co [2001] LTL 12/11/01

8 IXIS Corporate and Investment Bank v Westlb AG [2007] EWHC 1748 (Comm)

9 Browne, Julie: Joinder and Parties. In: Blackstone's Civil Procedure 2014, Oxford University Press, Oxford, 2014, 267.

10 Sime, Stuart: A Practical Approach to Civil Procedure, Oxford University Press, 2013, 211–212.

11 Browne: i. m. (9. lj.) 267.

12 Zuckerman: op. cit. (1. lj.) 667.

13 Duke of Bedford v. Ellis [1901] AC 1.

14 Lásd: Andrews, Neil: Principles of Civil Procedure. London, Sweet (Maxwell, 1994, 134–150.; Andrews: op. cit. (2. lj.) 974–977.

15 Emerald Supplies Ltd v British Airways plc [2010] EWCA Civ 1284; [2011] Ch 345

16 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 664.

17 Andrews: i. m. (4. lj.) 628.

18 Monarch SS Co Ltd v Greystoke Castle (Cargo Owners) [1947] AC 265, HL.

b) az osztály tagjai megelégszenek azzal, hogy a kárukat egy az ítéletet követő ún. *follow-up* kártérítési eljárásban utólag állapítják meg, majd azt egy speciális alapba fizetik be. Az ügyben az alperesnek tudnia kell, hogy mekkora összeget tesz ki a teljes követelés, ki kell tudnia számolni, pl. hogy hány szerzői jogsértést követett el, valamint azok értékét (*EMI Records ügy*¹⁹). Lényeges tehát, hogy a globális összeg megállapítható és világos kritériumai vannak az összeg elosztásának az egyes károsultak között.²⁰

Kártérítés tehát akkor ítéltető meg ebben az eljárásban, ha az közös tulajdonnal, illetve közös jogokkal kapcsolatos, melyek a csoport tagjait illetnék meg. Amennyiben a csoporttagok külön kirovást igényelnek (így külön-külön kellene megállapítani a rájuk vonatkozó összegeket), a reprezentatív eljárás kevésbé tűnik járható útnak, ilyenkor a csoportos perlés (ld. II. fejezet) a megfelelőbb eszköz.²¹

Másodsorban beszélhetünk egy *gazdasági visszatartó erő*ről is ezeknek a pereknek a megindításával kapcsolatban, ami lényegében a reprezentatív felperes személyes költséggrizikójával van összefüggésben. Bármennyire is nagyobb rugalmasságot mutat már az utóbbi időben a bírói gyakorlat a „*same interest*” (azonos érdek) kifejezés értelmezésére nézve, valószínűtlen, hogy ez a tendencia ügyek áradatát eredményezné.

A *költségviselés problémája* továbbra is megakadályozza, hogy igénybe vegyék ezt az eljárást. Ha meg is nyeri a reprezentatív felperes a pert, nem biztos, hogy meg fogja tudni téríttetni a költségeit az osztály tagjaival. Még élesebben jelentkezik a költségkockázat, ha elveszíti a pert, hiszen akkor személyesen áll helyt az ellenfél költségeiért.²²

2. Az eljárás feltételei, megengedhetősége

Angliában a reprezentatív fél nemcsak azért indíthat pert, hogy a saját személyes érdekét érvényesítse, hanem azoknak a jogaiért is, akiket hasonlóan érint az alperes kötelezettségzegése. Lényegében ekkor beszélhetünk képviseleti perről.²³ A CPR 19.6. szakasza a reprezentatív eljárás feltételül szabja, hogy számos személynek ugyanaz az érdeke.²⁴ A *Duke of Bedford v. Ellis* és az *Emerald Supplies Ltd. v. British Airways plc* ügyekben ho-

zott ítéletek szerint a személyeknek *azonos az érdeke*, ha:

- a) van közös érdekük vagy
- b) közös sérelmük,
- c) a keresett jogorvoslat a természeténél fogva előnyös mindenkire nézve, akit a kérelmező képviselni javasol; ill.
- d) az osztályba való befogadás kritériumai nem függenek magának az ügynek a kimenetelétől (mert ilyen esetben az osztály tagjai – mint akiknek ugyanazok az érdekei – nem volnának meghatározhatók az eljárás kezdetén).²⁵ A *Duke of Bedford* ügyben kimondták, hogy hat gyümölcsstermelő jogosult képviselni minden más gyümölcsstermelőt, akik standhoz való jogot kérelmeznek az alperes piacán. Hasonlóképpen a *Millharbour* ügyben²⁶ nemesi kúriai tömbház bizonyos bérlői számára engedélyezte a bíróság, hogy minden bérlőt képviseljenek a tulajdonos elleni eljárásban, melyet az ingatlan elhanyagoltsága miatt indítottak.²⁷ Viszont, ha az elemzésből az tűnik ki, hogy a csoport tagjainak *versengő érdekei* vannak, akkor az ügyek *nem alkalmasak* arra, hogy engedélyezzék a reprezentatív eljárást (*Smith v Cardiff Corporation* ügy).²⁸

Nincs ugyan szó merev korlátozásról, de az eljárás nem megengedett, ahol a csoport tagjainak jogai vagy kötelezettségei túl sokfélék ahhoz, hogy a CPR 1. részében deklarált alapvető célokkal nem hozhatók összhangba. A csoporttagokat nem kell feltétlenül tudni név szerint azonosítani az eljárás kezdetén, feltéve, hogy a csoporthoz tartozás kritériumai meghatározhatók ebben a fázisban. Viszont az eljárás minden szakaszában (és nemcsak a végén, az ítélethozatal időpontjában), meg kell tudni mondani minden egyes személy esetében, hogy *a képviselt osztály tagjaiként minősíthetőek-e vagy sem* (az alapján, hogy azonos az érdekük). Ez nem jelenti azt, hogy a csoport tagságának állandónak kell maradnia és mindvégig zártnak. Tehát lehet benne fluktuáció. Ahogyan hangsúlyoztuk, nem szükséges, hogy egy komplett listát össze tudjanak állítani a per kezdetén, hogy ki van a képviselt csoportban. Az az előzetes kérdés, hogyan lehet meghatározni, hogy egy személy egyáltalán hogy lehet a képviselt osztály tagja. A logikával és a józan ésszel dacol például, ha reprezentatív eljárásként kezelnék azt, amikor a felelősség kérdését előbb kellene eldönteni, mint hogy tudhatnánk, hogy egy személy tagja volt-e a képviselt osztálynak, melyet az ítélet köt.²⁹ Egy spekulá-

19 EMI Records Ltd v Riley [1981] WLR 923

20 Andrews: i. m. (5. lj.) 332.; Andrews, Neil: The Modern Civil Process. Mohr, Tübingen, 2008, 294.; Andrews: i. m. (4. lj.) 1.

21 O'Hare, John-Brown, Kevin: Civil Litigation. Sweet (Maxwell, London, 2013, 122.

22 Andrews: i. m. (20. lj.) 295.

23 Andrews: i. m. (2. lj.) 978.

24 „Where more than one person has the same interest in a claim – (a) the claim may be begun; or (b) the court may order that the claim be continued, by or against one or more of the persons who have the same interest as representatives of any other persons who have that interest.” (CPR R 19.6)

25 Sime: i. m. (10. lj.) 210.

26 Millharbour Management Ltd. v Weston Homes [2011] EWHC 661 (TCC); Ltd [2011] 3 All E R 1027

27 Sime: i. m. (10. lj.) 210.

28 Smith v Cardiff Corporation ügy [1954] 1 QB 210

29 O'Hare – Brown: i. m. (21. lj.) 122.

tív osztály nem elégíti ki a reprezentációs eljárás indításának az előfeltételeit. Ezt a helyzetet meg kell különböztetni attól, amikor pusztán egy kisebb fluktuáció van az osztályban, ami egyébként szilárd maggal bír (*Emerald ügy*).³⁰

Alapvető kívánalma a tisztességes eljárásnak, hogy tudjuk, *kit köt majd az ítélet*, mielőtt azt még meghoznák. Ez teszi lehetővé, hogy az érintettek (akikre kihat majd az ítélet) lépéseket tegyenek annak érdekében, hogy megfelelően védeni tudják az érdekeiket. Az „azonos igény” követelménye arra lett tervezve, hogy tökéletes átfedést biztosítson a reprezentatív fél és a képviseltek érdekei között.

Ebben az értelemben különbséget lehet tenni azok között az ügyek között, ahol eltérő (divergens) érdekei vannak az osztály tagjainak és azok közt ahol ellentétesek az érdekeik. Ahol az érdekek csak divergenssek, megvan a kockázata, hogy a reprezentatív fél nem fogja határozottan képviselni, illetőleg nyomatékosítani azokat az érveket, amelyek az ő érdekét nem szolgálják. Ahol ellentétesek az érdekek, a reprezentatív fél pervitele esetleg alááshatja más tagok érdekeit. Mindamellet a modern valóság nagyon más, mert a kollektív igényérvényesítés érdekében indított eljárásokat rendszerint nem egy individuális fél menedzseli és kontrollálja. A többalanyú ügyeket tipikusan ügyvédek vagy kereskedelmi finanszírozók kezdeményezik és finanszírozzák és a reprezentatív fél csupán egy névleges vezető, „stróman”.³¹

Az *Emerald ügyben* hozott határozat mutatta azt az egyértelmű tendenciát, amely a „same interest” szűkítő értelmezése kapcsán sokáig jellemezte a bírói gyakorlatot a CPR-t megelőző időszakban és még egy ideig utána is.³² A szigorú értelmezés felpuhulását egy 2003-ban hozott ítélet jelezte, amely négy évvel a CPR hatálybalépése után az *Independiente Ltd ügyben*³³ született. A CPR 19.6. szakasz mindkét rendelkezését rugalmasan és a CPR 1. részében található alapvető célokkal (*overriding objective*) összhangban kell értelmezni, ill. alkalmazni.

Az igény ebben az ügyben egyszersmind volt eltiltás és kártérítés az osztály tagok szerzői jogainak megsértésére tekintettel.³⁴

3. Felek, képviselők

Ezekben az eljárásokban a reprezentatív felperes a saját és a többiek nevében indítja a pert. A képviselt osztály tagja legfeljebb az opt out lehetőségével élhet. *Az osztály tagjai nem felek* a perben, csak a reprezentatív felperes fél a teljes értelemben,³⁵ ő az egyetlen felperes. Mindamellet az osztály tagjai élvezhetik a jogerős döntés előnyeit. Valójában a képviselt félnek egy *hibrid pozíciója* van. Nem teljes értelemben vett fél, – a reprezentatív féllel ellentétben (*Smithkline Beecham ügy*)³⁶ – a képviselt személy a költségeikért sem felel (*Howells ügy*)³⁷, nem kérheti, de nem is felelős az okiratok feltárásáért, az ún. disclosure-ért³⁸ (*Ventouris v Montain*)³⁹ ügy).⁴⁰ Ám nem csupán egy „szemlélődő”, aki nem volna érdekelt az ügy sorsa tekintetében, hiszen őt köti a meghozott ítélet [CPR 19.6 (4)].⁴¹

A képviselt személyeket nem kell tájékoztatni a reprezentatív fél perindítási szándékáról, de nem kell arról sem, hogy folyamatban van az eljárás. A reprezentatív felperes szabadon megválaszthatja, miként viszi a pert az osztály nevében. A reprezentatív fél az ügy ura, ebből az is következik, hogy akár egyezséget is köthet. Egy ilyen egyezés nem köti a képviselt személyeket, hacsak kifejezetten hozzá nem járulnak. Ez alól kivétel lehet az ún. *judgment by consent* formáját öltő egyezés. Ugyanakkor, ha elégedetlenek a reprezentatív fél pervitelével, a csoport egy szegmense kiválhat a csoportból és pertársi minőségben járhat el a továbbiakban.⁴² Ha a képviselő úgy gondolja, hogy nem folytatja az eljárást egy vagy több személy a csoportból kérheti, hogy teljes értékű félként vehessen részt a továbbiakban a perben.⁴³ A CPR előtti időszakban a *Moon ügyben*⁴⁴ (1972) a bíróság engedélyezte egy másik károsult számára, hogy az eljárást folytatni nem kívánó reprezentatív felperes helyébe lépjen. Valójában, ha az összes tag úgy döntene, hogy nem vinné tovább az ügyet, egyetlen csoporttag is folytathatja azt a bíróság engedélyével (habár attól fogva már nem beszélünk képvisleti perről, hanem individuális perről).⁴⁵ Ha a képviselt fél az opt-out mellett dönt, vagyis nem kívánja, hogy képviseljék, ez nem jelent automatikus jogot arra, hogy félként csatlakozzon a perhez.⁴⁶

30 *Andrews*: i. m. (4. lj.) 640.

31 *Zuckerman*: i. m. (1. lj.) 671.

32 *Zuckerman*: i. m. (1. lj.) 670.

33 *Independiente Ltd v Music Tradiing On-Line (HK) Ltd* (2003)

34 *Andrews*: op. cit. (5. lj.) 333.

35 *Andrews, Neil*: *The Three Paths of Justice*. Springer, Dordrecht, 2012, 169.

36 *Howells v Dominion Insurance Co Ltd* [2005] EWHC 552 (QB)

37 *SmithKline Beecham Biologicals SA v Connaught Laboratories Inc* [1999] 4 All ER 498 (CA)

38 Ld. részletesebben: *Harsági Viktória*: Okirati bizonyítás a modern polgári perben. HVG-Orac, Budapest, 2005, 217–220.

39 *Ventouris v Montain* [1990] 1 WLR 1370, (QBD)

40 *Browne*: op. cit. (9. lj.) 269.

41 *Andrews*: op. cit. (4. lj.) 626.

42 *Andrews*: op. cit. (4. lj.) 626–627.

43 *O'Hare – Brown*: op. cit. (21. lj.) 123.

44 *Moon v Atherton* [1972] 2 QB 435, CA

45 *Andrews*: i. m. (4. lj.) 638.

46 *Zuckerman*: i. m. (1. lj.) 668.

Nem szükséges előzetes bírósági engedély a képviseleti eljárás megindításához. Nem szükséges az sem, hogy a képviselőt kinevezze, vagy megválassza az érintett csoport. Így a fél lehet önjelölt, kijelölheti saját magát reprezentatív felperesnek, függetlenül attól, hogy a képviselt személyek felhatalmazták-e arra, hogy képviselje őket. Ugyanakkor a bíróság kimondhatja, hogy egy személy nem járhat el képviselőként [CPR 19.6(2)].⁴⁷ Jackson szerint ugyan a személynek nincs közvetlen bírósághoz fordulási joga, csak a reprezentatív felperesen keresztül, ám ez szerinte *nem jelenti az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkének megsértését*, kizárólag abból az okból, hogy a képviselőt nem maga a fél választ(hat)ja meg.⁴⁸

A csoport nemcsak a felperesi oldalon alakulhat ki, csoport ellen is van helye kártérítés megítélésének egy egyén érdekében (*Campbell v Thompson ügy*;⁴⁹ *Irish Shipping Ltd. ügy*⁵⁰ – kereset huszonzét biztosító ellen). A bíróság a jogsértés megszüntetése iránti képviseleti eljárást is engedélyezhet csoport ellen.⁵¹ A reprezentatív alperes lehetséges, ha pl. állítólag számos személy sértette meg a jogsértő szerzői jogát (*EMI Records ügy*)⁵².

A bíróságok vonakodnak engedélyezni a reprezentatív eljárást, ahol több védekezés is lehetséges a csoport tagjaival szemben. Ilyenkor ugyanis előfordulhat, hogy a reprezentatív felperes az egyes csoporttagok érdekét esetleg nem megfelelően képviseli, amennyiben az némileg eltérő az érdeke. Hasonló probléma merülhet fel, ahol a reprezentatív eljárásban olyan képviselt alperesek vannak érintve, akiknek a különböző védekezéseik lehetnek a kérelmezővel szemben.⁵⁴

A reprezentatív eljárásoknak van egy különleges fajtája, amelynek igénybevétele 2003 júniusától vált lehetővé. A Competition Act 1998 47B. szakasza kínál egy reprezentatív eljárást, amelyet egy speciális testület indíthat meg fogyasztói igények érvényesítése érdekében legalább két egyén nevében és amely ún. *follow-on* kártérítési per korábban bizonyított versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatban. Az egyetlen szervezet, melynek felhatalmazása van az eljárásindításra az ún. *Consumers' Association*. Ez a reprezentatív eljárás *opt-in* elven működik, ahol minden egyes fogyasztó hozzájárul

lása szükséges ahhoz, hogy a csoport tagjává váljon. 2013-ig mindössze egy ilyen ügy indult, az *England and Manchester United Replica T-Shirts ügy*.⁵⁵ Említésre méltó Zuckerman szerint, hogy a széleskörű publikálás ellenére csak százharminc felperes jelentkezett be – kevesebben, mint az érintettek 1 %-a.⁵⁶

4. A bíróság szerepe, határozatok, költségviselés

Képviseleti eljárások bírósági engedély nélkül kezdeményezhetők, viszont a bíróság elrendelheti egy eljárás felfüggesztését és azt, hogy képviseleti formában folyjék tovább [CPR 19.6 (1)(b)]. Ráadásul a képviseleti eljárásokban kötött egyezségekhez nem szükséges bírósági jóváhagyás, hacsak a képviselt személynek nincs szellemi fogyatkozása vagy nem kiskorú.⁵⁷

Az ítélet a képviselt személyeket is éppúgy köti, mint azt, aki fél volt az eljárásban.⁵⁸ Fentebb említettük, hogy a reprezentatív eljárás megindítható a reprezentatív alperes ellen is és a jogerő hasonló elvei érvényesülnek.⁵⁹ A méltánytalanságok elkerülése érdekében a következőket teszi a bíróság. Először is a reprezentatív eljárás engedélyezése csak akkor lehetséges, ha bizonyos, hogy az eljárás a képviselt csoport javát szolgálja, valamint megfelelően alátámasztották, hogy az eljárás összhangban van az eljárás alapvető céljaival (CPR 1. fejezet). Másodsorban ahol a kérelmező kezdeményezi a meghozott ítélet végrehajtását egy képviselt személlyel szemben, utóbbi számára megengedik, hogy a felelősséget vitassa a személyes körülményeire tekintettel. Ez úgy lehetséges, hogy előbb a bírósággal kell engedélyeztetni a kérelmezőnek a végrehajtást.⁶⁰ Bírói engedély nélkül nem lehet végrehajtani az ítéletet a képviselt felekkel szemben. Ez fontos védelem a számukra, és a bíróság minden képviselt személy tekintetében külön dönt a végrehajthatóságról.⁶¹

A CPR 19.6 nem tartalmaz speciális rendelkezést a reprezentatív eljárások tekintetében. Az általános szabályok szerint csak a felet lehet a költségekben marasztalni. Mivel a képviselt személyek nem felek, ők rendszerint nem marasztalhatók a költségekben.⁶² Vagyis a

47 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 668.; Andrews: i. m. (4. lj.) 626.

48 Jackson, Justice (ed.): Civil Procedure 2014, Thomson Reuters, London, 2014, 594.

49 Campbell v Thompson [1953] 11 QB 445;

50 Irish Shipping Ltd. v Commercial Union Assurance Co Plc [1991] 2 Q.B. 206

51 O'Hare-Brown: i. m. (21. lj.) 122.

52 EMI Records Ltd. v Kudhail [1983] Com LR 280

53 Sime: i. m. (10. lj.) 210–211.

54 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 669.

55 Specified Body (Consumer Claims) Order 2005, SI 205/2365.

56 Zuckerman: op. cit. (1. lj.) 689.

57 Andrews, Neil H.: Multi-party proceedings in England. Representative and Group Actions. Duke Journal of Comparative (International Law. 2001, 252.; Andrews: i. m. (4. lj.) 627.

58 Jackson: i. m. (48. lj.) 596.

59 Andrews: i. m. (4. lj.) 482.

60 O'Hare-Brown: i. m. (21. lj.) 123.

61 Browne: i. m. (9. lj.) 269.; Sime: op. cit. (10. lj.) 210.

62 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 675.

képviselőnek kell viselnie a teljes költséget pervesztesség esetén. Még ha meg is nyeri a képviselő a pert, megvan a kockázata, hogy nem sikerül minden költséget behajtania a pervesztes félén. Míg a kérelmező (felperes) végre tudja hajtani az ítéletet a képviselt személlyel szemben, a képviselő maga nem tudja megtenni. (Ezt egy külön perben tudja csak érvényesíteni.)⁶³ Ennek „dermesztő hatása” lehet a reprezentatív eljárásokra.⁶⁴

II.

Csoportos perlés (group litigation)

1. A group litigation szabályozásának kialakulása és az eljárás természete

1999-ben inkorporálták a Civil Procedure Rules szövegébe a bírák által a nyolcvanas és kilencvenes években a többalanyú ügyek menedzselésére kifejlesztett gyakorlatot. Így alakult ki a csoportos perlés (*group litigation* – *GL*) rendszere, mely a reprezentatív eljárással összevetve figyelemre méltó rugalmasságot és használhatóságot mutat. Széles mérlegelési lehetőséget ad a bíróságnak – e tekintetben Anglia common law örökségére reflektál.⁶⁵

A GL egy *sokrétű, rugalmas eljárás*. A tárgyi hatálya tekintetében nincs korlátozás, a jogsértések és jogellenes mulasztások minden formája alapját képezheti az eljárásnak.⁶⁶ A csoportos perlésben – nagy számban – érintett személyek Andrews plasztikus leírása szerint „az eljárás fő törzséhez csatlakoznak”, az ilyen eljárások *lényege* az, hogy „egy sor felperest vagy alperest ugyanabba az eljárásjogi karámba terelik, majd együtt utaznak a főtárgyaláshoz vezető úton anélkül, hogy külön-külön kellene megvizsgálni sok olyan kérdést, amelyek közül számos azonos vagy nagyon hasonló ténybeli alapból származik.”⁶⁷

A GL gyorsan vált a kollektív jogérvényesítés fő, de nem kizárólagos eszközévé olyan kártérítési igények kezelésére, amelyekben hasonlóan érintett személyek és szervezetek nagyobb csoportja válik az ügy részesévé. A GL-t *magas szintű ügymenedzsment* jellemzi az eljárás minden szakaszában. Ezt az eljárást szabályozó jogszabályi rendelkezésekben *jól körülírt bírói kontrollt* úgy kell gyakorolni, hogy mindkét (mind a felperesi,

mind pedig a alperesi) oldal érdekeire figyelemmel legyen a bíró, minden csoporttagra nézve, vagy a csoport minden részére tekintettel fair módon járjon el.⁶⁸

A GL egy *opt-in rendszer*: minden felperesnek magának kell eldöntenie, hogy csatlakozik-e a csoporthoz. Ez gyakorlatilag a csoportregisztrációba való felvétellel valósul meg, melynek előzményeként kérelmet kell benyújtania. Ez úgy is megvalósulhat, hogy a bíróság rendeli el a GL indítására irányuló kérelmet olyan ügyben, amelyet eredetileg egyedi eljárásként indítottak annak érdekében, hogy áttehesse az ügyet a GLO regisztrációba. Az aktív kezdési folyamat (*opting-in*) megkülönbözteti a reprezentatív eljárásoktól. Az utóbbinál a képviselt félnek nem kell pozitív döntést hoznia ahhoz, hogy képviselve legyen (habár *opt-out*-ra van lehetősége). Ha a fenti kérelmekre előírt határidőt valamely érintett fél elmulasztja, az eljárást individuális perként indíthatja már csak meg, vagyis függetlenül a csoportregisztrációs eljárástól. Mindez természetesen előfeltételezi, hogy az ügy még nem évült el.⁶⁹ A csoportregisztrációba regisztrált felek számát illetően nincs korlátozás.

Andrews a következő fontosabb jellegzetességek kiemelését tartotta fontosnak a GL karakterének leírása során:

- a) a bíróságnak kell jóváhagynia a GL kezdeményezését;
- b) a reprezentatív eljárástól eltérően a GL félként bevon az eljárásba minden érintett egyént (*opt-in*);
- c) a csoport tagjai élvezik a csoporttagságot és a (teljesértékű) fél általános státuszát az eljárásban;
- d) a GL folyamata során a bíróság kiterjedt ügymenedzsmentet gyakorol és a közös kérdések tekintetében iránymutatásokat ad;
- e) a közös kérdések (*common issue*) kapcsán hozott döntés köti a csoportot;
- f) a csoport tagjai felelnek a közös kérdések kapcsán felmerült költségeikért.⁷⁰

A GL alapvetően az egyedi ügyek összegyűjtésére épül. A képviseleti perrel szemben itt *nincs csoportrepresentáns* fél.⁷¹ A csoportperhez rendelt eljárások külön eljárások maradnak. A CPR 19 szerint ezeket egyszerűen koordinált módon kezelik. Miután a közös kérdések tekintetében határozottak, minden csoporttag külön eljárásban keresi az igazát. Zuckerman szerint „a fájdalmas tény az, hogy a csoportos per nem több, mint egy menedzselési eszköz”.⁷²

63 O'Hare-Brown: i. m. (21. lj.) 124.

64 Andrews: i. m. (20. lj.) 296.

65 Harbour, Laurel/Evans, John: The United Kingdom. In: Karlsgodt, Paul G.: World Class Action. Oxford University Press, Oxford, 2012, 178.; Hodges, Christopher: Multi-party Actions. Oxford University Press, Oxford–New York, 2001, 11–14.; Hodges, Christopher: The Reform of Class and Representative Actions in European Legal Systems. Hart, Oxford, 2008, 53.; Gibbons, Susan: Group Litigation, Class Actions and Collective Redress: An Anniversary Reappraisal of Lord Woolf's Three Objectives. In: Dwyer, Déirdre (ed.): The Civil Procedure Rules Ten Years On. Oxford University Press, Oxford–New York, 2009, 121.

66 Andrews: i. m. (35. lj.) 180.

67 Andrews: i. m. (2. lj.) 971, 974.

68 Andrews: i. m. (5. lj.) 328.

69 Andrews: i. m. (20. lj.) 298.

70 Andrews: i. m. (20. lj.) 296–297.

71 Harbour – Evans: i. m. (65. lj.) 179.

72 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 689.

2. A csoportos per indításának előfeltételei

A bíróság diszkrecionális jogköre annak eldöntése, hogy engedélyezi-e a csoportos per indítását. Sem a CPR, sem a *Practice Direction (PD)* nem tartalmaz iránymutatást arra nézve, hogy a bíróság miként gyakorolja ezt a jogkörét.⁷³ A Rule 19.11(1) nem határozza meg az igényeknek azt a minimális számát, amelyek alapján csoportos per kezdeményezhető és azt sem, hogy ki kérelmezheti ezt. Megszorító rendelkezés hiányában arra következtethetünk, hogy akár a felperes, akár az alperes kérelmezheti, hogy a bíróság hivatalból is meghozhatja ezt a döntést.⁷⁴

Habár nincs minimum kérelem-szám meghatározva, de elég soknak kell lennie ahhoz, hogy igazolja az eljárásjogi eszköz igénybevételét.⁷⁵ Ahol a felperesi vagy az alperesi oldalon számos fél van, akik kérelmének vagy védekezésének közös vagy összefüggő jog-, illetve ténykérdések szolgálnak alapjául, de akiknek nem azonos az érdeke az ügyben, a csoportos per közös ernyője alá hozhatók. A GL hatékony és költség-takarékos megoldás lehet egy felelősséghez kapcsolódó kérdés megállapítására, pl. abban a kérdésben, hogy az MMR vakcina okozhat-e autizmust,⁷⁶ amely kötelező erejű lesz majd minden a csoportregiszterben szereplő ügyben. Viszont ha a felelősséget megállapították,⁷⁷ az egyes individuális pereskedőknek kell bizonyítania, hogy a károsodást szenvedett, valamint az egyéni veszteségének a mértékét.⁷⁸

A csoportos per elrendelésének (tkp. a *group litigation order* kibocsátásának) előfeltétele a csoport meghatározása. Lényegében ezáltal válik világossá, hogy mely individuális perek tartoznak ide, és melyek nem. Ez többnyire egy általánosított körülírás, de döntő jelentőségű, hogy jól, helyesen fogalmazzák meg.⁷⁹ E tekintetben a „*common or related issues*” (közös vagy összefüggő kérdések) kifejezés tartalma döntő: az egyének érdeke nem kell, hogy feltétlenül azonos legyen, mint a representative proceedings esetében (CPR 19.10). Ennek tipikus példái: gyógyszercegek elleni perek, a lakók hulladéklerakás miatt indított pere egy helyi vállalkozó ellen;⁸⁰ kártérítési igények bizonyos jelzalog termékek tisztességtelen értékesítése miatt,⁸¹

illetve az adójogszabályok alkalmazása miatti perek.⁸²

Azokban az ügyekben, ahol az individuális kérdések túlsúlyban vannak (mint a termékfelelősségi ügyek) vagy ahol a különböző alcsoportok lehetnek vagy a csoportba sorolható jelentős számú ügynek volna csekély az esélye a pernyertességre, ott nagyobb körütekintés szükséges a bíróság részéről az ügyek és kérdések elemzését illetően.⁸³

A fent hivatkozott és az ezt követő szabályt gyakran félreértik a gyakorlatban, különösen ahol az igények különállóak, habár ugyanabból az eseményből vagy körülményből származnak. A szabályok olyan a perben felmerülő akár jogi, akár ténybeli kérdésekre (issues) hivatkoznak, amelyek közösek és a GL célja az, hogy az ilyen kérdéseket úgy döntsék el, hogy a regiszterben szereplő felek kötve legyenek hozzá. Ezért olyan szituációban, amikor sok kérelmezőnek van hasonló igénye, még ha azonos alperessel szemben is, de ezek a jog(alap) szempontjából különálló igények (bár ugyanazokkal a körülményekkel kapcsolatban merülnek fel), melyekben az egyéni felelősséget és összecszerültséget bizonyítani kell és nincs olyan közös kérdés, amelyet ha eldöntenek, kötelező lesz minden egyes ügyben, akkor nem valószínű, hogy a GLO a megfelelő. Itt más megoldásban kell gondolkodni (pl. a perek egyesítése stb.). A CPR 19.11 szövegezése megerősíti: az volt a szándék, hogy meghatározzanak egy vagy több kérdést, amely közös minden igény vonatkozásában vagy az egész csoporton belül, vagy legalább az ügyek egy csoportja tekintetében.⁸⁴ A kérelemnek tartalmaznia kell a per természetének, az igények számának és természetének, a felek valószínű számának, a közös jog- és ténykérdések és egyéb olyan kérdések összefoglalását, melyek esetlegesen megkülönböztethetnek egy kisebb csoportot a nagyobbon belül.⁸⁵

3. A csoportos perlés alanyai: felek, képviselők, a bíróság szerepe

Döntő fontosságú a csoport megalkotásának problémája. A GL mintegy biztonsági hálóként áll a rendelkezésre. Az *Emerald* ügyben⁸⁶ a javasolt reprezentatív

73 *Hodges (2001)* : i. m. (65. lj.) 33–34.

74 *Jackson*: op. cit. (48. lj.) 615.

75 *Austin v Miller Argent (South Wales) Ltd.* [2011] EHV LR 32.

76 Ez a típusú eljárás akkor lehet megfelelő, ha a jelentős számú olyan felperes vagy alperes van, mint pl. az MMR oltóanyaghoz kötődő perben. *Paul Sayers and Others v. Smithkline Beechem plc and Others* [2003] EWHC 104.

77 Pl. közlekedési baleset esetén az alperes azonosított, a jogsértés, okozatosság és a felelősség tartozhat a közös kérdések (common issues) közé.

78 *Loughlin, Paula–Gerlis, Stephen*: Civil Procedure. Cavendish Publishing, London, 2004, 128.

79 *Hodges* a következő körülírást hozza pozitív példaként: „any claims against AB Limited in relation to [alleged effects of autism arising from] using of the drug X”. *Hodges (2008)* : i. m. (65. lj.) 56.

80 *Anslov v Norton Aluminium Ltd* (2010) LT.L September 28, 2010 és *Barr v Biffa Waste Services Ltd* [2011] EWHC 1003.

81 *Tew v Bos (Shared Appreciation Mortgages) No. 1 Plc* [2010] EWHC 203

82 *O'Hare, John / Brown, Kevin*: Civil Litigation. Sweet (Maxwell, London, 2013, 124.; *Thin Cap Group Litigation v Revenue – Customs Commissioners* [2011] EWCA Civ 127

83 *Hodges (2001)*: i. m. (65. lj.) 35–36.

84 *Jackson*: i. m. (48. lj.) 614.

85 *Harbour–Evans*: i. m. (65. lj.) 180.

86 *Emerald Supplies Ltd v British Airways plc* [2010] EWCA Civ 1284; [2011] Ch 345

eljárás nem adott megfelelő keretet, ezért a GL alkalmazása merült fel, amely engedi, hogy azonosítható felek koordináltan pereljenek. Ebben a perben közel kétszáz felperes igényérvényesítése volt várható a karutelező légitársaságok ellen. A probléma a reprezentatív eljárással kapcsolatban abból adódott, hogy a potenciális károsultak listája attól függött, hogy vajon az egyenként túlfoglalt társaságok áthárították az állítólagos túlfoglalásokat más cégekre. Így az osztály tagjai nem voltak azonosíthatók az eljárás elején.⁸⁷ A GL esetében a kérelmezők különböző időkből csatlakozhatnak a csoporthoz. A regiszter a csoporttagság hatékony igazolását szolgáló mechanizmus. Ha jól alkalmazzák, szűrő is lehet, amely segít kirostálni azokat az igényeket, amelyek nem szerves módon esnek a meg alapított GL körébe.⁸⁸

Az ügyvédnek, aki fontolgatja a GL iránti kérelmet, konzultálnia kell egy erre kijelölt információs szolgálattal (*Law Society's Multi-Party Actions Information Service*), hogy tájékoztatást kaphasson arról, hogy egy javasolt GL kérdésében van-e már más ügy folyamatban. A PD megköveteli, hogy a Law Society-t értesítsék minden csoportos perről, amely ezekről egy nyilvántartást vezet.⁸⁹ Ez a nyilvántartás nem azonos a csoportregiszterrel. A PD 19B bátorítja a felperesi ügyvédek, hogy alakítsanak ún. *Solicitors' Group*-ot és jelöljenek ki egyet maguk közül, aki átveszi a vezetést a csoportper indíthatóságáért való folyamódás tekintetében és a per vitele nézve.⁹⁰ A vezető ügyvéd, illetve a koordináló bizottság szerepének kialakításához a gyakorlati szükség vezetett. A reá háruló teendők: az eljárás adminisztrációjának koordinálása a felperesek nevében, a per vitele az ő nevükben, és a csoportregiszter menedzselése.⁹¹

Ami a bíróság szerepét illeti, a következőket érdemes kiemelni. Az eljárás sokat követelő természete és menedzselési teher miatt egy senior bíró (Lord Chief Justice – Queen's Bench Division, Vice-Chancellor – Chancery Division, Head of Civil Justice – county court) hozzájárulásával indítható.⁹² Úgy is fogalmazhatunk, hogy a csoportos pereknek kétszintű jóváhagyási rendszere van. A bíróságnak először döntenie kell arról, hogy engedélyezi-e a GL-t (rendszerint ké-

relemre). Ezt követően egy *senior judge*-nak kell jóváhagynia a döntést.⁹³

A bíróság az ügyet az eljárási hatékonyság, a tisztességesség és a fegyveregyenlőség biztosításával menedzseli. A bíróság *extenzív case management*-et gyakorol és iránymutatásokat bocsát ki. Az ügyet menedzselő bíróság rendelkezései kötik az összes ügyet, amely a regiszterben vannak.

A bíróság iránymutatásai (*directions*) az alábbiakat foglalhatják magukban: gondoskodik arról, hogy

a) egy vagy több kérelmet teszt ügynek jelöljenek ki⁹⁴ (ld. II.4. pont);

b) egy vagy több fél solicitorját kijelölheti vezető solicitornak az alperes vagy a felperes részére;

c) meghatározza a részleteket, amelyeket az ügy kezdő iratába bele kell foglalni annak érdekében, hogy a regiszterbe való bejegyzés feltételeinek való megfelelést tudják mutatni;

d) meghatározza azt az időpontot (cut-off date), amely után nem lehet a csoport-regiszterbe kérelmet bejegyezni a bíróság engedélye nélkül.⁹⁵

Ha a *group litigation order*-t (GLO) kibocsátják, annak tartalmaznia kell iránymutatásokat az összes kérelem csoportként menedzselésére szolgáló regiszter kialakítására nézve. A GLO meghatározza a közös kérdéseket, amelyek segítségével azonosíthatók⁹⁶ az együtt kezelendő kérelmek és kijelöli az ügyben eljáró bíróságot (management court).⁹⁷ Az ügy helyi kötődései is befolyásolhatják a bíróság kiválasztását, de a magas összértékű és komplex ügyeket – a gyakorlati tapasztalatok szerint – inkább londoni bíróságok tárgyalják.⁹⁸ A jövőbeli ügyeket már csak az így kijelölt bíróságnál lehet kezdeményezni.⁹⁹ Mi történik a már folyamatban levő ügyekkel, amelyek a GLO-ban meghatározott közös kérdések egyikéhez vagy azok közül többhöz kapcsolódnak? A GLO átirányíthatja őket a management court-hoz vagy elrendelheti a felfüggesztésüket további rendelkezésig.¹⁰⁰ Ha a bíróság elrendeli a disclosure-t¹⁰¹ akármilyen irat tekintetében, amely a közös kérdésekkel összefügg, az minden a csoportregiszterben szereplő fél számára megismerhető kell, hogy legyen [CPR r.19.12(4)].¹⁰²

87 *Andrews*: i. m. (5. lj.) 333.

88 *Hodges (2001)*: i. m. (65. lj.) 2001, 43, 60.

89 *Jackson*: i. m. (48. lj.) 616.

90 *Loughlin-Gerlis*: i. m. (78. lj.) 129.

91 *Hodges (2001)*: i. m. (65. lj.) 73. A GLO-regisztert rendszerint valamelyik félért tevékenykedő solicitor gondozza (gyakran a felperes ügyvédje). Bárki beletekinthet munkaidőben, a solicitor díjazást kérhet mindezt, de ez nem lépheti túl azt, amelyet a bírósági tájékoztatóért kellene fizetni hasonló esetben. *Zuckerman*: i. m. (1. lj.) 678.; A Chancery Division-nél a következő alternatívák vannak: a regisztert a vezető solicitor vezeti, de a bíróságon tartják vagy lehetséges, hogy a bíróságnál tartják és ott is vezetik. *Jackson*: i. m. (48. lj.) 615.

92 *Zuckerman*: i. m. (1. lj.) 677.; *Sime*: i. m. (10. lj.) 214.

93 *Andrews*: i. m. (20. lj.) 298.

94 Ez történt az *AB v. Ministry of Defence (2012) UKSC 9* ügyben, ahol kilenc némiképp különböző vezető ügyet (lead cases) válogattak ki az 1011 kérelmezőből álló csoportból.

95 *Andrews*: i. m. (20. lj.) 299.; *Andrews*: i. m. (4. lj.) 2013, 647.

96 Pl. „ez a gyógyszer okozhat-e egy bizonyos betegséget

97 *Loughlin-Gerlis*: i. m. (78. lj.) 129.; *O'Hare-Brown*: i. m. (21. lj.) 125.

98 *Harbour-Evans*: i. m. (65. lj.) 180.

99 *Sime*: i. m. (10. lj.) 214.

100 *Zuckerman*: i. m. (1. lj.) 677.; *O'Hare-Brown*: i. m. (21. lj.) 125.

101 A disclosure intézménye tekintetében lásd részletesebben: *Harsági*: i. m. (38. lj.) 217–220.

102 *Loughlin-Gerlis*: i. m. (78. lj.) 129.

Feltűnő, hogy a CPR-nak a csoportos perlésről szóló fejezete (Part 19. III) nem fejt ki, vajon mikor, ki által és milyen specifikus kritériumok alapján kell kiválogatni a *regiszterbe bejegyzendőket* és milyen ellenőrzést kell gyakorolni fölötté. A CPR R.19.13(d) egyszerűen annyit mond, – ahogyan már fentebb idéztük – a bíróság meghatározza a részleteket, amelyeket az ügy kezdő iratába bele kell foglalni annak érdekében, hogy a regiszterbe való bejegyzés feltételeinek való megfelelést tudják mutatni. Ez a száraz megállapítás előfeltételezi, hogy a bíróság meghatározhat belépési kritériumokat. De az meglepő, hogy semmi többet nem mond, különösen, ha hangsúlyozzuk a nem megalapozott igények mielőbbi kiszűrésének fontosságát.¹⁰³

Az ún. *cut-off date* csak a csoportos perhez való automatikus csatlakozás lehetőségét korlátozza. Nem zárja azonban ki, hogy a bíróságtól engedélyt kérve egy későbbi időpontban csatlakozzanak a csoporthoz vagy egyéni pert kezdeményezzenek.¹⁰⁴ A *cut-off date* – a bíróság döntése alapján – az eljárás különböző fázisaiban lehet. Egy korai *cut-off* (így az osztály korai lezárása) nem mindig megfelelő (pl. a lappangó vagy lassan kialakuló betegségekkel kapcsolatos kártérítési ügyek esetén biztosan nem az).¹⁰⁵ A CPR r 19.11(3) (c) és a PD 11 a közzététel kérdésével foglalkozik. A szándék az, hogy a bíróságnak lehetővé tegyék, hogy a csoport solicitorja felé elrendelje, „reklámozza” az ügyet. Így lehet minimalizálni annak a kockázatát, hogy az egyének a *cut-off date* után külön eljárásokba kezdenek. Ám sem a CPR, sem a Practice Directions nem ad eligazítást a közzététel módjára nézve, és abban a tekintetben, hogy ennek a költségei kit terhelnek.¹⁰⁶ A Queen’s Bench Division tekintetében a Senior Master szervezi meg, hogy a GL-k részletei felkerüljenek a Courts and Tribunals Service honlapjára,¹⁰⁷ a Chancery Division-nél a Chief Chancery Master gondoskodik hasonlókról.¹⁰⁸

A PD világossá teszi, hogy az ügymenedzsmentet rendszerint végig az ügy folyamán egy bíró végzi, és ha szükséges egy *master* és/vagy egy *costs judge* (a költségekkel foglalkozó bíró) segíti a munkáját, az utóbbiak eljárási kérdésekkel foglalkoznak a *managing judge* iránymutatásával összhangban. A legtöbb csoportos pert a három eljárási rend közül az ún. multi-track-be allokálják a bonyolultságuknál fogva.¹⁰⁹ Az ügy menedzseléséért felelős bíró (*managing judge*) rendszerint segítséget ad a feleknek a csoport *közös kérdéseit*

(*common issues*) definiálni és elrendelhet változást a kérdésekben. A GL rendszer széles mérlegelést és maximális rugalmasságot biztosít a bíróságoknak, hogy megfelelő, és ha kell, innovatív menedzselési technikákat alkalmazzanak, melyet az adott ügyre szabtak.¹¹⁰

4. A teszt-ügyek kiválogatása

Amennyiben a bíróság az ügymenedzselési jogkörében teszt-ügyek kiválogatása mellett döntene, úgy minden más ügy felfüggesztésre kerül, míg ezekben nem születik döntés. A teszt ügyek (*test claims*) fogalmát nem definiálták a CPR-ben és a PD-ben sem. Nincs semmi iránymutatás arra nézve, hogy mikor és hogy lehet a teszt-ügyeket kiválasztani. A bíróságok a gyakorlatban az ügyek (leg)kisebb csoportját szelektálják ki és állítják össze úgy, hogy a *legjobb leképezések és megfelelően reprezentálják a közös kérdések* egész sorát. Másképpen megközelítve, a *vezető ügyek* (*lead cases*) azok, amelyeket legalkalmasabbnak tartanak arra, hogy elsőként vizsgálják. Nem tekinthetők statisztikai mintának. Kiválogatása nem könnyű feladat, nyilvánvaló, hogy a teszt-ügyek válogatásánál nagy gondot kell fordítani arra, hogy a teszt-ügyek megfelelően reprezentálják a csoportregiszterben levő ügyek összességét.¹¹¹ Éppen ezért, azok a csoportok, akik úgy vélik, hogy a kiválasztott teszt-ügyek nem reflektálnak adekvát módon az ő kérdéseikre, vagy nem védik az érdekeiket, a bírósághoz fordulhatnak megfelelő jogorvoslatért.¹¹² Azért szükséges a bírósághoz fordulás biztosítása, mert akinek az ügye nem kerül kiválasztásra, azt is köti a teszt-ügyben hozott döntés anélkül, hogy lehetősége lenne a szokásos perbeli jogait gyakorolni.¹¹³

5. Határozatok joghatásai, illetve az egyezségkötés

A csoportper indítás elrendelésének (*group litigation order*) következménye, hogy az ügyben hozott ítélet kötelezi a feleket a közös kérdések tekintetében (amelyeket a kérelemben megjelöltek és bejegyeztek a regiszterbe, illetve minden más kérelemre vonatkozóan is, amely a regiszterben található a határozathozatal idején), hacsak a bíróság másként nem rendelke-

103 Gibbons: i. m. (65. lj.) 128.

104 Jackson: i. m. (48. lj.) 126.

105 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 686.

106 Jackson: i. m. (48. lj.) 615–616.

107 <https://www.justice.gov.uk/courts/rcj-rolls-building/queens-bench/group-litigation-orders>

108 Jackson: i. m. (48. lj.) 616.

109 Jackson: i. m. (48. lj.) 617.

110 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 677, 680.

111 Gibbons: i. m. (3. lj.) 135–136.

112 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 679.

113 Gibbons: i. m. (3. lj.) 135.

zik.¹¹⁴ A csoport tagja, aki hátrányosnak (az érdekeivel ellentétesnek) találja az ítéletet, kérhet engedélyt a fellebbezésre.¹¹⁵ A csoportregiszterbe való bejegyzés döntő, mivel csak azok az igények élvezik a GL gyűmölceit és osztoznak a terheiben, amelyeket bevezettek a regiszterbe.¹¹⁶

Az individuális ügyekben a bíróságnak nincs különösebb befolyása az egyezségekre. Ha a fél a teszt ügyben meg kíván egyezni, a bíróság ezt nem akadályozhatja meg, de elrendelheti, hogy a teszt ügyet egy másik üggyel helyettesítsék (természetesen a csoportregiszterben levő ügyek közül). Hatással van azonban a GL egészét érintő egyezségekre, az egyezségi javaslatokat felülvizsgálhatja és akár el is utasíthatja azokat, ha úgy véli, hogy tisztességtelen vagy előnytelen valamely csoporttagokra nézve. Ám az egyezés bírósági jóváhagyását nem követeli meg a CPR.¹¹⁷

6. Költségek

Különbséget kell tenni az *egyéni költségek* (*individual costs*) és a *közös költségek* (*common costs*) között. Az utóbbi, amelyet szoktak általános költségeknek (*generic costs*) is nevezni, magában foglalja a közös kérdésekkel összefüggésben felmerült költségeket. A közös költség mindaz, ami a közös kérdések meghatározásával, a teszt ügy tárgyalásával, ill. a vezető solicitornál a GL adminisztrációjával kapcsolatosan merül fel [CPR 46.6 (2)].¹¹⁸

A csoport pervesztessége esetén az általános szabály az, hogy a közös költségeket egyenlően osztják a csoporttagok között, akik egyéni felelősséggel bírnak ezért. (Ez megkíméli őket attól, hogy osztozniuk kellene többi csoporttag részében.) Az egyéni költség kapcsán a kérelmezőt terheli a felelősség. A pernyertes fél költségeit is meg kell téríteni. Ha minden egyes felperesi csoporttagnak helyt kellene állnia a költségekért, amelyek a felperesi oldalon, illetve az alperesnél keletkeznek, teljesen aránytalan volna.¹¹⁹ Részleges költségviselésre kötelezés is lehetséges a GL-ben, ha a kérelmezők nem nyernek minden kérdés tekintetében.¹²⁰ Az egyes részesedések mértéke (az ellenfél közös költségeinek és a saját csoport közös költségeinek megfizetése tekintetében) attól is függhet, hogy esetleg mikor törlik a regiszterből az érintett csoporttagot. A regiszterhez való csatlakozás időpontját rend-

szert nem veszik figyelembe, mivel így a később csatlakozók ebből profitálhatnának.¹²¹

Általában elmondható, hogy – eltekintve a családjogi jogvitáktól, ahol speciális szociális tényezők merülnek fel, – az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést a jogi segítségnyújtásnak közkiadásokból való finanszírozása által többé nem támogatják Angliában. Valójában *állami finanszírozásból ritkán* lehet megoldani a költségek fedezését. Lényegében ez tekinthető a több-alanyú eljárások egyik sarkalatos problémájának is. Elviekben ezeket az eljárásokat a következő privát forrásokból kellene finanszírozni:

- a) „esemény előtti” jogi költségekre vonatkozó biztosításból,
- b) szakszervezeti támogatásból,
- c) jómódú barátok vagy rokonok támogatásából. A gyakorlatban többnyire elég valószínűtlen, hogy bármelyik ebből a három privát finanszírozó forrásból biztosítaná az eljárás költségeit.¹²²

III. Konklúzió

Az angol kollektív igényérvényesítési eljárások differenciált rendszere azon ritka megoldások közé tartozik Európában, melyek mernek a hagyományos keretek közül kilépve két modellt *ötvözni*: az opt-in és opt-out rendszereket vegyíteni. Ez a kifinomult megközelítés mindenképpen ösztönzőleg hathat a jövőbeli jogalkotási kezdeményezésekre, még akkor is, ha az elemzett eljárásokkal és azok rendszerével kapcsolatosan számos kritika merül fel a jogirodalomban.

Mindamellett nem szabad figyelmen kívül hagyni ezeket a *bírálatokat* sem, melyek teljes körű csokorba gyűjtése és kifejtése – terjedelmi okokból – meghaladja e cikk kereteit. A szerző ennek alaposabb kifejtésére egy készülő tanulmányában vállalkozik.¹²³ Itt csak utalásszerűen szeretnénk rávilágítani a legfontosabbakra.

A *reprezentatív eljárásokkal* kapcsolatosan a legtöbbet hangoztatott kritika az, hogy az eszköz nem bizonyult hasznosnak, ahol ugyan sokan érintettek egy jogellenes magatartás tekintetében, de nem olyan mértékig, hogy bármelyikük motivált lenne perelni. Például termékfelelősségi ügyekben, túlszámlázásból fakadó fo-

114 Loughlin / Gerlis: i. m. (78. lj.) 129.

115 Andrews: i. m. (20. lj.) 482.

116 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 678.

117 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 680.

118 Sime, Stuart: Cost Orders. In: Sime, Stuart–French, Derek: Blackstone's Civil Procedure 2014, Oxford University Press, Oxford, 2014, 1114.; Zuckerman: op. cit. (1. lj.) 681.

119 O'Hare – Brown: op. cit. (21. lj.) 125.

120 Jones v. Secretary of State for Energy (Climate Change [2012] EWHC 3647 (QB), [2013] 2 CostsLR 230; Browne: i. m. (9. lj.) 274.

121 O'Hare–Brown: i. m. (21. lj.) 669.; Sime: i. m. (118. lj.) 1114.

122 Andrews: i. m. (20. lj.) 297–298.

123 Harsági Viktória: Kollektív igényérvényesítés az angolszász világban. c. tanulmányának kézírata, melyet a szerző a Magyar Jog hasábjain kíván közreadni.

gyasztóvédelmi igények esetén, ahol az egyes károk kicsik, de az egész összeg, illetőleg a jogosulatlan profit tekintélyes. Ennek háttérében elsődlegesen a költségviseléssel kapcsolatos problémák állnak (ld. I.5. pont). Hogy hogyan kellene-e a reprezentatív eljárás számára szélesebb körű alkalmazását biztosítani, hosszú évek óta vita tárgya.¹²⁴

A *csoportos perek* kapcsán Mulheron 2009-ben azt nehezményezte, hogy az alkalmazás szintén elég szűk területen valósult meg. Önmagában az nem lehet azonban egy eljárásjogi eszköz sikerének fokmérője, hogy hány eljárást indítanak. Fontosabb ennél az,

hogy az eljárás betölti-e azt a célt, amire létrehozták. Ennélfogva sokkal inkább érdemes a jogirodalomban fellelhető konkrét kritikákra fókuszálni. A csoportos perlés hátrányaként szokták felhozni, hogy egyes csoporttagok úgy találhatják, hogy nem választhatják meg, és nem instruálhatják szabadon a jogi képviselőt, ki lehetnek zárva a per vitelének befolyásolásából, a közös kérdések meghatározásából, a szakértők megválasztásából és a bizonyításból. Az egyezségi tárgyalások és az egyezés megkötése az ő inputjaik nélkül történhet. Az ügyeket felfüggeszthetik, míg a teszt ügyet, illetőleg a közös kérdéseket tárgyalják.¹²⁵

124 Zuckerman: i. m. (1. lj.) 669, 675.

125 Gibbons: i. m. (3. lj.) 112, 130–131.

TANULMÁNY

Kiút a káoszból?

A pénzügyi piacok jogának dilemmái

✎ *Forgács Imre Dr. habil., Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)*

Az Egyesült Államokból 2008-ban kiinduló, súlyos pénzügyi világválság még ma is számos, nehezen megválaszolható kérdést vet fel. Ezek egyike, hogy a bankok és a pénzügyi piacok viszonylag részletes szabályozása vajon miért nem nyújtott kellő védelmet a válság továbbterjedésével szemben? A prudenciális jogi eszközök elégtelenségének, a „pénzügyi tömegpusztító fegyverként” működő, alig szabályozott származékos értékpapíroknak, vagy a gyenge pénzügyi felügyeleti és hitelminősítő tevékenységnek jelentős szerepe volt az összeomlásban, amelynek következményeit világszerte az adófizetők kénytelenek viselni. Súlyos feszültségek forrása például, hogy a digitalizált, globálisan működő nemzetközi pénzügyi rendszer szabályozását és ellenőrzését a nemzetállamok jogalkotó és jogalkalmazó szervei egyre kevésbé képesek ellátni. Egyes szakértők úgy vélik, hogy nem csupán új jogszabályokra, nemzetek feletti intézményekre, hanem a „pénzügyek új jogelméletére” is szükség lenne. Ehhez a pénzügyi piacok működési sajátosságaiból és a jelenlegi szabályozás ellentmondásaiból kellene kiindulnunk.

I.

A bankrendszer jogi szabályozása a pénzügyi kockázatok egyik fő forrásává vált

1. Régi tapasztalat a gazdasági folyamatokkal kapcsolatban, hogy a pénzügyi kockázatok előzetesen nagyon csekély mértékben számszerűsíthetők. A pénz, a tőkejavak felhalmozása nemcsak az ember veszélyesített mőködésével függ össze, hanem a ténnyel is, hogy a ciklikus válságok és a pénzügyek viszonylag gyakori összeomlása – mint legutóbb 2008-ban is – általában meglepetésként, sokkhatásszerűen érték a világot. Már a XX. század legnagyobb hatású közgazdásza, Keynes is írt arról, hogy egy európai háború fenyegetése, a réz árának változásai, a kamatlábak hosszabb távú mozgása, új találmányok megjelenése, vagy a magánvagyonok alakulása olyan tényezők, amelyek mindegyike közvetlen hatással van a pénzügyekre, a befektetők döntéseire, de ezek jövőbeli trendjeire semmiféle tudományos módszerrel nem lehet következtetni.¹

A fenti tézisnek ellentmondani látszik, hogy a modern bankszabályozás rendkívül fejlett *kockázatelemzé-*

si módszertanra épül. A bankműködéssel foglalkozó kézikönyvek részletesen leírják például az egyes *kockázati típusokat* (eszközérték-kockázat, likviditási, fizetési kockázat stb.), s – többek között – a fontosabb ügyfelekre részletes *hitelezési limiteket* állapítanak meg. A limit rendszerint tartalmaz egy konkrét összeget, ameddig az adott banktól az adott vállalkozásnak adható hitel-összeg terjedhet, s ezen belül az egyes termékcsoportokra (pl. kereskedelmi hitelek, pénz- és tőkepiaci kihelyezések, devizaműveletek stb.) még külön terméklimitet is megállapítanak. A terméklimitet között általában nincs átjárás, ami azt jelenti, hogy ha valamelyik pénzügyi terméknel marad is felhasználatlan keret, az nem helyezhető ki hitelként egy másik – mondjuk kockázatosabb – termék-kategóriában.² A legtöbb kereskedelmi bank e mellett alkalmazza az ún. *kockázati pontok* módszerét is. A bank kockázatelemzéssel foglalkozó nem csekély számú szakértője folyamatosan elemzi azokat a piaci folyamatokat, amelyek a fontosabb ügyfeleiket és azok ügyleteit érintik. A sokasodó kockázati pontok azt jelentik, hogy emelkedni fog az adott ügyfélnek felszámítandó kamatfelár és jutalék összege, illetve csak nagyobb biztosítéksomag

1 Keynes, John Maynard: Treaties on Probability: Gutenberg Project, 1937, Quarterly Journal of Economics No.51

2 A banki kockázatelemzés és a „banküzem” működése – szabályozási szempontból fontos – néhány elemének kiemelésénél elsősorban Székely György alapvető munkájára támaszkodtunk: Pénzügyek és banküzletek – Pénzügyi menedzserek kézikönyve KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2002

esetén juthat hitelhez. Ehhez jönnek még a különböző *ügyfélkockázati mutatók*, amelyek konkrét, számszerűsített információkat is adnak a banki döntéshozóknak például az ügyfél likviditási és eladósodottsági helyzetéről.³

Ha a hitelgénylőknek sikerül is leküzdeniük a kockázatminősítés – itt csak röviden vázolt – labirintusát, ezzel még nem ér véget a folyamat. A banknak ugyanis emellett meg kell felelnie a hitelezésre vonatkozó bankfelügyeleti (jegybanki) irányelveknek, illetve a saját – ugyancsak normatív formában rögzített – *kockázatminősítési előírásainak* is. Ez lényegében többfokozatú skálát jelent, amelyben a bank mérlegének eszköz oldalán szereplő valamennyi adósság „osztályozák”. A legmagasabb kategóriába a legjobb, *prime rate* ügyfelek tartoznak (*doubtless risk*), akik/amelyek a legkedvezőbb feltételek mellett kaphatnak hitelt. Általában nincs külön teendő azokkal sem, akik a „még elfogadható” (*acceptable*), vagy az „átlagos” (*standard*) kockázatú körbe kerülnek. Az „átlag alatti kockázatot” jelentő (*sub-standard risk*) ügyfelek azonban már külön figyelendők, és – esetleges fizetéseképtelenségük esetére gondolva – meghatározott összegű céltartalékot kell a banknak képeznie. A céltartalék értelemszerűen nő a „rossz kockázatú” (*bad risk*) minősítésű adósságok esetében. A legrosszabb, vagyis nem törlesztőnek deklarált, lejárt kölcsönök esetében (*overdue assets*) – amellett, hogy 100 százalékos tartalékot kell képezni az éves nyereség terhére – lehetőleg szabadulni kell az ügyféltől. Ez vagy azt jelenti, hogy a bank a követelését megpróbálja – többnyire jelentős mértékben csökkentett áron – értékesíteni, vagy kénytelen a tartalékok terhére veszteségként leírni.⁴

2. A banki kockázatok szabályozása tehát látszólag minden elemében átgondolt, és – legalábbis a tankönyvek szintjén – rendben is van. Egyetlen probléma, hogy ez a rendszer – úgy tűnik – néha egyáltalán nem működik. Ezek a szabályozási viszonyok ugyanis szinte megmagyarázhatatlanná teszik, hogy 2008-ban miként omolhattak össze kártyavárként a legnagyobb amerikai pénzügyi intézetek, romba döntve a nemzetközi pénzügyi rendszer jelentős részét is. Hogyan történhetett meg például, hogy a bankok portfóliójában éppen a rossz kategóriába sorolt – az amerikai terminológiában „*sub-prime*” – ügyfeleknek nyújtott hitelek halmozódhattak fel óriási méretekben? Ezeknek az ügyfeleknek a jelentős része ugyanis nulla százalékos vagy minimális önrésszel juthatott ingatlanvásárlási hitelhez.

Ma már köztudott, hogy a válságot jogtechnikai értelemben éppen az robbantotta ki, hogy az ilyen adó-

sok egyre nagyobb számban nem törlesztették a tartozásuk kamatait. A bankok erre válaszként – a szokásos szerződési rutint követve – tömegével értékesítették a rossz ingatlan-hiteleket, persze olyan „innovatív” származékos értékpapír-csomagok formájában, amelyek már nem a valós kockázati viszonyoknak megfelelően lettek „becsomagolva” (*toxic assets*). Ezzel párhuzamosan tömegesen kínálták eladásra a jelzáloggal terhelt ingatlanokat is, melynek következtében – a példátlan túlkínálat miatt – az ingatlanok eladhatatlanná váltak, s a piac néhány hónap alatt összeomlott (az „ingatlanbuborék” kipukkadása). Azt kell tehát feltételeznünk, hogy a jelenlegi szabályozási rendszer alapjaival is komoly baj van. Legalábbis ez a vélemény látszik erősödni a válság tanulságaival foglalkozó pénzügyi szakértők körében. Katharina Pistor, a Columbia Egyetem jogi karának tanára szerint a *pénzügyek új jogelméletére* lenne szükség, vagyis az eddigi szabályozási filozófiát alapjaiban kellene újragondolnunk.⁵

3. Ha a problémák sokaságából most csak a banki kockázatok szabályozási dilemmáira utalunk, akkor máris az egyik legfontosabb bizonytalansági forrásra találtunk. Ez pedig maga a *modern kereskedelmi bankrendszer*. A bankműködés köztudottan a betétesek és a hitelfelvevők közötti *közvetítésre* épül, azáltal, hogy a bank elsősorban rövidtávra szóló betéteket gyűjt, amelyeket hosszú távú hitelek formájában helyez ki. A működés lényegéhez tartozik azonban, hogy nemcsak a lejáratokat, hanem az összegeket is jelentősen átalakítja, miután a pénzügyi intézet közvetítése nélkül egyetlen betétestől sem lenne elvárható, hogy nagyobb összegeket ők maguk kölcsönözzenek a hitelfelvevőknek. A *lejáratok és az összegek* átalakítása önmagában is megteremti a *banktevékenység jelentős mértékű kockázatát*. A pénzügyi jog a prudenciális szabályozással, a betétbiztosítással és más intézményekkel régóta próbálja mérsékelni e kockázatokat, de a jelenlegi pénzügyi összeomlás méretei éppen ezeknek a hagyományos eszközöknek az elégtelenségét bizonyították.

A pénzügyi piacok jogi szabályozásának új filozófiájára – többek között – azért lenne szükség, mert a bankok prudens működését csak *objektíve is nehezen összeegyeztethető alapelvek* valamilyen kiegyensúlyozása biztosíthatná. A hatályos magyar hitelintézeti törvény megfogalmazása szerint például „A hitelintézet a prudens működésre vonatkozó előírások betartásával úgy köteles a rábízott idegen és saját forrásokkal gazdálkodni, hogy folyamatosan fenntartsa azonnali fizetőképességét (likviditását) és mindenkor fizetőképességét (szolvenciáját).”⁶

3 Székely György: i. m. 90–105.

4 Székely György: i. m. 104.

5 Katharina Pistor: A Legal Theory of Finance. Journal of Comparative Economics 2013. 41. sz. 315–330.

6 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról 79. § (1) bekezdés.

Az idézett szabály azonban nem szól arról a gyakori és gyakorlati problémáról, hogy e két fontos működési alapelv nemcsak egymással kerülhet ellentmondásba, hanem a bank jövedelmezősége szempontjából is káros lehet.⁷ Ez utóbbi viszont – a részvénytulajdonosok elvárásai miatt – minden menedzsment számára nyilvánvalóan a legfontosabb követelmény.

Ha például egy bank üzletpolitikájában a *maximális likviditásra* törekszenek, akkor az adott pénzintézet többnyire tartózkodni fog a túlzottan kockázatos kihelyezésektől, aminek következtében azonban a szükséges likviditás biztosítása is költségesebbé válik. A megtermelt profitból – ha képződik egyáltalán – csak viszonylag csekély rész juthat a saját tőke növelésére, ami viszont kedvezőtlen a fizetőképesség, azaz a szolvencia szempontjából is.

Nem egyszerű a helyzet akkor sem, ha a képzeletbeli bank a nagyfokú *fizetőképesség (szolvencia)* fenntartására törekszik. Ez minden bank esetében egyébként természetes követelmény, miután a saját tőke aránya mindig csekély a betétek, folyószámlák összegéhez képest. Ha viszont a szolvencia fenntartását tekintik elsődleges üzletpolitikai célnak, akkor vélhetően csökkenni fog a likviditás, mert inkább a tőke növelését tekintik prioritásnak. A fizetőképesség folyamatos fenntartása ugyancsak megköveteli, hogy törekedjenek a minél kisebb kockázatú kihelyezésekre. Minél kisebb viszont a vállalt kockázat, annál kisebb lesz a kihelyezett mennyiség is.

A *maximális jövedelmezőség* fenntartása természetesen kedvező a részvényesek profitja és a menedzsment bónuszai szempontjából. Ezen alapelv „túlhajtása” esetén azonban komoly veszélybe kerülhet a likviditás, hiszen a bank ilyenkor szükségképpen a saját források maximumának kihelyezésére törekszik, sőt – kedvező pénzügyi helyzet esetén – jelentős mennyiségben keres további, kihelyezhető forrásokat is. Sérülhet a fizetőképesség fenntartásának érdeke akkor is, ha a bank egyre kockázatosabb kihelyezéseket is felvállal a nagyobb jövedelmezőség érdekében. A bank tényleges értéke és a tulajdonosok profitja jórészt a szükségképpen meglévő *kockázatok megfelelő, szakszerű kezelésén* múlik (*risk management*). A pénzügyi válság talán egyik legfontosabb tanulsága, hogy sem a kockázatok mérésére használt, jogilag rögzített mutatók (likviditás, tőkemegfelelés), vagy az eszközök minősége, a kockázatkoncentráció foka,⁸ sem az ezzel kapcsolatos *bankfelügyeleti és hitelminősítő tevékenység* nem voltak megfelelőek.

A 2008-ban kirobbanó válságban – egyéb tényezők mellett – e harmadikként leírt üzletpolitika a legtöbb csődbe ment pénzintézet esetében kimutathatóan fontos szerepet játszott. A sub-prime adósoknak nyújtott

jelzáloghitelek magas kockázata például az Egyesült Államokban már a kezdetektől nyilvánvaló volt, de miután a pénzügyi termékek értékesítéséért felelős vezetők prémiuma jórészt a megkötött szerződések számától függött, a problémát egyszerűen a szőnyeg alá söpörték. Amikor a pénzintézetek származékos értékpapír-csomagok formájában szabadulni akartak a kétes kinnlevőségeiktől, a legnagyobb hitelminősítőtől megkapták a legmegbízhatóbb AAA-minősítést a valójában „bóvli” kategóriába tartozó termékekre is. A válságot megelőző évtizedek liberális pénzügyi jogszabályai nem korlátozták a *tőkeáttétel* nagyságát sem, így a bankok túlzott mértékben válhattak hitelfelvevőkké. A pénzpiacokon felvett hitelek közül gyakran a saját tőkéjük és betéteseik pénzének harminc-negyvenszeresét is kihelyezték a nagyobb jövedelmezőség reményében. A magas tőkeáttétel miatt azonban – miután az ingatlanpiac összeomlása után a biztosítékot jelentő jelzálog-követeléseket nem lehetett érvényesíteni – kezelhetetlen méretű adósságok keletkeztek. A Lehman Brothers csőd után kialakult bizalmi válságban ráadásul a bankok által egymásnak nyújtott rövid távú *likviditási hitelek* is elapadtak, így a bankrendszer teljes összeomlását már csak a sok ezer milliárdos állami mentőcsomagokkal, vagyis az adófizetők pénzének felhasználásával lehetett megakadályozni.

4. A pénzügyi válság egyik további fontos tanulsága ugyancsak a jogi szabályozás hiányosságaira vezethető vissza. Súlyos hiba volt ugyanis a pénzügyi termékek felügyeletére vonatkozó jogszabályok évtizedeken át tartó „deregulálása” is. A szabad kezét kapó bankok ún. *innovatív pénzügyi termékeinek* eredeti filozófiája az volt, hogy a kockázatok „feldarabolhatók”, s e termékek értékesítésekor tulajdonképpen a kockázat „szétterítése”, s ezáltal mérséklése lényegében tisztán piaci eszközökkel is lehetséges. E feltételezés hívei nem számoltak azzal a jelenséggel, amit Katharina Pistor idézett munkájában a *likviditás illékonyságának*, nagyfokú változékonyságának nevez (*liquidity volatility*). Vagyis a pénzügyi bizonytalanságok nemcsak a „banküzem” alapvető ellentmondásaiból adódnak, hanem például abból is, hogy a pénzpiaci forrásbőség bármikor megváltozhat. Egyelőre nem létezik megfelelő nemzetek feletti intézményrendszer, sem jogi eszköztár egy olyan új világhelyzet kezelésére, amelyben például a *Federal Reserve System (FED)* és/vagy az Európai Központi Bank valóban nem próbálkozik a mesterséges likviditás-bővítéssel, ami már eddig is jelentősen átrendezte a pénzpiacokat. Ha a „mennyiségi könnyítés” belátható időn belül kikerül a jegybanki monetáris politika eszköztárából, akkor komoly ve-

7 Lásd Székely György: i. m.: 60.

8 Székely György: i. m.: 52–64.

szély fenyegeti például azokat a „szuverén adósokat”, amelyek a kockázatosan magas államadósságaikat eddig is csak az átlagot meghaladó államkötvény-kamatokkal tudták finanszírozni. Ha ugyanis a mesterségesen teremtett likviditás elapad, akkor a pénzügyi befektetők várhatóan először ezektől az értékpapíroktól fognak megszabadulni, s a „szuverén” adósok ez esetben többnyire csak nemzetközi összefogással lesznek megmenthetők az államcsődtől.

II.

Jogi „innováció” a származékos értékpapírok piacán

1. Az önálló értékkel nem bíró pénzhelyettesítők korában minden pénz hitelpénz, miután a bankokkal szembeni követelések – lényegüket tekintve – pénzként funkcionálnak. Így azt is mondhatjuk, hogy modern pénzügyek jogi értelemben a különböző formákat öltő *tartozás elismerésre* épülnek: „A pénzügyi rendszereket a szerződéses kötelezettségvállalások (tartozás elismerések – I.O.U.s)⁹ összefüggő hálózata alkotja, amelyben minden tartozás mögött egy meghatározott finanszírozó (hitelező) áll.”¹⁰ Jogi értelemben nincs különbség bármely magánszemély vagy vállalkozás tartozás elismerése és a szuverén adósok államkötvény formájában vállalt kötelezettségei között. A pénzügyek teljes globalizációja korában ugyanis már nincs különösebb jelentősége, hogy az államok elvben bármikor megváltoztathatják a nemzeti jogszabályukat. Ha nem akarnak kiszorulni a globális tőkepiacról, akkor egyre inkább kénytelenek lesznek elfogadni külföldi polgári bíróságok ítéletét is.

A jog új, megváltozott szerepének egyik szemléletes példája a 2014 nyarán kirobbant újabb argentin adósság-válság esete. Az argentin kormány még a 2001-es államcsődöt követően olyan megállapodást kötött két amerikai befektetési alappal, amelyben – jogvita esetén – elfogadták az amerikai bíróság joghatóságát. 2014-ben az argentin kormánynak a hitelezők 93 százaléka sikerült megegyeznie az adósság újabb átütemezésében és abban is, hogy a követelések névértékének csak meghatározott százalékát fizetik vissza. Miután azonban Argentína júniusban nem törlesztette egy – az összes adósságához képest jelentéktelen –

539 millió dolláros kamattartozását, az említett alapok a teljes összeget követelve egy amerikai bírósághoz fordultak. A keresetüknek helyt adó bírói döntés világpolitikai jelentőségűvé vált. Azok a befektetők, akikkel nem jött létre egyezség, képesek voltak megakadályozni a befektetők többségével létrejött megállapodás végrehajtását, és ezzel kikényszeríteni a maguk számára az eredeti feltételek szerinti teljesítést. A Standard and Poor's a szelektív nem törlesztő (SD) kategóriába sorolta Argentína szuverén devizaadósságát. Amennyiben valamennyi hitelező követi az amerikai alapok példáját és a tartozás teljes összegét követeli, akkor elvben nem zárható ki az azonnali államcsőd és a nemzeti valuta bedőlése sem.

2. Az elmúlt harminc évben nemcsak az államról való gondolkodást, hanem a jogfejlődést is a piaci szereplők „önszabályozását” abszolutizáló neoliberális elmélet határozta meg. Ennek köszönhető a pénzügyi eszközök, értékpapírok egyre nagyobb változatossága. Ma már a pénzügyi jogi szakirodalomban is sokan foglalkoznak a 2008-as válság kapcsán kétes hírnévre szert tevő „innovatív” származékos értékpapírok mögötti jogügyletekkel.¹¹ Ilyen például a CFD (*Contract for Difference*), amellyel a befektetők egy kisösszegű brókeri letéttel – a termékre jellemző magas tőkeáttétel miatt – csillagászati nyereségekre tehetnek szert, igaz ebben a jogi konstrukcióban a veszteség kockázata is meglehetősen magas.¹²

A származékos értékpapírok változatos konstrukcióit – Warren Buffet elhíresült formulája nyomán – azért nevezik ma már sokan „pénzügyi tömegpusztító fegyvereknek”, mert a pénzintézetek rendkívül bonyolulttá, s kockázati szempontból szinte átláthatatlanná tették ezeket az eszközöket. A *fedezett adósságkötelezvények* (*collateralized debt instruments* – CDO-s) például különböző kockázatú és hozamú követeléseket fogtak össze egy-egy „innovatív” termékbe, amelyeknek csak az első elemei voltak a nevezetes ingatlan-jelzálogkövetelések. Nemcsak az ingatlankövetelésből képzett kötvény árváltozására lehetett határidős ügyleteket kötni, hanem például arra is, hogy a melléklet csomagolt egyéb követelések (például részvények) ára hogyan változik a jövőben. A változatos, „mérték után készült” származékos termékeket úgy ajánlották, hogy azok az ügyfelek elvárásai szerint készültek, ezért tartalmaznak különböző kockázatú és hozamú

9 A tartozás elismerés (I.O.U. – I owe you) bármilyen írásbeli nyilatkozat lehet, amely tartalmazza az adósság összegét, a dátumot és az adós aláírását, ami az adósság és a visszafizetési kötelezettség elismerésének számít. A hitelező a kötelezvényt megőrzi, miután az bizonyítékként szolgálhat a bíróság előtti jogérvényesítéshez. Az ilyen típusú általános elismervény eredetileg nem volt átruházható és nem számított saját váltónak (promissory note) sem. Forrás: Longman Dictionary of Business English Akadémiai Kiadó 1993.

10 Katharina Pistor: i. m. 321.

11 A származékos értékpapírok kártékony szerepével kapcsolatos rövid összefoglalóban felhasználtuk Scott Patterson: *The Quants – How a New Breed of Math Whizzes Conquered Wall Street and Nearly Destroyed It* című munkáját, Crown Business, New York, 2010, valamint a cikk szerzője 2012-ben megjelent könyvének egyes részleteit: *Forgács Imre: Európa elrablása 2.0* (Adalékok a pénzügyi válságok politikai gazdaságtanához.) Gondolat Kiadó, Budapest 2012. 73–76.

12 A CFD-termékek konstrukciójáról lásd: *Buró Szilárd–Czoboly Márton: CFD kereskedés és stratégiák* Portfólió.hu Füzetek NET Média Zrt. 2011

rétegeket. Valójában a kockázat szempontjából átláthatatlan termékek valódi célja az volt, hogy az ügyfél „igényei” szerint alakított csomagok után a pénzintézetek emelt szintű jutalékot számolhassanak el. A nevezetessé vált Tobin-adó ötlete éppen arra épült, hogy az ilyen típusú spekulációs ügyleteket tranzakciós adóval sújtsák, mert ezáltal némileg mérsékelni lehet a kockázatos pénzügyi buborékképződést.

3. A derivatíva-biznisz leginkább pusztító eszközei mégis a *hitelnemfizetés biztosításáról szóló csereügyletek* voltak (*credit default swaps* – CDS). A nagy biztosítók például óriási mennyiségben adtak el olyan biztosítási termékeket, amelyek valamely másik pénzintézet csődjére ígértek garanciát. A pénzügyi katasztrófához az is hozzájárult, hogy e jogi konstrukciók mögött olyan érdekeltségi rendszer húzódott meg, ami ellentmond a biztosítási piacok hagyományos logikájának. A valódi biztosítási szerződések mögött ugyanis általában kimutatható a *tényleges biztosításképes érdek* (*insurable interest*).¹³ Ilyen lehet például a hozzátartozók egzisztenciális érdeke életbiztosítás esetén, vagy egy cég érdekeltsége egy csúcsmenedzser hosszú távú foglalkoztatásában, amit az utóbbi javára kötött nagy összegű életbiztosítással is meg kívánnak erősíteni. A nagy volumenben önállóan forgalmazott CDS-kötvények vásárlói esetében többnyire nem volt kimutatható valódi biztosítási jellegű jogviszony, így a befektetők egyfajta *szerencsejáték-tranzakció* részesévé váltak (lásd kaszinó-kapitalizmus). Akiknél ez ráadásul még kellő tőkeerővel is párosult, azok képesek voltak a piaci folyamatok tudatos befolyásolására, s lényegében a *válság felgyorsításával* tehettek szert óriási nyereségekre. Márpedig egy-egy nagy pénzügyi intézmény csődje (lásd Lehman Brothers) közismerten képes sorozatos pánikreakciók elindítására. A 2008-as válságot kirobbantó Egyesült Államokban e folyamatoknak semmiféle közjogi korlátja nem volt, miután a szárnyaló „innovatív” termékeket – a pénzpiac igényeire hivatkozva – maguk a szereplők alakították ki. Amíg például az életbiztosítási piacok működését az állam meglehetősen szigorúan szabályozza, addig az ellenérdekeltek képesek voltak megakadályozni azokat a szabályozási kísérleteket, amelyek a pénzügyi intézményekkel kapcsolatos *biztosítási jogi konstrukciók* mozgásterét szűkíteni próbálták.¹⁴

A legnagyobb lobbierővel a 80-as évek óta létező *Adósságcse- és Származékos Értékpapír-kereskedők Nemzetközi Szövetsége* (*The International Swaps and Derivatives Association*) rendelkezett. A brókereket, nagy jogi irodákat egyesítő szervezet dolgoztatta ki a szerződési konstrukciókat, véleményezte az újabb és még újabb

termékeket, illetve lobbizott a törvényhozóknál annak érdekében, hogy a csődtörvények a legbonyolultabb termék esetében is elsősorban a hitelezői érdekek érvényesíthetőségét biztosítsák.

A pénzügyi folyamatok szabályozásával kapcsolatos néhány példa alapján is talán látható, hogy az egyre változatosabb pénzügyi eszközök mögött mindig is létezett/létezik valamilyen jogi felhatalmazás. A modern pénzügyi termékek többsége lényegében a – már a római jog által is szabályozott – kölcsönszerződésre épül. A gazdasági fejlődés azonban a fizetési módok, a kamatstruktúrák számtalan variációját, a termékek kimeríthetetlenül gazdag tárházát hozta létre a kereskedelmi váltótól az eszközalapú értékpapírokon, opciós és határidős ügyleteken, csereügyleteken /swaps/ át egészen a szintetikus származékos értékpapírokig. Ezek egy része a polgári és/vagy pénzügyi jog terméke, de továbbfejlesztésükben a magánszektor döntő szerepet játszott. Vagyis el kell fogadnunk *Katharina Pistor* alaptézisét, miszerint valamennyi *pénzügyi eszköz, a pénzpiacok és a közvetítő intézmények* egyaránt a jog „termékei”, ebből pedig az is következik, hogy maga a *jelenlegi szabályozás is szükségképpen hozzájárul a pénzügyek instabilitásához*.

5. A válság elemzői számára az is tanulságként szolgál, hogy az önmagukban is bonyolult pénzügyi termékek *szerződéses összekapcsolódása* olyan kölcsönös összefüggés-rendszert teremt (*contractual interdependence*), ami a pénzügyi összeomlás idején könnyen indíthat el láncreakciókat. Az AIG biztosító-világcég például még 2008-ban is több tízmilliárd dolláros nagyságrendben értékesített CDS-kötvényeket, s a vásárlói között olyan pénzügyi óriások is voltak, mint a Société General vagy a Goldman Sachs, illetve a Deutsche Bank. A CDS-kötvényekkel eredetileg a sok száz milliárdos ingatlanhitelek visszafizetését kívánták biztosítani, ami a hiteleket nyújtó szerződő felek szintjén ésszerű piaci magatartás volt. Amint azonban e kötvényeket önállóan forgalmazták, ezáltal a biztosítási kockázatot mintegy „szétterítették” az egész pénzügyi rendszerben, s az így követhetlenné vált. Amikor az ingatlanpiac – mint utaltunk rá – a bedőlt jelzáloghitelek és az ezzel együtt járó, példátlan túlkínálat hatására összeomlott, a szerződéses kötelezettségvállalások alapján a CDS-t éppen birtokló pénzintézeteknek kellett helytállniuk, ami tömeges bankcsődökhöz vezetett.

Így az amerikai kormánynak nem nagyon volt más választási lehetősége, minthogy maga vásárolta fel az AIG CDS-kötvényeket, megállítva ezzel a további láncreakciót.¹⁵

13 A jogi konstrukcióval kapcsolatos tartalmi problémákat részletesen elemzi *J.E. Stiglitz*: *Freefall – America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy* W W Norton and Company New York London 2010. 170–171.

14 Uott: 172.

15 A példát idézi *Katharina Pistor*: i. m.: 325.

III.

A jogegyenlőséget sértő pénzügyi hierarchia is jórészt a túlbujánzó „papírgazdaságra” vezethető vissza

Az igen változatos – és mint bebizonyosodott rendkívül kockázatos – származékos értékpapírok kibocsátói és forgalmazói joggal érvelnek azzal, hogy termékeik csak a pénzpiacok változó igényeit elégítik ki. „Normál időkben” ezek az eszközök valóban pénzként funkcionálnak, hiszen könnyen értékesíthetők, cserélhetők, s bármikor készpénzre is válthatók. Olyan pénzügyi pánik-helyzetekben azonban, mint amilyen például a Lehman Brothers 2008-as összeomlását követte, ez a helyzet alapvetően megváltozik. A befektetők tömegei igyekeznek megszabadulni a változatos pénzügyi „termékektől” és a még megbízhatónak vélt nemzeti valutákba, vagy államkötvényekbe menekülnek. Az Egyesült Államok, Svájc vagy az euróövezet tagjai azért állnak megingathatatlanul a nemzetközi pénzügyi hierarchia csúcsán, mert a világpénz szerepet betöltő kulcsvalutáik lehetővé teszik, hogy nagymértékben függetlenedjenek az aktuális gazdasági teljesítményüktől. Csaknem korlátlanul képesek eladósodni, elegendő, ha az USA államadósságára hivatkozunk, ami még az euróövezet 90 százaléka feletti GDP-arányos szintjét is jóval meghaladja. Az USA államkötvényei után fizetendő kamatok – mindezek ellenére – már 2009-ben, közvetlenül a válság kirobbanása után is lényegesen alacsonyabb szinten mozogtak, mint azokban az országokban, amelyek bankrendszere éppen az amerikai eredetű származékos értékpapírok miatt rendült meg (*toxic assets*).

Ezen államokhoz képest eleve periféria-helyzetben vannak a saját valutával rendelkező – gyakran „feltörekvőnek” nevezett – országok, amelyek eladósodása és adósság-menedzselése is csak úgy lehetséges, ha valamely kulcsvalutában vesznek fel újabb és újabb hiteleket. Köztudott, hogy a 2008 óta tartó válság éveiben sokan azért is kerültek egyre nehezebb helyzetbe, mert az árfolyammozgásokból eredő veszteségeket is viselniük kellett. Azokban a közép-európai országokban például, amelyek még nem tagjai az euróövezetnek a nemzeti valuták szinte folyamatosan gyengültek, s ezáltal a devizában nyilvántartott adósságterhek is növekedtek.

Még látványosabb bizonyítéka a *pénzügyek hierarchikus elrendeződésének* az a jogi felépítmény, amelyet az amerikai jegybank (FED) 2008-ban, válságkezelési célból a pénzügyi közvetítők számára létrehozott. Ez

lényegében hat különböző rendeltetésű és nagyságú pénzügyi alaptól állt, amelyekből különböző pénzintézetek – a kijelölt fontossági sorrendben – részesülhettek.¹⁶ A hierarchia csúcsán azok a pénzintézetek álltak a rangsor szerint, amelyek közvetlenül jogosultak nyílt piaci műveletek keretében amerikai állampapírokat vásárolni. Őket követték azok a nagybankok, amelyek nagy összegekben vásárolták szuverén adósságok, illetve óriásvállalatok kötvényeit, majd az eszközalapú értékpapírok vásárlói és így tovább. Csak a sor végén álltak azok a pénzintézetek, amelyek többségükben átlagos vállalati és magán-ügyfelekkel voltak üzleti kapcsolatban. A FED által összeállított hierarchia nyilvánvalóan arra a „józan” megfontolásra épült, hogy a pénzintézetek különböző csoportjai igen eltérő veszélyforrást jelentenek rendszerkockázati szempontból. Mindebből levonható az a következtetés, hogy a pénzügyi szabályozás 2008 óta egyre inkább távolodni kényszerül a *jogi normativitás* általános követelményétől. Megkülönböztetett módon kénytelen ugyanis foglalkozni azokkal a pénzügyi óriásokkal, amelyek – csődjük esetén – a nemzeti, sőt nemzetközi pénzügyi rendszer biztonságát is fenyegetik: ez a ma már sokszor emlegetett un. „*too big to fail*” probléma jogi vetülete.

Az idézett szakértő egy másik tapasztalati tényre is felhívja a figyelmet. A válság idején ugyanis nemcsak a szabályok hierarchikus eltérései figyelhetők meg, hanem a jog „rugalmas értelmezése” is gyakorivá válik (*Law's Elasticity*). Már a válságot megelőző évek európai joggyakorlatból is ismert, hogy az amúgy egyértelmű pénzügyi jogszabályok is írott malasztá válnak, ha azok kellően nagy súlyú gazdasági szereplőket, illetve nagyrégiókat érintenek. Az Alapszerződés által szabályozott „túlzott deficit eljárás” pénzügyi szankciói például mintha nem is léteznének, miután a GDP-arányos államadósság szintje 2013 végén – a Maastrichti Szerződés által előírt nevezetes 60 százalékkal szemben – az EU28-ban a 80 százalékot, az euróövezetben a 90 százalékot is jóval meghaladta.¹⁷

Sajátságos „hierarchia” érvényesült például az amerikai pénzintézetek és magánügyfelek esetében is, ahol a származékos értékpapírok, vagy a hitelszerződések biztosítékai esetében sok száz oldalas szerződésekben rögzítették az adósok kötelezettségeit. Ennek ellentétéként a jegybanktörvény – még a válság hatására számos szigorítást bevezető *Dodd-Frank Act* után is – szinte korlátlan mérlegelési jogot biztosított a FED-nek, hogy veszélyhelyzet esetén mit tekinthet „megfelelő” kölcsönbiztosítéknak. Ezen jogi háttér alapján nem meglepő, hogy a nagybankok adósságcseré-ügyle-

16 A pénzügyi alapok az alábbiak voltak: Term Securities Lending Facility (TSLF), Primary Dealer Credit Facility (PDCF), Asset Backed Commercial Paper Money Market Mutual Fund Liquidity Facility (AMLF), Commercial Paper Funding Facility (CPFF), Money Market Investor Funding Facility (MMIFF), és Term Asset Backed Securities Loan Facility (TALF). Idézi: *Katharina Pistor*: i. m.: 315.

17 Forrás: eurostat newsrelease euroindicators 23. October 2013.

teikben (*swap agreements*) például csupán néhány oldalas szerződésekben rendelkeztek sokmilliárd dollár sorsáról. Így a 2008 után bekövetkezett tömeges csődök elsődleges kárvallottjai – a bedőlt bankok mellett – a jelzáloghiteleket törleszteni nem képes lakossági ügyfelek voltak. A *centrum-periféria viszonylagosságát* természetesen jól jelzi, hogy az ő helyzetük még mindig jobbnak mondható azoknál a kelet-európai sors társaiknál, akik a devizahitel-szerződéseik alapján jelentős árfolyamveszteségeket voltak kénytelenek elviselni. Ha például Magyarországon a kormány által a bankokra visszamenőleges hatállyal kirótt 30 százalékosnak hirdetett adósságcsökkentési program megvalósul, az is csak a veszteségek mértékét csökkentheti.¹⁸ A forint gyengülése ugyanis csupán az elmúlt négy évben már a 45 százalékos szintet is elérte.

IV.

A változtatáshoz a pénzügyi jogának újragondolására lenne szükség

Katharina Pistor többször is idézett alapozó tanulmányában a pénzügyi jog négy sajátos tulajdonságát tekintve elvi kiindulópontnak. A pénzügyi jog új jogelméletének (*The Legal Theory of Finance*) kialakítása szerint még csak a kezdeteknél tart. A jelenlegi válság azonban – úgy tűnik – számtalan olyan gyakorlati tapasztalatot is kínál, amelyet nemcsak a jogtudomány művelőinek, hanem a jogalkotás és a jogalkalmazás gyakorlati szakembereinek is hasznosítaniuk kellene.

a) A pénzügyi jog sajátos joghoz kötöttsége

Ismert, hogy a neoliberális filozófia az állam- és jogelméletet is jelentősen átalakította az elmúlt évtizedekben. Széles körben elfogadottá vált, hogy a gazdasági jogalkotás gúzsba köti a gazdaságot, ezért a korlátozó szabályok lehető legteljesebb eltörlésére kell törekedni (dereguláció), illetve a szabályozást magukra a piaci szereplőkre kell bízni (ön-szabályozás). E törekvés a gyakorlatra is jelentős mértékben hatott, a leglátványosabban talán a pénzügyi jog arcátalakította át, amelyeken – mint utaltunk rá – a *másodlagos értékpapírok* változatos formái váltak meghatározóvá. A „szabályozatlan pénzügyi jog” fogalom azonban annyiban félrevezető, hogy látszólag a szabályok teljes hiányára utal. Az új, egyedi pénzügyi termékeket azonban a kibocsátóknak mindig is összhangba kellett hozniuk az adott székhely-ország intézményi- és jogrendszerével. A JP Morgan jogi szakértői például egy-egy innovatív CDO kibocsátásakor hosszadalmas tárgyalásokat folytattak a piacfelügyeleti feladatokat ellátó Értéktőzsde Bizottság (*Securities and Exchange*

Commission) képviselőivel, hogy az adott termék megfelel-e a hatályos jogi előírásoknak. A sikeres tárgyalás és az azt követő piaci bevezetés azonban egyúttal azonnali versenyelőnyt is jelentett a kibocsátóknak. Jelenleg ugyanis még nem megoldott szabályozási kérdés, hogy a pénzügyi jogalkotás és jogalkalmazás alapjaiban nemzeti keretek között zajlik. A magas hozamot ígérő, de kockázatos eszközök kibocsátóihoz képest más országok korlátozóbb szabályai, vagy kedvezőtlenebb adó-előírásai a kedvezményezett piaci szereplő számára a tőkevonzás szempontjából mindig előnyösebb helyzetet teremtenek. Ezt a jelenséget a szakirodalom a *szabályozási arbitrázs* (*regulatory arbitrage*) fogalmában foglalja össze, amely egyike az egész rendszer instabilitását kiváltó tényezőknak.

A pénzügyi joghoz kötöttségének sajátossága talán a legjobban abban összegezhető, hogy a piaci szereplők nagyon *intenzív és folyamatos lobby-kapcsolatban* állnak a nemzeti jogalkotókkal és felügyeleti szervekkel. Nem hivatalos becslések szerint az amerikai pénzügyi szektor olyan számban foglalkoztat lobbistákat a törvényhozás befolyásolása érdekében, hogy valamennyi kongresszusi képviselőre legalább 3-4 hivatásos kijáró jut, s ennek valódi költségeit talán még a banktitoknál is diszkrétebben kezelik. Az állam-magánszektor szimbiózis természetesen az egyes pénzügyi jog sajátosságaitól is függően változó: az állami jelenlét érthető okokból a devizapiacokon a legintenzívebb, hiszen a nem mindenhol független jegybanki árfolyam-politika közvetlen hatással lehet a nemzeti valutákra. Nehéz megmondani például, hogy egy-egy leértékelő árfolyam-politika mögött csupán a legális exportösztönzés, vagy a kormányhoz közeli üzleti körök illegális profitszerzése húzódik meg. Súlyos válsághelyzetekben természetesen az állam átmenetileg fel is mondhatja az együttműködést, s – visszatérve eredeti funkciójához – jogi eszközökkel a közérdeket is védelmezheti. Erre utal például egy – korábban talán elképzelhetetlen – gazdaságtörténeti tény. Az amerikai pénzügyi válság tetőpontján a világ egyik legliberálisabb piacán hónapokon keresztül jogszabály tiltotta meg, hogy több száz bankrésztvény esetében árfolyamcsökkenésre spekuláló ún. shortolási ügyleteket kössenek.

b) A pénzügyi jog eredendően vegyes jellege

A fentiekből következően éppen a devizapiacok és a szuverén adósságkezelés problémái világítanak rá egy másik alapösszefüggésre: a pénzügyi rendszerek esetében különösen indokolatlan az állam és a piac, a magán és a közszféra merev szembeállítás, miután kölcsönösen feltételezik egymást. Mindez abból következik, hogy a pénzügyi termékekbe foglalt kötelezettsé-

18 A deviza alapú fogyasztói kölcsön szerződések utólagos felülvizsgálatának vitatható jogi hátterét a Kúria jogegységi határozata tette lehetővé. (2/2014. számú PJE határozat).

geknek jogilag érvényesíthetőnek kell lenniük, a pénzügyek intézményi szereplői szükségképpen hierarchikus rendszerben működnek és végső soron mindig az államnak – mint a törvényes fizetési eszközök egyedül kibocsátani jogosult entitásnak – kell a pénzügyi rendszert az összeomlástól megvédenie.¹⁹ A válság által felszínre hozott egyik legnagyobb ellentmondás éppen ezért abban összegezhető, hogy amíg a pénzügyi folyamatok az elmúlt évtizedekben „természetes” módon váltak nemzetközivé, s rendkívül kockázatosává, a jogi szabályozás és az igen költséges válságkezelés ezzel szemben mindmáig nemzeti keretek között maradt.²⁰

c) A pénzügyek jogi paradoxona

A pénzügyi szabályozásának alapfilozófiája – érthető okokból – a hitelezők biztonságát tekinti elsődlegesnek. A modern piacgazdaság pénzügyi termékei – a rendkívül változatos megjelenési formák ellenére is – alapvetően hitelviszonyokat rögzítenek. Minden adós a szerződéskötés időpontjában vállal a jövőre vonatkozóan visszafizetési kötelezettséget, anélkül, hogy a szerződő felek – mint e tanulmány bevezető részében utaltunk rá – előre láthatnák a gazdasági folyamatok természetéből adódó jövőbeli kockázatokat. A jog által rögzített és garantált kötelezettségvállalás ezért szükségképpen *ex ante jellegű*, s általában a hitelezőnek a pénzügyi hierarchiában elfoglalt helyétől függ, hogy a kockázatokat milyen mértékben képes a mindenkor adósokra áthárítani. A bankok esetében például nem deviancia, hanem a „banküzem” által diktált természetes törekvés, hogy – amennyiben erre a szerződési feltételek lehetőséget biztosítanak – a fizetésektől való adósok által okozott veszteségeket nemcsak a céltartalékokból, hanem a még fizető ügyfelek kamatszintjének emelésével próbálják meg mérsékelni. Ha ezt az – erkölcsi szempontból semmiképpen nem helyes – gyakorlatot visszamenőleges hatályú törvénymódosítással akadályozzák meg, az a jog és a jogállamiság tényleges felfüggesztését jelenti. A kiragadott példa természetesen nem csak magyar sajátosság. A 2013-as ciprusi bankmentés során az EU – egyetértésben az IMF-el – jogi szempontból hasonlóképpen „eredeti” ötlettel állt elő: egy meghatározott összeghatár felett a nagybetéteseknek is részt kell vállalniuk a szanálás költségeiből.

Számos pénzügyi jogi eszköz létezik természetesen a kockázatok jogszerű mérséklésére is (például a kockázatbiztosításra irányuló vagy a különböző fedezeti ügyletek). A baj csak az, hogy ezek az eszközök viszonylag konszolidált gazdasági viszonyok között működnek, de például egy bankpánik által kiváltott tö-

meges csődök idején már nem. A részvény vagy egy bonyolult származékos értékpapír vásárlójától persze elvben elvárható lenne, hogy a magasabb hozam ígérete mellett tisztában legyen a nagyobb kockázattal is. Mindez azonban nem változtat a tényen: a jogi eszköztár szükségképpen konzerválja a pénzügyeket, és elszakítja a minden korábbi korszaknál dinamikusabban változó gazdasági folyamatoktól azáltal, hogy *ex ante* kötelezettségvállalásokat rögzít. 2008 óta pedig egyre több példát látunk arra, hogy a „megoldás” végső eszköze a jogszabályok és a szerződésekben vállalt kötelezettségek felfüggesztése. Ezzel a módszerrel ugyan az azonnali összeomlás többnyire elkerülhető, de a pénzügyi rendszerbe vetett közbizalom alapjaiban rendül meg.

d) A pénzpiacok történelemformáló erővé váltak

A válság sokakat meggyőzött arról, hogy a pénzügyi piacok joga jelentős átalakításra szorul. Realitásként kell elfogadni, hogy a XIX. századi nemzetállam szuverenitás-eszményei (adóztatási és költségvetési autonómia, a jog kikényszeríthetőségének állami monopóliuma és hasonló) egyre inkább történelmi relikviákká válnak. A digitalizált és globálissá vált pénzügyi rendszerben a többségükben eladósodott nemzetállamok számára elsősorban a hitelezők és az általuk megbízott nemzetközi ügyvédi irodák formálják azokat a jogi kereteket, melyben a finanszírozhatóságuk fenntartható. Ebből a szempontból majdhogynem érdektelen az adós ország jogalkotóinak akarata – mondjuk – az un. „közös cselekvési záradékokhoz” (*collective action clauses*) képest, amelyek minden egyes hitelezőnek vétőjogot biztosítanak az adott államnak nyújtott hitelszerződési feltételek esetleges újratárgyalása során.

A globális pénzügyi világháló és a digitálisan működő nemzetközi bankrendszer néhány évtized alatt – bármiféle közjogi, alkotmányos felhatalmazás nélkül – a *politikai hatalomgyakorlás* meghatározó tényezőjévé vált. Vagyis ha a pénzpiacok szükséges újraszabályozásáról beszélünk, már messze nem csupán a pénzügyi jog egyik alfejezetéről van szó, ami az államok jogrendszerében hasonlóan fontos, mint mondjuk a költségvetési vagy az adójog. Azok a – fentiekben csupán jelzett – szabályozási problémák, amelyek nemcsak lehetővé tették, hanem részben maguk idézték elő a 2008-as pénzügyi összeomlást, a nemzetállami jogalkotás szintjén egyszerűen nem kezelhetők.

E merésznek tűnő állítás talán egyetlen kutatás adataival is alátámasztható. A *Swiss Federal Institute of Technology* nagy rendszerekkel foglalkozó kutatói például 43 000 transznacionális óriáscég tulajdonosi és

¹⁹ Katharina Pistor: i. m.: 324.

²⁰ E témakörrel ma már terjedelmes – többek között magyar nyelvű – közgazdasági és jogi szakirodalom foglalkozik. Lásd részletesen például Jacques Attali: *Ki kormányozza holnap a világot?* Európa Könyvkiadó Budapest, 2012, illetve Forgács Imre: *Globális Egyesült Államok?* (Utópia vagy utolsó esély) Gondolat Kiadó Budapest, 2013 című könyveit.

egyéb kapcsolati hálóját vizsgálták meg.²¹ A közvetett tulajdonosi szerkezetet is számba véve, arra a következtetésre jutottak, hogy ma az ENSZ-tagállamoknál lényegesen kevesebb, mindössze 150 cég uralja a világgazdaság felét.

E világcégek háromnegyede olyan *pénzügyi közvetítő*, amely az államhatárokon átnyúló globális szolgál-

tatóként fejti ki tevékenységét. Ha ehhez még azt is hozzá tesszük, hogy a világon befektetésre váró összes tőke nagyobbik részét napjainkban már nem reálgazdasági beruházásokra, hanem spekulációs célú származékos értékpapírok vásárlására fordítják, akkor látható, hogy a – gyökeresen új alapokon nyugvó – szabályozási feladat több, mint sürgető.

21 A kutatást ismerteti: <http://www.hir24.hu/gazdasag/2012/07/03>

Rendelje meg a Jogtudományi Közlöny 2015-ös évfolyamát!

Ára: 19 400,-Ft

*Egyetemi hallgatóknak
külön kedvezmények*

*Érdeklődjön
a Kiadónál!*

Kiadja a Logod Bt., 1012 Budapest, Logodi u. 49.
Telefon: 214-2453, e-mail: logod@logod.hu

www.logod.hu

TANULMÁNY

Hitelválságok kezelése egykor és most A bethleni konszolidáció magánjogi válságjogá- nak tanulságai a jelenkor számára

✍ Czugler P. Áron egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Napjaink egyik, legegésőbb problémája a „devizahiteles” helyzetének rendezése, és az ezt övező sok kérdőjel. A közelmúltban a Kúria meghozta döntését a deviza alapú kölcsönök tisztességességének kérdésében, és az országgyűlés is elfogadta a legújabb devizahiteles mentőcsomag első szabályait, ezzel azonban a történetnek még koránt sincs vége. Sőt, csak most kezdődik igazán. A legnagyobbban ígérkező feladat, a deviza alapú kölcsönök piaci kivezetése még csak eztán várható. Ennek egyik lehetséges módja a követelések forintosítása és átértékelése, ami jogunkban nem precedens nélküli. A múlt vizsgálata eddig mégis elmaradt, holott e tapasztalatok áttekintése támpontot adhat a jelen kérdéseinek megválaszolására, további kérdések felvetésére is.

I.

Jelen írás – hiánypótló jelleggel – a pénzügyi válságok a kölcsönszerződésekre gyakorolt hátrányos hatásaira korábbi magánjogunkban kialakult kezelési módokat igyekszik bemutatni. Hazánk történelmében ugyanis nem a 2008. évi volt az első pénzügyi válság, így nem most merült fel először a hitelviszonyok tömeges elnehezülésének kérdése sem. Hasonló helyzetet élt át a magyar gazdaság és társadalom a XX. század elején is a korona összeomlásakor, majd később az 1930-as nagy válság idején. Ahogy most is, úgy korábban is felmerült e követelések átértékelésének a lehetősége, sőt erre jogszabály is született, melynek elemzésével napjaink jogirodalma adós maradt. Az alábbiakban vázlatosan bemutatjuk a 90 évvel ezelőtti jogalkotás, illetve a gyakorlat által kidolgozott válságkezelési eszközöket ezek elveinek feltárására összpontosítva, mivel a jelenkor számára is útmutatóul szolgálhatnak.

Az első világháborút követő pénzügyi válság a jelenkor eseményeihez hasonló, sőt hatásait tekintve azt meghaladó súlyú anomáliákat okozott a kor társadal-

mában, és hitelviszonyaiban. A 100 évvel ezelőtti és a jelen válsága között számos párhuzam figyelhető meg, azonban kizárólag a hitelviszonyokra koncentrálva az akkori helyzet a jelenlegitől annyiban mindenképpen eltért, hogy a korona elértéktelenedése inkább a hitelezők helyzetét érintette hátrányosan (az ő követelésük értéktelenedett el), így az elsődleges kérdés az volt, hogy milyen alapon lehet az adóst a kölcsön névértékénél nagyobb összegű törlesztésre kötelezni. Ez ma is megjelenik, de nem társadalmi, hanem a bankok vállalkozási-kockázati problémájaként – és a banki magatartások hátterében meghatározó elemként. A jelenben ennél jelentősebb az adósok fő problémája, az idegen pénznemben kirótt tartozások kezelése, ezek jogi megítélése konvertálása, az adós terheinek enyhítése. Kilencven évvel ezelőtt ez is terítékre került, bár akkor kisebb hangsúllyal. Az értékálló kirovó pénznem alkalmazását ugyanis – a maival ellentétben – a korabeli jog természetes hitelezői törekvéseként fogta fel és fel sem merült az ilyen szerződések érvénytelensége – a korábbi gyakorlat nem vetítette a szerződésekre a gazdasági anomáliákat.¹ Bár ebből eredően az idegen pénzben fennálló követelések „fo-

¹ Sőt a világháború utáni pénzügyi válság által megtépzott gazdaság helyreállításának éppen az ilyen szerződések képezték az egyik legfőbb eszközt. Ld. a helyettesíthető ingóságokra vonatkozó jelzálogjog bejegyzéséről szóló 1923. évi XXXVIII. törvénycikket, illetve a bűzértékre szóló záloglevelekről szóló 1923. évi XLII törvénycikket, amelyek lehetővé tették olyan jelzálogjog alapítását, melyben a tartozás értéke meghatározott mennyiségű arany, bűza vagy más helyettesíthető termék mindenkori értékében került meghatározásra.

rintosítására” nem került sor (szemben az aranyban fennállókkal), azonban a koronavírus kapcsán kezelendő probléma gyökere így is azonos volt a maival: hogyan lehet a felek szolgáltatásai között megbomlott egyensúlyt jogi eszközökkel helyreállítani úgy, hogy a viszony mindkét fél számára méltányos maradjon.

A bethleni konszolidáció keretében alkalmazott válságkezelési eszközök az alábbiak voltak (érdemes megfigyelni, hogy ezek nagy része a jelenkor eszközeinek palettájában is megjelent): végrehajtási és perlési moratórium, kamatszabályozás (késedelmi kártérítés), valorizáció (átértékelés), stabil értékmérők alkalmazása, fizetési halasztás, a tartozás méltányos leszállítása.

Az alábbiakban megkíséreljük felvázolni és szisztematikus csokorba szedni a bethleni korszak legfontosabb polgári jogi eszközeinek szabályozási elveit, levonva belőle a jelen számára is hasznos tanulságokat.

II. Moratórium

Írásunkban moratórium alatt egyes jogok érvényesítésének időleges tilalmát, elhalasztását értjük. Ezek a korabeli jogban változatos formákban jelentek meg: fizetési moratórium, végrehajtási moratórium, perlési moratórium. A koronavírus idején moratórium alkalmazására először a közsfera tekintetében került sor,² a moratóriumot a magánjogi követelések terén csak az 1920-as évek közepén, és ekkor is csak szűk körben alkalmazták. Az első magánjogi tárgyú moratóriumot az 1925/26, és 1926/27. évi állami költségvetésről szóló 1926. évi XV. törvénycikk 17. § (1) bekezdése vezette be. Ez 1927. „év végéig” felfüggesztette az állami, illetve közszolgáltatást nyújtó vállalkozásokkal szembeni, a keletkezéskori névértéknél magasabb összegű követelések érvényesítését. Hasonló moratóriumot vezetett be az 1927. évi X. tc. 14. §-a a biztosító magánvállalatok ellen élet- vagy járadékbiztosítási szerződés alapján a keletkezéskori névértéknél magasabb összegben érvényesített követelésekre.

A moratórium szűk személyi hatálya a korabeli gazdasági körülményekre vezethető vissza, így témánk szempontjából további elemzést nem igényel. Legfeljebb annyit érdemes megjegyezni, hogy ezt az eszközt a jogalkotó csak a tömegesen előforduló, azonos tartalmú jogviszonyok tekintetében alkalmazta – ahogy a jelenben is. A moratórium tárgyi és időbeli hatálya, és az ebből kiolvasható jogpolitikai megfontolás azonban a jelen számára is tanulságos.

1. A magánjogi moratórium időbeli hatálya

A moratóriumok eredetileg 1927. év végéig szóltak, majd azok idejét az 1928. évi I. tc.³ 1928. március 31-ig meghosszabbította. A moratóriumok időbeli hatályát a jogalkotó az intézmény céljához igazította, a moratóriumok eredeti, illetve módosított záró időpontjai ugyanis megegyeztek a kormány számára a pénztartozások átértékelésére vonatkozó jogszabályok kidolgozására előírt határidővel. E szabályok előkészítésének eredeti határideje 1927. volt, de a kodifikáció késedelmével a vonatkozó törvény elfogadására végül csak 1928-ban került sor. Ebből világosan látható, hogy a moratórium nem szociális célokat kívánt szolgálni. Ezek figyelembevétele akkoriban egyedi bírói mérlegelésre tartozott. Ehelyett a moratórium bevezetésének indoka a tömegesen előforduló ügyletek azonos kezelését biztosító jogszabályok kidolgozásának bevárása – mintegy időnyerés – volt.

2. A moratórium tárgyi hatálya, a névérték szerinti tartozás teljesítésének kötelezettsége

A fent ismertetett törvényszöveg szerint a moratóriumok csupán azon követelések érvényesítését zárták ki, amelyek a keletkezéskori névértéknél magasabb összegben történő teljesítésre irányultak – a névérték szerinti teljesítés követelését tehát nem.⁴ A biztosítási díj fizetésével kapcsolatos moratórium tárgyi hatálya nem terjedt ki továbbá azon tartozásokra sem, amelyek tekintetében a felek az értékváltozás következményeit már a szerződéskötéskor előre rendezték – például értékállandósági klauzulával.

E szabályok ismét a fenti praktikus célt – az átértékelési szabályok bevárását – tükrözik. Erre utal az is, hogy mindkét törvényben megjelent a névérték szerinti tartozás teljesítésének kötelezettsége, a moratórium csak a követelés ezt meghaladó, vitatott, rendezést igénylő részére terjedt ki. Sőt, az 1927. évi X. tv. 14. § második bekezdése még messzebb ment, mivel a moratóriumot akkor is megtagadta, ha az adós a követelés át nem értékelt részének kifizetését jogellenesen megtagadta. A védelem tehát csupán a tartozás vitatott összegére terjedt ki, az kizárólag a pénzromlásból eredő többlétszolgáltatásra (ebből eredő igényre) vonatkozott, de nem mentesítette az adóst az eredeti értékviszonyok szerinti tartozás megfizetésének kötelezettsége és a szerződésszegés következményei alól. A korabeli jog számára ez olyan elvi kiindulópont volt, mely a későbbi jogszabályokban, de a gyakorlatban is

2 Ld. a magyar államadósságokról és az azokat terhelő vagyonváltságról szóló 1921. évi XXVI. törvénycikk, illetve az 1923. évi VIII. tc., továbbá az ezek idejének meghosszabbításáról szóló 1926. évi IV. tc. 5. §-a.

3 Az egyes magánjogi pénztartozások bírói érvényesítésének felfüggesztésére, valamint egyes államadóssági kötvényekre vonatkozó határidők meghosszabbításáról szóló 1928. évi I. törvénycikk.

4 1926. évi XV.: tc. 17. § (1) bekezdése, 1927. évi X. tc. 14. § első bekezdése.

következtesen érvényesült. A felek viszonyába történő beavatkozás célja csak a megalapozatlan előnyök szerzésének, illetve a helyzettel való visszaélésnek a kizárása, a pénzromlás következményeinek felek közötti megosztása és így a megbomlott értékegyensúly helyreállítása volt. Ehhez a moratórium is csak ebben a szellemben, a helyzet átfogó rendezéséig kívánt hozzájárulni. E szempontok a jelenkor számára is bizonyosan figyelemre méltók lehetnek a devizahitelek piaci kivezetése során.

3. A jelen moratórium szabályai

A fentieket a jelenben alkalmazott moratóriummal egybevetve azt látjuk, hogy a mai szabályok részben más jogpolitikai megfontolásokat követnek. A jelenben a perlési moratórium intézményét a jogalkotó nem alkalmazta, bár ez a jellemzően alkalmazott hitelbiztosítéki konstrukciók fényében (elsősorban a szerződés végrehajtható okiratba foglalása okán) nem is lett volna praktikus. A moratórium szabályok gerincét így ma az árverési, illetve a kilakoltatási moratórium képzik.⁵ E moratóriumok nem közvetlenül a tartozás követelését, hanem a fedezetet nyújtó biztosítéki jog érvényesítését korlátozzák. Az árverési moratórium bevezetésének célja egyrészt a kényszerértékesítések ütemezése volt – az ingatlanpiaci anomáliák elkerülése érdekében –, azonban szociális célként megjelent a lakások elvesztéséből eredő hátrányok kiküszöbölésének indoka is.⁶ A kilakoltatási moratórium kezdetben kifejezetten szociális célt, a „devizahitelek megsegítését”, védelmét, szolgálta, és csak a 2014. évi módosítása kapcsán jelent meg a bethleni korszak moratóriumainak célkitűzése: a devizahitelek egységes rendezését szolgáló jogszabályok megalkotásának bevárása. A tartozás nem vitatott (pénzromlással nem érintett) részének teljesítési kötelezettsége napjaink egyik moratóriumtörvényében sem jelent meg. Ez formálisan magyarázható lenne azal, hogy mind az árverési, mind a kilakoltatási moratórium végrehajtási moratóriumnak minősül, azonban egy ehhez hasonló, a moratóriumot a nem vétkes késelelemre korlátozó korlát bevezetése a visszaélések elke-

rülése érdekében talán indokolt lett volna – a szociális cél helyénvalóságának elismerése mellett is.

III.

Késedelmi kártérítés – kamatszabályozás

A bethleni konszolidáció időben első, de ehelyütt másodikként említett magánjogi eszköze a késedelmes fizetésből eredő pénzürtékesítés okán bekövetkezett károk rendezését szolgáló 1923. évi XXXIX. tc. volt.⁷ E törvény nem a probléma átfogó rendezését – a követelések átértékelését – hanem, csak a pénzromlásból eredő és az adós késedelme idején keletkező károk kompenzálását célozta, a törvény tehát csak a vétkes szerződésszegések következményeit szabályozta. A késedelmi kártérítés elnevezésű intézmény valójában egy emelt mértékű késedelmi kamat volt, szabályait a jogirodalom is a kamatszabályok között tárgyalta.⁸ Ehhez hasonló jogintézményt a jelenkori jogunk nem alkotott, említése ehelyütt mégis azért indokolt, mivel ez az intézmény tükrözi, hogy a kezdeti jogalkotás – és az alapjául szolgáló bírói gyakorlat – milyen elvi alapokon közelítette meg a pénzválság következményeit. A késedelmi kártérítés egyértelműen polgári jogi eszköz volt, a jogalkotás ekkor még nem a probléma gyökerét – a pénzromlást – ragadta meg, vagyis nem objektíve, hanem a polgári jogi szubjektív felelősség mentén gondolkodva keresett megoldást, amely így csak részleges lehetett. (Örökvényű kérdés lehet, hogy a polgári jog ennél többre hivatott-, és egyben alkalmas-e, avagy sem.)

A moratóriumtörvények kapcsán ismertetett elvek ebben a törvényben is megjelentek. A jogszabály a kártérítés mértékét nem egységesen, hanem az adós magatartásának vétkessége, a felek által esetlegesen alkalmazott értékállandósági kikötés megléte, illetve a tartozás bírói, vagy a felek részéről történt átértékelésének függvényében eltérően szabályozta. Külön kategóriát alkottak azon tartozások, amelyek esetében az adós késedelme nem volt vétkes, illetve amelyek esetében az adós személyes körülményei, vagy életviszonyai

5 Az árverési moratóriumot a zálogtárgyak bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésének szabályairól szóló 12/2003. (I. 30.) Korm. rendelet mára már hatályon kívül helyezett 8/G. §-a vezette be, mely 2011. január 15-től eredetileg április 15-ig, majd július 1-ig korlátozta a lakóingatlanok bírósági végrehajtáson kívüli értékesítését. Ezt a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. tv. 10. §-a október 1-ig meghosszabbította. Ekkor a moratórium mellé ugyanezen törvény 6. §-a kényszerértékesítési kvótarendszert vezetett be 2014. december 1-ig, amely a végrehajtási és kényszerértékesítési eljárások kezdeményezését korlátozza. A már folyamatban lévő eljárások tekintetében pedig a jogalkotó a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 303. §-ának módosításával vezetett be kilakoltatási moratóriumot a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény módosításáról szóló 2011. évi XVIII. törvény 1. §-ával 2011. július 30-ig, melyet a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény 14. §-a 2011. október 1-ig meghosszabbított. Később, a devizahitelek megsegítése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2013. CLXXIII. tv. 1. §-a, a kilakoltatási moratóriumot ismét bevezette 2014. április 30-ig, majd annak időtartamát a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény módosításáról szóló 2014. évi XVII. tv. 1. §-a határozatlan időre, a devizahitelek helyzetét rendező külön törvényben meghatározandó időpontig meghosszabbította.

6 Ld. a 2011. évi LXXV. tv. általános indokolását.

7 A pénztartozás késedelmes teljesítés esetében a hitelezőt megillető kártérítésről szóló 1923. évi XXXIX. törvénycikk.

8 A 4960/1927. M.E. rendelet alapján a késedelmi kártérítés mértéke havi 1,5 % (korábban heti 2 %) volt, a csökkentett kamat mértéke pedig az MNB váltóleszámitolási kamatlábához igazodott annak 2%-kal növelt összege volt. A váltóleszámitolási kamatláb az évek során 18 %-ról 8 %-ra csökkent. A kamat mértékét korábban a 8759/1923. M.E. rendelet, majd a 8074/1924. M.E. rendelet szabályozta.

alapján nyilvánvaló volt, hogy a késedelem ideje alatt a tartozás összegével – a korabeli szóhasználatból élve – nem nyereszkesedett. Mivel ezek a tényezők esetről-esetre eltérőek lehettek, ezért a törvény igen tág teret engedett a bírói mérlegelésnek, ezzel összhangban az irányadó kamat mértékét a bíróságnak kellett megállapítania. A gyakorlatot jellemzi, hogy a mérlegelési joggal élve a bíróság az emelt kamat helyett rendre csak a rendes késedelmi kamatot (5%) ítélte meg a hitelezőnek akkor, ha a pénzromlásból kár nem érte,⁹ avagy a követelését átértékelte.¹⁰ A törvény szerint egyáltalán nem járt emelt kamat (azaz átalány kártérítés) az aranyra, ezüstre, a külföldi pénznemben fennálló, illetve az ilyen pénznemben kirótt tartozások után.

A törvényből kiolvasható legfontosabb szempontot a 2. § második bekezdése közvetíti, amely szerint a pénzromlás következményeinek a felek közötti megosztása során tekintettel kellett lenni a késedelem okára, így annak vétkességére, avagy vétlenségére is, illetve arra, hogy a késedelem következtében nyereszkesedett-e az adós, vagy sem. A törvény célja tehát kizárólag a pénzromlásból eredő előnyök kihasználásának megakadályozása, a méltánytalan gazdagodás kiküszöbölése, és a felek szolgáltatásai közötti egyensúly helyreállítása volt. Önmagában a pénzromlásból eredő gazdagodás kérdését a törvény nem rendezte, nem is szankcionálta, és nem törekedett a kockázatok egyoldali elosztására sem.

IV. Valorizáció

A háborút kísérő pénzromlásnak a hitelviszonyokra gyakorolt kedvezőtlen hatásaira az átfogó törvényalkotási válasz csak az 1920-as évek végére született meg, így addig a bíróságokra hárult az anomáliák kezelésének terhe. A korabeli gyakorlat alapvetően két jogi eszköz igénybevételével kísérelte meg a probléma kezelését. Egyrészt a gazdasági lehetetlenülés elveinek kidolgozásával, másrészt a követelések bírósági átértékelésének – valorizációjának – útján. Idővel a két intézmény alkalmazása során kidolgozott elvek egymással keveredtek, ami a vizsgálandó körülmények közötti egybeeséseken, átfedéseken túl részben annak tudható be, hogy a valorizációs igényt megalapozó jogalap a gyakorlatban idővel változott, részben pedig annak, hogy a gazdasági lehetetlenülés intézményére a korabeli jogászság leginkább kényszerűségből

megtűrt intézményként tekintett, amire a valorizáció mellett csak akkor lehet szükség, ha az átértékelés „tényleg keresztülvihetetlen”.¹¹ A valorizáció jogalapja kezdetben a kárfelelősség volt, azonban ezt idővel egyre inkább felváltotta a pénzromlás tényén alapuló objektív valorizációs igény elismerése. Ezzel a gazdasági lehetetlenülés intézménye teret veszített, azonban az ennek gyakorlatában vizsgált szubjektív elemek értékelése beépült az átértékelés mértékénél irányadó szempontok közé.

A valorizációs gyakorlat és szabályok értékelésénél kiindulópont, hogy az első világháborút kísérő, illetve követő pénzügyi válság elsősorban a koronaügyletek hitelezőit érintette hátrányosan. A koronában fennálló tartozás ugyanis névértéken terhelte az adósokat, csak-hogy a korona időközben teljesen elértéktelenedett, aminek következtében reálértéken a hitelező követelése devalválódott. A hitelezők érdeke a tartozások átértékelését, pontosabban felértékelését követelte meg, amely több jogkérdést is felvetett, amelyeket alább tekintünk át.

1. A valorizáció fogalma

Az átértékelést az egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928. évi XII. tc. definiálta. Eszerint az átértékelés a koronában meghatározott pénztartozás összegének a korona értékcsökkenésének méltányos figyelembevételével a névértékétől eltérő (az adott esetben annál magasabb összegben) való megállapítását jelentette. Az átértékelés tehát több, mint egyszerű átváltás (konvertálás), mivel kiterjed a felek szolgáltatásai között megbomlott értékegyensúly méltányos szempontok mentén történő helyreállítására is.

2. A valorizációs igény jogalapja

2.1. A kezdetek: vétkességi jogalap

A bíróságokat leginkább próba elé állító kérdés a kor gyakorlatában az volt, hogy külön megállapodás, avagy egyéb ok hiányában, a polgári jog szerint önmagában a pénzromlás ténye megalapozza-e az átértékelési igényt, avagy sem. E tekintetben a Kúria álláspontja a kezdetekben elutasító volt, és több döntés is kimondta, hogy a felek külön megállapodásának, avagy törvényi előírás hiányában, *önmagában a pénzromlás ténye a valorizációs igényt nem alapozza meg*.¹² A valorizá-

⁹ P.VI. 2042/1926. MD XX 63., P. I. 5415/1926. MD XX. 27.

¹⁰ P. VI. 3344/1930. MD XXV. 71. A4960.

¹¹ Dr. Besnyő Bernát: A szolgáltatás lehetetlenülése. In: Glossza Grosschmid Béni Fejezetek Kötelmi Jogunk Köréből című művéhez Második kötet I. rész (Almásy Antal et. al.). Budapest, Grill, 1933. 196. Továbbá: Dr. Almásy Antal: A kötelmi jog kézikönyve. Budapest, 1929. 35.

¹² Ld. például 1928. március 24 – P. XIII. 607/1928, Grill-Féle új döntvénytár, XXII. Kötet 793.

ciós igény alapját ehhez képest a gyakorlat eleinte a szerződésszegés következményei között, az adós késedelmén alapuló kártérítési igényként definiálta. Minthogy a valorizációs igény kezdetben a késedelemről eredő kártérítési igény volt, így annak megalapozásához a gyakorlat megkövetelte az adós „vétkességét” is.¹³ A kezdeti szigorú gyakorlat a valorizációs igényt tipikusan olyan esetekben ítélte megalapozottnak, amikor a fél „ellenfelének megkárosítására irányuló magatartást” tanúsított és a teljesítést lejáratkor indokolatlanul megtagadta, vagy a késedelmét kimenteni nem tudta, de a perbeli rosszhiszemű védekezés, azaz a perelhúzás is alapot adott az átértékelésre, pontosabban a pénz vásárlóértékének csökkenéséből eredő károk megtérítésére.¹⁴ A szerződésszegési, illetve kárfelelősségi jogalap természetesen kétélű fegyver volt és azzal járt, hogy a bíróságok a hitelező felróhatóságát is vizsgálták és megtagadták a követelés átértékelésére vonatkozó igény teljesítését olyankor, ha annak érvényesítésével az adós „ok nélkül késedelembe esett”.¹⁵

2.2. A valorizációs igény jogalapja – út az objektív valorizációs igény elismeréséhez

Ez a valorizációt szubjektív szankcióként definiáló gyakorlat a későbbiekben fokozatosan elmozdult az objektív átértékelési igény kidolgozásának irányába és 1924-től kezdődően egyre több olyan döntés született, amelyek a pénz elértéktelenedéséből eredő károkat vétlen késedelem esetén, vagy akár késedelem hiányában is megítélhetőnek tartották.¹⁶ Így egy 1924. évi döntésben például azt mondta ki a Kúria, hogy a valorizálásnak nem előfeltétele az adós vétkes késedelve, ehelyett jogalapként a méltányosságra hivatkozott.¹⁷ Egy 1925-ben hozott döntésében pedig a Kúria a pénztartozás tekintetében az átértékelés jogalapjaként az adósnak, mint a kölcsön kapott pénzen tulajdont szerzett tulajdonosnak a kárveszély viselési kötelezettségét jelölte meg. Az indokolás szerint onnantól, hogy az adós a pénzüsszeget megszerzi, azt hasznosíthatja, felhasználhatja, gondoskodhat az értékálló befektetéséről, így a dologgal való rendelkezési joggal járó terheket, köztük a pénzromlás veszélyét is neki kell viselnie, ennek kedvezőtlen körülményeit a hitelezőre még részben sem háríthatja át.¹⁸

Mindazonáltal a gyakorlat ekkor még inkább a szubjektív jogalap irányába hajlott és egy másik, szintén 1925. évi döntésében a bíróság azt mondta ki, hogy „ezidő szerint nincs olyan törvényes rendelkezés, vagy kialakult bírói gyakorlat, amelynél fogva a hitelező kölcsöntartozásának [...] valorizált összegekben való megfizetését egyedül a pénz időközi romlása folytán s az esetben is követelhetné, ha az adós részéről semminemű késedelem fenn nem forog”.¹⁹

Mégis, 1925-től kezdődően egyre határozottabban érzékelhető a gyakorlat elmozdulása a vétkességi alapról, és megjelent az általános alapon nyugvó valorizációs igény fogalma – mely ekkor a méltányosság volt. Ennek jeleként egy 1925 decemberében hozott döntésében a Kúria összefoglalóan jelezte, hogy „a gyakorlat a valorizálás általános alapját a méltányosságban keresi, így az átértékelés nem tagadható meg akkor, hogyha annak elmaradása méltánytalanul a hitelező terhén hagyná a pénz elértéktelenedéséből eredő károkat”.²⁰

Később, 1926-ra a gyakorlat pedig eljutott annak kimondásáig, hogy a valorizációt a pénz gazdasági okokból bekövetkezett romlása önmagában is megalapozza,²¹ deklarálva, az általános valorizációs igényt, melynek jogalapja a „pénz elértéktelenedése ténye”.²² A Kúria egy 1926. áprilisi döntése szerint „[a]z átértékelés célja az, hogy a követelésre jogosult fél a korona értékének a kötelelem keletkezése és teljesítése között eltelt idő alatt bekövetkezett nagymértvű csökkenése folytán lehetőleg azt az értéket kapja meg, amellyel a neki járó követelés az ügylet létrejöttékor bírt. A pénznek, mint fizetési eszköznek időközben beállott, ezt a nagymértvű leromlását az adósnek vétkes cselekményére vagy mulasztására visszavezetni nem lehet, amint tehát az átértékelés egyrészt kártérítésnek nem minősíthető, úgy másrészt az átértékelés jogalapja szempontjából közömbös az adós vétkessége és késedelve is s ennek jelentősége csak az átértékelés mérvének megállapításánál van annyiban, amennyiben a pénz elértéktelenedéséhez az adós vétkessége is hozzájárult.”²³ Egy másik 1926. évi döntésben pedig azt mondta ki a Kúria, hogy „az adós és a hitelező rendszerint közösen viselik a pénz elértéktelenedéséből eredő vagyoni hátrányt”.²⁴ A gyakorlat ekkorra tehát már a szolgáltatás tárgyának, azaz a pénzzolgáltatásnak a gazdasági sajátosságaiból indult ki a döntése meghozatalakor, és az értékcsökkenés hatásainak orvosolását végleg kivonta az adós

13 Ld. például: P.VII.635/1923, Grill XVII. kötet 395.; 1923. június 6. VI. 5509/922, Grill XVII. kötet 405.

14 Ld. K.P.VI. 6767/1922, Grill, XVII. kötet 399., illetve P.VII. 7482/1923. J.K. 1924. 144, Grill XVII. kötet 400., 1923. szeptember 13. VI. 6767/922, Grill XVII. kötet 406.; Grill, XVII. Kötet 788–789.

15 Ld. K. 1923. április 12. 5831/922, Grill XVII. kötet 403.; 1922. február 17. VI. 3783/921, Grill XVII. kötet 407.

16 Ld. például: K. 1924. május 6. VI. 5875/1923, Grill XVII. kötet 401.; vagy Grill XIX. Kötet 595, amely szerint „az átértékelésnek nem a vétkesség az alapja, azt a fizetési késedelem önmagában is megalapozza”.

17 1924. december 10. IV. 1965/1924, Grill, XIX kötet 609.

18 K. 1925. január 28. V. 6546/924, Grill, XVIII. Kötet 519.

19 1925. február 13. V. 4333/1924, Grill, XVIII. Kötet 524.

20 1925. december 9, P. II. 5389/925, Grill XIX. kötet 611., bár megjegyzendő, hogy az ügyben rokonok közötti szívességi, nem pedig kereskedelmi kölcsönről volt szó.

21 1926. március 18. 7740/925, Grill, XIX. Kötet 614.

22 K. 1925. november 13. VII. 3036/925, Grill XIX. Kötet 616.

23 K. 1926. április 9. III. 4216/925, Grill XIX. Kötet 615.

24 1926. február 25. IV. 2182/1925, Grill XIX. kötet 601.

vétkeessége köréből. Mindezzel párhuzamosan a vétkeesség kérdésének vizsgálata áttolódott az átértékelés mértékének terepére,²⁵ illetve mintegy kiegészítő jogalként maradt fent.

2.3. Az objektív valorizációs igény elméleti alapja, jogrendszerbeli helye

Az általános objektív alapokon nyugovó valorizációs igény jogrendszeren belüli elhelyezését a gyakorlat változásának hátterében rejlő okok feltárásával lehet elvégezni. Fentebb láttuk, hogy a gyakorlat a valorizáció kérdését kezdetben a polgári jog dogmatikai rendszerén belül és az ebből eredő elvek mentén ítélte meg. Ez állt a vétkeességi alap hátterében. Az objektív alapú, a felek magatartásától és tényleges viszonyaitól független valorizációs igény a polgári jog elveivel, a *pacta sunt servanda* intézményével, de még a *clausula rebus* tételével sem egyeztethető össze. Hogyan honosodhatott meg mégis a gyakorlatban? Az objektívizálódás hátterében az állt, hogy időközben megindult az átértékelésről szóló törvény kidolgozása, amely az átértékelés alapjaként önmagában a pénzromlás tényét, céljaként pedig a korona értékének a felek magatartásától függetlenül bekövetkezett csökkenéséből eredő hátrányok kiküszöbölését határozta meg.²⁶ Ezt vette át a gyakorlat, már a törvény hatályba lépése előtt. Az így meghonosodott intézmény azonban nem a polgári jogba tartozott – bár a polgári bíróságok dolgozták ki. Ezt jól tükrözi, hogy a tudomány az átértékelés (felértékelés) szükségének indokát nem polgári jogi, hanem gazdasági, erkölcsi alapokra helyezte. Az átértékelési igény bár a polgári jogban merült fel és indult fejlődésnek, azonban az irodalom egyre inkább a pénzrendszer logikájához és sajátosságaihoz tartozó és igazodó kérdésként definiálta, nem kötelmi jogi problémaként – az intézménnyel a polgári jogi irodalom ennek megfelelően alig foglalkozott. A valorizációs igény elvi alapja annak elismerése volt, hogy valamennyi hitelező követelése értékállandóságának biztosítására törekszik, nincs olyan hitelező, aki viselni kívánná a pénzértéktelenedésének kockázatát. A hitelezők a hitelnyújtásakor a pénz értékének stabilitásából indulnak ki, amelynek garantálása állami feladat, így ha a körülmények megváltoznak, úgy ennek következményeit nem nekik kell viselniük. E logika szerint tehát, mivel a papírpénz (jelpénz) értékromlását a felektől független körülmények – tipikusan a papírpénz mennyiségének állandó emelése – idézi elő, a „pénzhitelezőnek erkölcsi igénye van” az állammal szemben arra, hogy a jogrendszer megvalósítsa az újraértékelést, és helyreál-

lítsa az értékviszonyokat.²⁷ Így a kor jogirodalma az átértékelést végső soron nem polgári jogi, hanem a jogrendszer, illetve az állam, mint a pénzrendszer őre, erkölcsi kötelezettségéből eredő jogalkotási feladatának, kötelezettségnek és pénzügyi jogi kérdésnek minősítette.²⁸ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a valorizációba a polgári jognak ne lett volna beleszólása. Nem lehet eléggé hangsúlyozni annak jelentőségét, hogy az egyedi körülmények vizsgálata, a valorizáció polgári jogi alapokon nyugvó egyéniesítése a későbbi gyakorlatban is megmaradt, mivel e ponton érhető tetten az átértékelési jog egészének célja, és jogfilozófiai keretei. A szubjektív körülmények mellőzése ugyanis az átértékelés céljával ellentétes lett volna, hiszen a valorizálás csupán a pénzrendszer intézményi problémáinak orvoslását célozta, a pénzromlás felektől független terheit kívánta kezelni, de nem volt cél a felróható magatartások, alaptalan gazdagodások utólagos legitímálása, vagy a mérleg átbillentése az egyik fél oldaláról a másikéra. Az egyéniesítés eszközét a gyakorlat és a törvényalkotás a polgári jog elveiben találta meg, kidolgozva annak a konkrét esetre vonatkozó tartalmi elemeit is – ezeket alább fogjuk áttekinteni. A szabályozási modell tehát a közjogias objektív alapú átértékelés és a polgári jogias szubjektív alapú egyéniesítés volt.

A jelenre vetítve a fentieket, kiindulópont a 6/2013. PJE, mely kimondta, hogy a devizakölcsön természetes velejárójaként az árfolyamkockázatot az adós viseli, a polgári jogban nincs olyan intézmény, mely ennek áthárítását általános jelleggel lehetővé tenné. A valorizálás tehát a jelenben sem lehet polgári jogi eszköz. Ennek ellenére a valorizálás során a polgári jog elveinek a jelenben is érvényesülnie kell, hisz a valorizálás polgári jogi jogviszonyokat érint, amelyek problémája bár azonos, azonban az igazságos megoldáshoz az egyéni körülmények figyelembevétele is szükséges – még akkor is, ha ez költséges. Éppen ezért vitatható napjainkban az árfolyamgát rendszerében megvalósult forintosítással bevezetett, a törvényben meghatározott generális jellegű, általános mértékű tartozás-elengedés módszere (mely funkcionálisan átértékelésnek tekinthető), mivel a fentebb hivatkozott egyéniesítésre nem volt tekintettel.

2.4. A szubjektív, egyedi körülményeken alapuló valorizáció különleges esete

Az átértékeléshez való alanyi jog elismerését követően a jogviszonyok egyedi elemeit, az esetleges vétkeességet és különösen a felek vagyoni helyzetét, a joggya-

25 1925. június 16., P. I. 5441/924, Grill, XIX. kötet 610.

26 Ennek összefoglalására ld. K. 1927. ápr. 22. – P. III 6004/926, Grill XX. Kötet 715.

27 Bátor Viktor: Pénztartozás. In: Glossza Grosschmid Béni Fejezetek Kötelmi Jogunk Köréből című művéhez Második kötet I. rész (Almásy Antal et. al.). Budapest, Grill, 1933. 380.

28 Bátor, i. m. 381.

korlat és az átértékelési törvény elsősorban az átértékelés mértéke körében, illetve egyes esetekben – mintegy korrekciós szabályként – a jogalap tekintetében vette figyelembe. A valorizáció mértékével alább foglalkozunk, itt most csak a jogalap körében vizsgált egyedi körülményeket említjük. E körben a gyakorlat jelentőséget tulajdonított annak, hogy az adós a kölcsönvevő összeget mire fordította. E tekintetben eltérően értékelte azokat az eseteket, ha az adós a kölcsönt valamely értékálló dologba fektette be, amely az átértékelés idején még tulajdonában volt, s azt a helyzetet, ha az átértékelés idejére a kölcsönt felélte. Előbbi esetben az átértékelési követelésnek – az alaptalan gazdagodás kiküszöbölésére – szerződésszegés hiányában is helyt adott a gyakorlat,²⁹ még olyan esetekben is, amikor azt a jogszabályok egyébként – tehát ha értékővő beruházásra nem került sor – ki is zárták.³⁰ Sőt, kereskedők közötti ügyletek esetében már önmagában a pénz értékcsökkenéséből származó károk megóvásának a lehetősége is értékelést nyert, melyet ilyen esetekben elvárt a gyakorlat az adóstól.³¹ Szintén helye volt átértékelésnek, ha az értékálló dologért kapott ellenérték az adós vagyonában még megvolt. E körülményeket a hitelezőnek kellett bizonyítania.³² (Nem vitás, hogy ezeken a különös jogalapokon nyugvó egyedi valorizálás továbbra is polgári jogi intézmény volt.)

2.5. A deviza alapú, illetve kölcsönből eredő követelések átértékelése

Visszatérve az objektív valorizációs jogra, külön kell szólni a kölcsönből eredő követelések, illetve az aranyalapú követelések átértékeléséről, melyre korábbi jogunkban különös szabályok vonatkoztak.

2.5.1. A deviza alapú követelések átértékelése

A korábbi gyakorlatban is felmerült az a kérdés, hogy – mai szóhasználattal – deviza alapú kölcsön esetén hogyan hat ki a lerovó pénznem devalválódása a felek kötelmére, az adós javára anyagi jogon helye le-

het-e az átértékelésnek, avagy sem. E kérdésben a bírói gyakorlat – ahogyan napjainkban is – elutasító volt, és a devizában vagy más értékálló mértékben kiírt tartozások átértékelését (azaz ilyen esetben leszállítását) következetesen megtagadta. Ennek oka elsősorban a felek szerződési szabadságának az elismerése volt, hiszen a tartozás devizában való kirovása éppen az értékállóság biztosítása érdekében történt. Különös, hogy a gyakorlat a külföldi pénzre fennálló tartozások átértékelését akkor is megtagadta, amikor a feleknek nem állt szándékában az értékállóság megteremtése, hanem a körülmények áldozataivá váltak. Tipikusan ilyen helyzetet teremtettek a háborút követő határváltozásokat kísérő pénzcserék, melyek mivel a forgalomban lévő bankjegyek cseréje helyett azok felülbélyegzésével valósultak meg, így több bizonytalanságot is okoztak.³³ Ezt a gyakorlatot később az 1928:XII. tc. 1.§-a is átvette és a bíróságok ezután is következetesen megtagadták a külföldi pénzben meghatározott követelések átértékelése (leszállítása) iránti keresetek teljesítését.³⁴

2.5.2. Kölcsönből eredő követelések

A korábbi gyakorlat, majd később az átértékelési törvény is megtagadta a kölcsönből eredő követelések átértékelését – kivéve, ha a felek kifejezetten ebben állapodtak meg, vagy az adóst vétkes késedelem terhelte, esetleg jogalap nélkül gazdagodott volna.³⁵ E korlát alkalmazandó volt nemcsak a lerovó pénznem értéktelenedése, hanem a kirovó pénznem erősödése esetére is.³⁶ Ennek indoka az volt, hogy a gyakorlat szerint pénzkölcsönügyletek esetében a kölcsön folyósítása és lejárta közötti időben a visszatérítendő pénznem értékében bekövetkező elértéktelenedésből eredő kockázatot rendszerint a hitelező viseli, hacsak azt szerződéssel adósára át nem hárította.³⁷ Megjegyzendő, hogy ezt egy 1922-ben kötött ügylet kapcsán mondta ki a Kúria, és figyelembe vette, hogy ekkor a pénzromlás ténye már a hitelező előtt is ismert kellett, hogy legyen, így a veszély ellen biztosíthatta (volna) magát.³⁸

²⁹ Ld. például: Grill, XXII. kötet 799.

³⁰ Ld. például: 1928. szeptember 20. – P. III.6223/1928, Grill, XXII. kötet 804.

³¹ Grill, XVII. Kötet 788.

³² Ld. 1930. március 5. – P. VI.7187/1929, Grill XXIII. 633, amely döntésben egy lakásvásárlás céljára adott, de ténylegesen gyermeknevelés céljaira felhasznált kölcsön átértékeléséről döntött a Kúria.

³³ Egy konkrét ügyben (1928. március 13. – P.IV.6475/1926, Grill-féle új döntvénytár, XXII. Kötet 740.) például a követelt tartozás keletkezésének idején és helyén a jugoszláv pénz (szerbek által lebélyegzett korona) volt forgalomban, a kölcsön visszafizetésének időpontjában azonban – többszöri határváltozást követően – a terület már ismét magyar fennhatóság alatt állt, a törvényes fizetőeszköz a magyar pénz (szintén felülbélyegzett korona) volt. E tények fényében a bíróság szerint a tartozás jugoszláv pénzben lett kirova, de azt magyar koronában kellett teljesíteni. Az ügyben a Kúria az átértékelési (leszállítási) igényt megalapozatlannak találta, és úgy foglalt állást, hogy mivel a kötelem jugoszláv pénzre jött létre, így a számszerűleg meghatározott összeg fizetésére vállalt kötelezettség mértéke és a teljesítés mikéntje szempontjából a korona devalválódása közömbös, azaz az adósnak a kirovó pénznemben (meghatározott értékben) kell teljesítenie.

³⁴ Ld.: 1930. február 11. – P. I. 1602/1928, Grill, XXIII. 625.

³⁵ Ld. Grill, XXIII. kötet 425–428 illetve 1928: XII. tc. 4. § (8) bekezdés; Grill, XIX. kötet 612.

³⁶ K. VI. 5735/1922, Grill, XVII. Kötet 427.

³⁷ 1925. április 15, K.P. IV. 4619/1924., Grill, XVIII. Kötet 525.

³⁸ A gyakorlatban természetesen ekkor is voltak ingadozások, eltérések. Az 1926. december 22. VII. 2309/1926, (Grill XIX. 613.) számú döntésében a bíróság például a kölcsön átértékelésének lehetőségét az ügylet fogalmából vezette le azon az alapon, hogy kölcsön esetén az adósnak lejáratkor a kölcsönbe kapott helyettesíthető dologból ugyanannyit kell visszaadnia, mint amennyit kapott, ami a döntés szerint azt jelenti, hogy a kölcsönkapott összeget az adós olyan értékben köteles megfizetni, mint amellyel az a kölcsön teljesítésének idején bírt. Ez a döntés azonban nem teremtett precedenst.

A fenti jogpolitikai indokokkal napjainkban is nehéz lenne vitába szállni, azokat a Kúria 6/2013. PJE határozata is megerősíti. Ez önmagában persze nem zárja ki, hogy a jogalkotó a deviza kölcsönök átértékelése mellett döntsön, és azt sem, hogy erre alanyi jogot teremtsen, de erre nem polgári jogi alapokon, hanem a pénzügyi jog eszközével, gazdasági, jogpolitikai indokokból kerülhet sor. Ezt a megállapítást erősítik az Alkotmánybíróság közelmúltban született döntései is.³⁹ Az Alkotmánybíróság a kedvezményes végtörlesztéssel kapcsolatban mondta ki, hogy erre a jelenben sincs senkinek „alanyi joga”, e lehetőség megteremtése a jogalkotó részéről „*ex gratia*”, méltányossági juttatás.⁴⁰ E határozatban és a 8/2014. (III. 20.) AB határozatban az Alkotmánybíróság azonban – a korábbi jogunkkal egyezően – azt is kimondta, hogy a felek szerződési viszonyába történő jogalkotói beavatkozásra csak a *clausula rebus sic stantibus* tétel teljesülése esetén van lehetőség, tehát a polgári jogi elveknek is érvényesülnie kell. Ezt erősíti, hogy az utóbbi határozat szerint a törvényi úton történő szerződésmódosításnak is, amennyire lehet, figyelembe kell vennie mindegyik fél méltányos érdekeit, „*vagyis az ilyen szerződésmódosításnak is érdekegyensúlyra kell törekednie a megváltozott körülmények mellett*”.⁴¹ Korábbi jogunk tanulsága szerint az egyéni érdekek érvényesítésének legalkalmasabb módja a konkrét ügyek egyedi körülményeinek a figyelembevétele, melynek lehetséges modelljét a korábbi jogalkotás és gyakorlat szintén kidolgozta. Ezt jól szemléltetik az aranyalapú követelések átértékelésének szabályai, így áttérünk ezek ismertetésére.

2.6. Az aranyalapú követelések átértékelése

Az aranyalapú kölcsönök átértékelését jogunk már jóval a valorizációs törvény előtt, 1923-tól lehetővé tette.⁴² Ennek oka nem valamilyen sajátos dogmatikában keresendő, hanem egyszerűen abban, hogy gazdasági ok, az aranytartalékok védelme ezt kívánta. Az aranyrendelet egyrészt valamennyi aranyban fennálló tartozást aranyalapú, tehát aranyban megállapított, de pénzben teljesítendő tartozásra konvertálta, másrészt lehetővé tette a fennálló tartozás méltányosságból való leszállítását.

Írásunk szempontjából a rendelet 2. §-a érdemel figyelmet. Ez ugyanis lehetővé tette, hogy a bíróság az aranyalapú tartozás alapján teljesítendő pénzszolgáltatás mértékét leszállítsa. Az adósok érdekeit szolgáló szabály alapja kifejezetten a méltányosság volt, leszállításnak akkor volt helye, ha „*az ügylet kötése óta meg-*

változott gazdasági viszonyokra, a pénz értékében beállott eltolódásra, az adós vagyoni és kereseti viszonyaira [tekintettel] – az adósra méltánytalan lenne” az aranyértékben való teljesítés. A leszállítás mellett a bíróság 5 éves fizetési halasztást is engedhetett az adósnak. A leszállítás megengedhetősége és mértéke körében az alábbi szempontok figyelembevételét írta elő a rendelet:

az adós vagyoni és kereseti viszonyai,

az adós a kapott értéket felhasználta, vagy azt oly módon fektette be, vagy olyan ellenszolgáltatást kapott érte, amelyen nem vagy csak kisebb mértékben emelkedett az eredeti koronaértékhez képest, így az adós nem gazdagodott.

A fizetési halasztás 5 évre szólhatott, azonban annak kezdőidőpontját a bíróság a tartozás fennálló részének az adós vagyonához viszonyított %-a arányában akár 6 évvel is eltolhatta, ezzel mintegy moratóriumban részesítve az adóst. Ennek feltétele azonban az volt, hogy az adós vagyonát feltárja, és biztosítékot adjon a hitelezőnek a követelésére. Végül a bíróság részletfizetést is engedhetett az adósnak.

3. Az átértékelés részkérdései

3.1. A konvertálás értéknapja (rejtett átértékelés?)

Az aranyban teljesítendő követelések konvertálása kapcsán merült fel először a kérdés, hogy azt mikori értékviszonyok alapján kell elvégezni. Elméletben – és a múlt gyakorlatában – három időpont merült fel: a szerződéskötés időpontja, a tartozás lejártának időpontja, illetve a teljesítés tényleges időpontja. Az értéknap megválasztásának jelentőségét az adja, hogy ettől függően tekinthető a művelet tisztán átváltásnak, vagy rejtett átértékelésnek. A jelenre vetítve ezeket az elveket, a tervezett forintosítás önmagában és elviekben nem átértékelés, csupán konverzió. A konvertálás tényleges időpontjától eltérő, valamely fél számára kedvezőbb időpont árfolyamának alkalmazása azonban már valorizáció, átértékelés, méghozzá az egyedi szubjektív szempontok mellőzésével – amelyet a korábbi elvek kerülendőnek tekintettek.

Ennek ellenére, ahogy a jelenben, a múltban is felvetődött, hogy a konverzió ne jelenértéken történjék, sőt a korabeli gyakorlat kezdetben következetesen a szerződéskötés időpontját tekintette irányadó értéknapnak. Ennek hátterét azonban nem jogi indokban, hanem a válság idején szigorúbbá vált erkölcsi felfogásban kell keresni.⁴³ A kor közvéleménye számára visszatetszést keltett, hogy az, akinek a pénzkövetelése

39 Ld. 3048/2013 (II. 28.) AB határozat és 8/2014 (III. 20.) AB határozat.

40 3048/2013. (II. 28.) AB határozat [49].

41 8/2014 (III. 20.) AB határozat [91].

42 A m. kir. minisztérium 1923. évi 950. M. E. számú rendelete az aranyban teljesítendő fizetésekről (aranyrendelet).

43 *Almásy Antal*: A kötelmi jog kézikönyve. Budapest, 1929. 35.

se értékálló külföldi pénznemben van meghatározva a fizetés napjának árfolyamán olyan összeget kap, amely vásárlóereje lényegesen nagyobb, mint amekkorára értéke a kirovó pénznek a kirovás idején volt. Ezt az érzést fokozhatta, hogy az adósoknak nem állt módjában annnyival több belföldi pénzt keresnie, mint amennyivel annak értéke a külföldi pénzzel szemben csökkent. Ezen az alapon felmerült, hogy a hitelező igazságtalanul gazdagodna, ha a teljesítéskori árfolyamon jutna hozzá pénzéhez.⁴⁴ Ugyanakkor a kor irodalma ezt az eljárást meglehetősen megvetéssel kezelte, kifejtve, hogy ugyan lehet erkölcsi alapja az igazságossági gondolatnak, azonban ezeket a szempontokat nyíltan a valorizáció eszközével, nem pedig az átszámítási (konvertálási) időpont manipulálásával kell kezelni.⁴⁵ Ezt a gyakorlat és a későbbi jogalkotás is átvette, ami végül a konvertálás végrehajtásakor irányadó árfolyamot alkalmazta, és az aranyrendeletben biztosított méltányossági leszállítási jogot az így megállapított értékből kiindulva, az ügy egyedi sajátosságait is figyelembe véve gyakorolta.⁴⁶

Ez a struktúra egyidejűleg volt átlátható, és engedett terepet mindkét fél érdekei és körülményei figyelembe vételére. E kérdésben a mindkét szerződő fél érdekeit figyelembe vevő – a történelmi tapasztalatokat is alkalmazó – megoldás a jelenben is csak az lehet, ha a deviza alapú hitelek konvertálása a jelenlegi árfolyamok alkalmazásával történik, és az adósok javát szolgáló esetleges méltányossági kedvezmények csak ehhez az értékhez viszonyítva kerülnek alkalmazásra.

A jelen kérdéseire áttérve azt látjuk, hogy – bár eltérő elképzelések is napvilágot láttak – a konvertálási értéknap meghatározásában a közelmúlt jogalkotása is a fenti elvet követte, a leszállítás kérdésében azonban nem. Ezt tükrözi a 2011. évi LXXV. törvény módosított 10/A. § (1) bekezdése, amely az árfolyamgát keretében lehetővé tett forintosítás értéknapjaként lényegében a konvertálás idején érvényes árfolyamot rendelte alkalmazni. A törvényben a konverzió mellett az átértékeléssel egyenlő hatású tartozás-elengedés is helyet kapott. Ennek megvalósítása azonban nem az aranyrendeletben kodifikált egyéniesített formát követte, hanem a törvény által objektív módon megszabott 25%-os mértékű követelés-elengedéssel valósult meg. A törvényben ugyan megjelent az adós vagyoni helyzetének szempontja, mint a forintosítás és a követelés elengedés feltétele, azonban az ennek keretében értékelendő szempontokkal, a fizetőképességben beál-

lott jelentős romlás igazolását megalapozó körülmények, valamint a fizetőképтелenség megállapítása módjának meghatározásával a törvény adós maradt.

A valorizálás eddig felvázolt modellje – nyíltan, az egyéni szempontok figyelembe vétele mellett, bírói közreműködéssel – felveti azt a dilemmát, hogy az egyéniesített átértékelés vajon kivitelezhető-e avagy sem. A 6/2013. PJE határozat 7. pontjában a Kúria e kérdésben nemlegesen foglalt állást, a „társadalmi méretű gazdasági változásoknak azonos típusú szerződések nagy tömegét hasonlóan – csak az egyik fél számára hátrányosan – érintő következményei” orvoslására alkalmatlan eszköznek minősítve a bírói szerződésmódosítást.⁴⁷ Ehhez kapcsolódva a PJE nyomán megalkotott törvényben⁴⁸ a szerződések tisztességtelensége kapcsán pedig megjelent az az érv, hogy a helyzet jogalkotói kezelését indokolja a bíróságok leterheltsége is. Ennek fényében nem lenne meglepő, ha az átértékelés (forintosítás) mértéke is generálisan kerülne meghatározásra. Ugyanakkor a jelenben is megfontolandó lehet, hogy a bíróságok tehermentesítésénél előrébbvaló-e a devizahiteles probléma egyéniesített kezelése a visszas eredmények elkerülése érdekében. A Kúria véleménye kapcsán pedig jelezni kell, hogy legitim elvárás ugyan, hogy az azonos tartalmú jogviszonyok azonos problémái azonos módon kerüljenek orvoslásra, de ez még nem zárja ki, hogy ebben a bíróságok is közreműködjenek. Az egyéniesített átértékelés jogalkotói szinten nyilván kivitelezhetetlen, azonban arra van lehetőség, hogy a jogszabályok meghatározzák azokat a szempontokat, amelyek mentén a jogalkalmazó szervek az egyéniesítést elvégezhetik. Ehhez támpontul szolgálhat a korábbi valorizációs joggyakorlatunk, s a jogalkotás, így az alábbiakban ezt fogjuk áttekinteni. (A most felhozott esetek és az adós vagyoni helyzetének vizsgálatára vonatkozó elvek jelentős része a gazdasági lehetetlenüléssel kapcsolatos gyakorlatban alakult ki,⁴⁹ azonban témánk szempontjából itt teszünk említést róluk.)

3.2. A valorizálás mértéke, az egyéniesítés szempontjai

3.2.1. A hitelező „kárenyhítési”, „kármegeelőzési” kötelezettsége – „kármegosztás”

Még a szubjektív alapú valorizálás gyakorlatában alakult ki, de később is érvényesült az a tétel, hogy a kártérítés címén megítélt valorizáció nem terjedt ki szükségszerűen a teljes értékkülönbözetre. A gyakor-

44 Bátor: i. m. 397.

45 Bátor: i. m. 398.

46 Ld. 1924. június 25. 1544/924, Grill XXIII. Kötet 411.

47 Elkerülendő valós tények hamis színben való feltüntetését, jelezni kell, hogy a Kúria a *clausula rebus sic stantibus* elvén megvalósuló szerződésmódosítás kapcsán mondta ki a fentieket, a valorizáció keretében felmerülő szerződésmódosításnak azonban más a jogalapja. Ettől függetlenül ugyanez az érv ezzel kapcsolatban is felmerülhet.

48 2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.

49 Ld. például K. 1924. január 24. IV. 7221/1922, Grill XIX. 586.

lat a hitelező kárenyhítési kötelezettségének teljesítését is vizsgálta,⁵⁰ és tekintetbe vette azt, hogy határidőben történő teljesítés esetén a pénz a hitelezőnél is értéktelenedett volna, azaz a hitelezőt ebben az esetben is érte volna kár, hacsak nem gondoskodik a pénz értékálló befektetéséről. A gyakorlat erre tekintettel vizsgálta, hogy a hitelezőnek módjában állott-e a pénz értékvesztését kizáró elhelyezése, avagy sem.⁵¹ Bár nem kártérítési alapon, de az elvárható magatartás elve mentén jelen körülmények között is indokolt lehet annak vizsgálata, hogy a devizahitelek adósainak módjában állt-e az értékromlás következményeivel szembeni védelem, és ha igen, úgy éltek-e a lehetőséggel, vagy hátrányukat esetleg részben önmaguk okozták. E szempont vizsgálata különösen vállalkozások esetén lehet indokolt.

3.2.2. A felek jó-, rosszhiszeműsége, felróhatóság

A szubjektív szempontok körében a gyakorlat jelentőséget tulajdonított az adós, és a hitelező rosszhiszeműségének,⁵² így például annak, ha a teljesítés azért maradt el, mert az egyik fél a pénz értékvesztésére spekulált. A gazdasági lehetetlenülés gyakorlatában alakult ki az a további szempont, hogy gazdasági lehetetlenülésre nem hivatkozhatott a fél, ha az a saját szerződésszegését követően következett be, azaz ha a szerződésszegés hiányában lett volna lehetősége a kötelmet teljesíteni. Ilyen esetekben a mentesülés kizárása mellett a gyakorlat még a pénzromlásból eredő károk megtérítésére is kötelezte a késedelmes – és időközben vagyonát veszített – adóst.⁵³ Mivel a hasonló spekulatív eljárás előfordulása a jelenben sem zárható ki, így e szempont érvényesítése is megfontolandó lehet.

3.2.3. A felek vagyoni helyzete

A korábbi gyakorlat jelentőséget tulajdonított a felek vagyoni helyzetének is.⁵⁴ A valorizációs törvény e körben az adós „tönkremenetelének” vizsgálatáról rendelkezett. A gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy az adós vagyoni helyzetét általában, avagy csak a kérdéses tartozással összefüggésben kell-e vizsgálni, és különösen, hogy a tönkremenetel okának van-e jelentősége. A gyakorlat e kérdésben egységesen az volt, hogy a méltányosságot az adós „tönkrejutottságának”

ténye önmagában megalapozza.⁵⁵ A vagyoni viszonyok alakulása körében a gyakorlat végül azt is vizsgálta, hogy a pénzromlás miként hatott az adós teljesítőképeségére. A kötelem alóli mentesüléshez nem követelte meg a teljes tönkremenetelt,⁵⁶ vagy az adós „nagyobb vagyoni romlását”, beérte a teljesítés elnehezülésével.

3.2.4. Az alaptalan gazdagodás kizárása

Az adós vagyoni helyzete kapcsán az ítéletekben vizsgált, talán legfontosabb szempontként annak kérdése jelent meg, hogy a gazdasági helyzet alakulására tekintettel a szerződés eredeti tartalommal való teljesítése nem okozná-e az egyik fél „aránytalan”, vagy „jogtalan”⁵⁷ gazdagodását a másik fél „hibáján kívül”⁵⁸ vagyoni romlása mellett. A vizsgálat középpontjában az állt, hogy a felek szolgáltatásai közötti értékegyensúly a szerződéskötést követően oly mértékben megbomlott-e, hogy azzal az egyik fél a másik rovására aránytalanul kedvezőbb helyzetbe került, s így a szolgáltatás követelése „a szolgáltató hibáján kívül beállott helyzet kíméletlen kizsákmányolásának, s így joggal való visszaélésnek a tekintete alá esnek”.⁵⁹

A bíróság tehát csak az indokolatlan vagyoneltolódások megakadályozása érdekében avatkozott be a felek viszonyába és a bíróságok az átértékelés mértékének meghatározása során is csupán erre törekedtek, így a 100%-os átértékelésre aránylag ritkán és csak akkor került sor, ha ezt – többek között – a felek vagyoni helyzete is indokolta. Ez a szempont a jelenben is irányadó kell, hogy legyen, ami ismételten az egyéniesített rendezés irányába mutat.

E kérdéshez kiegészítésként megemlíthetjük, hogy a korabeli irodalom szerint a külföldi pénzben kirótt követelések esetén a pénzromlás a hitelező oldalán alapvetően akkor eredményezett igazságtalan előnyt, ha a pénz vásárlóértékét ugyanabban a pénznemében kamatoztatta, mint amiben beszédte. Ellenben, ha például a refinanszírozás is hasonló módon valósult meg és a hazai pénznemben beszédett összeget devizára kellett konvertálnia, úgy méltánytalan gazdagodás az ő oldalán sem valósult meg.⁶⁰ Ennek a jelenben banki hitelek esetén lehet jelentősége, mely szükségessé teheti a refinanszírozás, illetve a forrásbiztosítás módjának vizsgálatát, figyelembe vételét a 6/2013.

50 Ld. még Grill, XVIII. Kötet 516.

51 Ld. 1924. szeptember 3. 5626/1923. sz., Grill, XVIII. Kötet 521., 1924. május 6., P. VI. 5875/923, Grill, XVIII. 518.

52 1926. február 3. VII. 6307/1925, Grill, XIX. 627.

53 Grill, XVII. Kötet 797.

54 1925. november 25. VII. 3483/1925, Grill, XIX. Kötet 629.

55 Ld. K. 1920. november 26. – P. VI. 2075/1929; J.H. IV: 10, Grill XXIII. kötet 644.

56 Természetesen a létérdek veszélyeztetését, anyagi romlást is elfogadta a gyakorlat, különösen a háború alatt. Ld. K. 1916. május 16. II. 10495/915, Grill, XXIII. Kötet 377.

57 Ld. például: K. 1918. október 9. 2844/918, Grill XXIII. 379., és Grill XXIII. 380.

58 „... a gazdasági viszonyok előre nem látott változása a kötelmet megszüntető hatállyal csak akkor bír, ha annak folytán az ügylet teljesítése a szerződő felek egyikére jogosulatlanul aránytalan nagy vagyoni előnnyel, másikára pedig hibáján kívül aránytalanul nagy vagyoni hátránnyal járna...”. 1923. október 3. – P. VI. 7273/1922, Grill XVII. Kötet 383.

59 K. 1921. november 16. V. 2226/1921. sz., Grill, XXIII. kötet 375.

60 Bátor: i. m. 398.

PJE-ben kifejtettek mellett is. A Kúria ugyanis ezt más okból, a jogviszony minősítése körében találta csak mellőzhetőnek.

3.3. *A felek autonómiájának védelme: kérelemhez kötöttség*

Elvi jelentőségű kérdésként merült fel, hogy az átértékelésre automatikusan, avagy csak valamely fél ez irányú akarata, kérelme esetén kerüljön-e sor. Az átértékelési törvény az utóbbi utat követte, a törvény 2. §-a szerint az átértékelés nem volt automatikus, arra csak a jogosult kérelmére kerülhetett sor. A gyakorlat szóhasználatával élve tehát a törvény csak az átértékelési igény jogalapját teremtette meg, azonban a jogosult szabadon döntötte el, hogy azzal él-e, avagy sem. A kérelem előterjesztését a törvény a hatálybalépéstől számított 3 hónapos, illetve az ezt követően esedékesé váló követelések esetén a lejárattól számított 1 éves határidőben szabta meg.

3.4. *A szabályozás módszere (diszpozitivitása)*

Csakúgy, mint a korábbi kamatszabályozás, az átértékelési törvény is teret adott a feleknek arra, hogy a valorizáció kérdését megállapodásukkal rendezzék, amely esetben a törvény rendelkezései nem is kerülhettek alkalmazásra. Így például a feleknek még arra is lehetőségük volt, hogy megállapodásukkal olyan követelést is valorizáljanak, amelyet a törvény egyébként e körből kizárt. A jelenben is kérdés lehet a megalkotott, illetve megalkotandó szabályok diszpozitív, avagy kogens jellege. Mivel a szerződésekbe való állami beavatkozás a szükségesség szintjét nem haladhatja meg, így a jelenben sincs ok megakadályozni, hogy a felek viszonyukat közös akaratukat tükröző megállapodással rendezzék.

3.5. *Az átértékelés időbeli határai*

Amint a jelenben, egy évszázaddal ezelőtt is felmerült annak kérdése, hogy a jogalkotó hol húzza meg az átértékelés időbeli határait. Az átértékelési törvény nem jelölt ki olyan időpontot, mely után már az azt megelőzően keletkezett követelések átértékelésére nem kerülhetett sor. Az elévülés kérdése nem szorult szabályozásra, hiszen a törvény nem keletkeztetett új tartozást, hanem fennálló követelésekre vonatkozott. Rendezte viszont a törvény a korábban már névértéken teljesített, illetve a korábban már átértékelt követelések (újbóli) átértékelésének kérdését. Összefoglalóan a szabályokból azt lehet kiolvasni, hogy a törvény az átértékelés kapcsán elsősorban annak tulajdonított jelentőséget, hogy a követelés a törvény hatálybalépésekor még létezett-e, avagy sem, főszabályként ugyanis csak létező követelések átértékelését tette lehetővé. Ugyanakkor kivételesen a visszafizetéssel már lezárt jogviszonyokba való utólagos beavatkozást is le-

hetővé tette a bírói egyezséggel, illetve ítélettel megvalósított átértékelés esetén, feltéve, hogy a pénztartozás a törvény hatálybalépésekor még létezett – ennek hátterében a követelések egységes bírói megítélése iránti törekvés állt. A felek megállapodásával átértékelt követelések újbóli átértékelésének követelését azonban a törvény kizárta – erre csak megállapodással volt lehetőség.

Szintén kizárta a törvény a névértéken teljesített, vagy egyébként megszűnt követelések átértékelését, amely alól csak szűk körben engedett kivételt. Ennek elsősorban akkor volt helye, ha a jogosult a teljesítéskor az átértékeléshez való jogát fenntartotta, ennek hiányában pedig akkor, ha az alábbi két konjunktív feltétel fennállt: (i) az átértékelés elmaradása a hitelező „tönkrejutását” okozta és (ii) az az adósra indokolatlan előnnyel járt. Végül helye volt az átértékelésnek akkor is, ha az adós bírói letét útján teljesített.

A fenti szabályok a jelen számára nem annyira a tartalmuk, hanem pusztán létezésük miatt lehetnek jelentősek – ne feledjük, a korábbi jogunkban nem a hosszú futamidejű hitelek álltak a szabályozás középpontjában – ugyanis érzékeltetik, hogy az átértékelési jog időbeliségének kérdése mindenképpen jogalkotói megoldást követel, a tervezett jogszabálynak erre mindenképp ki kell térnie, legalább a fenti esetek tekintetében. (A 2014. évi XXXVIII. tv. ezekkel a szabályokkal adós maradt, amely jogbizonytalanságot eredményezett.)

V. Összefoglalás

A fentiekben bemutattuk a bethleni konszolidáció során a koronaválság kezelésére kidolgozott legfontosabb magánjogi eszközöket, és azok elveit. Alább, a könnyebb áttekinthetőség érdekében vázlatosan is összefoglaljuk a valorizációs modell leglényegesebb elemeit – az átértékelési törvény szabályaira támaszkodva.

A valorizáció alapvetően pénzügyi jogi alapokon nyugvó, választható lehetőség az érintett számára, nem jelent automatikus beavatkozást minden jogviszonyba. Az átértékelési jog gyakorlása esetén a mérték meghatározása ideális esetben bírói feladat, a törvényben/gyakorlatban kidolgozott polgári jogi elvek szerint. A pénztartozás átértékelt összegének meghatározásakor minden körülményt méltányosan figyelembe kell venni. Így különösen:

- mind a két félnek, főképpen az adósnak *vagyoni helyzetét*;
- azt a *gazdasági célt*, amelyre a pénztartozás keletkezésekor szolgált;
- azt, hogy a felek *előre látták, rendes gondossággal előre láthatták-e* a pénz értékében bekövetkezett változást és ezt szerződésükben ténylegesen számításba vették-e;

– azt, hogy az adós foglalkozásánál, vagyonának természeténél, életviszonyainál és egyéb személyes körülményeinél fogva tartozásának összegét felhasználta-e, vagy felhasználhatta-e úgy, hogy magát a *pénz értékcsökkenése ellen megvédte*;

– azt, hogy az *adós az ügyelet alapján gazdagodott-e* és a gazdagodás értéke az ő birtokában még megvan-e vagy attól időközben hibáján kívül elesett;

– azt, hogy ellenszolgáltatás esetében a *szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak szem előtt tartott aránya lényeges változást ne szenvedjen*.

Ha a fentiekhez vétkesség is társul, úgy az értékcsökkenéséből eredő hátrányt indokolt esetben egészen a vétkes félre „róhatja” a bíróság, amennyiben

– az az *adós vétkes késedelmének* következtében állott elő, vagy pedig *az adóst* akár a jogviszony természeténél fogva, akár tett intézkedései következtében a *pénz értékcsökkenéséből semmi hátrány sem érte*.

Végül legelemibb szempontként említhetjük, hogy az értékcsökkenéséből eredő hátrányt a felek között lehetőleg úgy kell megosztani, hogy *egyik fél vagyoni romlását se okozza*. Aligha lehet túlzó megállapítás, hogy ezek a szempontok – mutatis mutandis – a jelenkor számára is értékesek lehetnek – ad absurdum akkor is, ha az átértékelés normatív módon valósul meg.

Végül pár szóval kitérünk az 1930-as évek válságára is. Az ekkor használt jogi eszközök részletes bemutatását azért látjuk mellőzhetőnek, mert a tételes jog alapján tény, hogy ekkorra a válságkezelés eszköztára a polgári jogból végleg áttolódott a közjog terepére, s az utólagos orvoslás helyébe a prevenció lépett – a jelen eseményei is ebbe az irányba mutatnak.

Ennek fő eszköze korábban, a pénz értékállóságának törvényi biztosítása volt, melyet a 4600/1931. M.E. rendelet próbált megteremteni, az aranypengő értékének aranysúly szerinti mértékben való meghatározásával.⁶¹ Ismert, hogy ez sem tudta megakadályozni az árak emelkedését, azonban a problémát a polgári jog terepéről áthelyezte a pénzügyi (köz) jog mezejére. A bírói gyakorlat e szabály alapján az árak emelkedéséből fakadó kérdéseket már élesen elhatárolta a pénz értékvesztéséből eredőktől, mivel ez utóbbit az M.E. rendelet – legalábbis elviekben – kizárta. Ennek hatására a gyakorlat az ekkor ismételt jelentkező valorizációs igények tekintetében már elutasító álláspontra helyezkedett. Ennek fényében nem meglepő, hogy az 1930-as évek válságjogának zöme nem a magánjogi jogviszonyok alakítására, hanem az Országos Hitelesügyi Tanács és annak hatásköre köré összpontosult.

Ennek üzenete a jelenkor számára is világos: a hitelválságok megelőzésének útja nem a magánjogon keresztül vezet – s talán a megoldásuké sem – azonban a magánjogi jogviszonyok rendezése kapcsán a magánjog elveit is érvényre kell juttatni.

61 A korona helyett a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő egyéb rendelkezésekről szóló 1925. évi XXXV. tc. bevezette a pengőt, amely értéke azonban nem aranyban volt kifejezve, így nem adott stabilitást.

SZEMLE

SÁNDOR ISTVÁN

*habitált egyetemi docens**Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)***A bizalmi vagyonkezelési
szerződés szabályozásának
értékelése a külföldi
minták alapján**

A bizalmi vagyonkezelési szerződés magyar jogba történt bevezetése és szabályozásának kialakítása számos kérdést vet fel. A tanulmány célja azoknak a *sarokpontoknak* a bemutatása, amelyek a bizalmi vagyonkezelési szerződés kapcsán is méltán merülhetnek fel a külföldi szabályozások és gyakorlat ismeretében.¹

1. A bizalmi vagyonkezelési jogviszony létesítése

Az angol jog a trust *létesítéséhez* a felek akaratát (*intention*) és a vagyonkezelő részéről a lelkiismeretet (*conscience*) kívánja meg, formalitáshoz azonban nem köti azt. A magyar jogi szabályozás írásbeliséget rendel a jogviszony létrehozásához, amelynek elsősorban a bizonyítási kérdések tekintetében van, illetve lesz jelentősége. Mind az angol, mind a magyar trust szabályai megkövetelik a vagyon átruházását a vagyonkezelőre, és amen-

nyiben ez nem történik meg, úgy ezt a vagyonkezelő kikényszerítheti a vagyonrendelővel szemben. Megjegyzendő, hogy vannak olyan országok, ahol a vagyonkezeléshez nem feltétlenül kell a vagyonkezelőnek tulajdonjogot szerezni, elegendő, ha a vagyonrendelő rábízta a vagyont (pl. Kínai Népköztársaság, Oroszország, Izrael stb.).

Az angol jogban három ésszerű bizonyosságnak (*reasonable certainty*) kell fennállnia ahhoz, hogy a trust *érvényes* legyen.² A magyar jog követi ezt a szemléletet, és szintén megköveteli a kezelendő vagyon meghatározását, a kedvezményezett személyét és azt, hogy a trust ne irányuljon jogellenes célra. Biztosnak kell lennie, hogy az alapító szándéka trust létrehozására irányult, és nem másra.³ A trust-vagyont szintén egyértelműen meg kell határozni, csakúgy, mint a kedvezményezett személyét. Megjegyzendő, hogy emellett számos kérdéskört szükséges a vagyonrendelőnek a jogviszony alapjául szolgáló okiratban rendezni ahhoz, hogy a vagyonkezelés azt a célt szolgálja, amire ténylegesen rendelni szeretné.⁴ Csak példaként, a teljesség igénye nélkül, csupasz trust (*bare trust*, *naked trust*) esete áll fenn, ha a vagyonkezelő feladata és kötelezettsége csak arra terjed ki, hogy a ráruházott vagyont kiadja a kedvezményezett részére. Ilyen esetben a vagyonkezelő tevékenysége leszűkül, valójában csak átme-

neti tulajdonos lesz. A csupasz (*bare*) trust megkülönböztető jellemzője, hogy a vagyonkezelőnek nincs önálló hatásköre, mérlegelési lehetősége.⁵ A *special trust* esetében a vagyonkezelő kötelezettsége az, hogy a meghatározott célra fordítsa a ráruházott vagyont és ilyen esetben nem egyszerű tulajdonos.⁶ Ehhez képest a másik végletet az jelenti, amikor a vagyonkezelő teljesen szabad kezét kap a vagyon kezelésére (*discretionary trust*), belátása szerint dönthet annak kiadásáról is. A rögzített trust (*fixed trust*) esetében ezzel szemben a vagyonrendelő csak a kedvezményezettek körére utal. A magyar jogi szabályozás ehhez képest csak azt írja elő, hogy a kedvezményezett személyét meg kell jelölni, viszont ehhez elegendő a kedvezményezettek körének meghatározása, nem szükséges konkretizálni valamenyi kedvezményezettet (Ptk. 6:311. § [1] bekezdés). Megjegyzendő azonban, hogy a Ptk.-nak ez a szabálya nem tekintendő kógensnek, és a vagyonkezelőt is fel lehet jogosítani a kedvezményezettek személyének kiválasztására.⁷

A már említett rögzített trust (*fixed trust*) esetében a *kedvezményezettek személye egyértelműen meghatározható*, még ha nem is került név szerint megjelölésre. Ilyen esetben a teljes felsorolás tesztjét (*complete list test*) kell alkalmazni annak érdekében, hogy valamenyi kedvezményezett beazonosítható le-

- 1 A jelen tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának Civilisztikai Albizottsága által Pécsen 2014. május 12-én „A 2013. évi V. törvény hatása a magánjog egyéb területeire II. rész” című tudományos konferencián a szerző által előadott azonos című előadás szerkesztett változata.
- 2 Ld. ehhez Sándor István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés. Budapest, 2014. 114. s. kk.
- 3 „There is no particular formula that has to be used in the creation of an express trust – that is, there is no form of abracadabra that will bring a trust into existence”. Hudson, Alastair: Understanding Equity & Trusts. Routledge, London, New York, 2013. 35.
- 4 A vagyonkezelés gyakorlati alkalmazási köreire ld. Illés István: Mire jó a bizalmi vagyonkezelés? Jogtudományi Közöny 2011/11. 552. s. kk.
- 5 Mowbray, John–Mowbray, Lynton–Le Poidevin, Nicholas–Simpson, Edwin–Brightwell, James: Lewin on Trusts. London, 2008. 15. s. kk. Ezt nevezik „meztelen”, „egyszerű” vagy „száraz” trustnak (*naked, simple, dry trust*) is. Oosterhoff, A. H.–Chambers, Robert–McInnes, Mitchell–Smith, Lionel: Oosterhoff on Trusts. Text, Commentary and Materials. Toronto, Ontario, 2004. 14. s. kk.
- 6 Hoffstein, Maria Elena: Trust. In: Halsbury’s Laws of Canada. Transportation. Trust. Ontario, 2011. 510. s. kk.
- 7 A bizalmi vagyonkezelési szerződés esetében a jogalkotó négy esetben írja elő a semmisség jogkövetkezményének alkalmazását, így a szerződés írásba foglalásának elmulasztása, a vagyonrendelő kizárólagos kedvezményezettként való jelölése, a vagyonkezelő utasítása és az ötven éves időtartamot meghaladó vagyonrendelés esetére.

gyen. Önkényes, diszkrecionális trust (*discretionary trust*) esetén a vagyonkezelő köteles szétosztani a vagyont bármely személyek részére, akik a kedvezményezettek valamely osztályába tartoznak. Mint azt már érintettük, ez a magyar jogban is lehetséges konstrukció, és valószínűsíthető, hogy a joggyakorlatban alkalmazást nyer majd az ún. „*is or is not test*”, vagyis azt kell vizsgálni, hogy a trust vagyontól részesedni kívánók vonatkozásában egyértelműen meg lehet-e határozni, hogy a feltételeknek megfelelnek.⁸

2. A vagyonkezelési jogviszony időtartama

Általánosan a nemzetközileg ismert szabályozások két különböző megközelítést alkalmaznak a vagyonkezelési jogviszony időtartamára. A tradicionális angol szabályozás történeti háttere miatt a határozatlan időre, illetve a vagyon halmozására irányuló trust tiltott (*rule against perpetuities, rule against accumulations*). A szabályozás oka, hogy megakadályozza a vagyon kivonását a forgalmi életből, ami hátrányos lehet akár nemzetgazdasági szinten is. Emellett lényeges szempont, hogy a vagyonkezelő a fokozott felelőssége miatt általában a konzervatív befektetési politika mellett dönt,⁹ míg aki a saját tulajdonát kezeli, az adott esetben jelentősebb kockázatokat is vállal, és ez utóbbi a gazdaság számára sokszor előnyösebb.¹⁰ Szintén fontos szempont, hogy ne a halott kéz (*dead hand*) írja elő az élő személynek, hogy mit tehet és mit nem, vagyis a halott már ne befolyásolhassa a vagyontárgyak felhasználását. Eze-

ken túlmenően szintén fontos szempont, hogy a vagyontárgyak hasznosítása időről-időre újragondolható legyen, ami csak akkor valósulhat meg, ha valamikor a kedvezményezett megkapja a kezelt vagyont és arról már ő tud rendelkezni. Ennek szellemében Lord Nottingham 1681-ben az mondta, hogy „*örökkévalóságok harcolnak Isten ellen olyan állandóságot érintve, amelyet az emberi gondviselés sosem érhet el*”.¹¹ Kister bírő pedig akként fogalmazott, hogy a fantomok uralmának korlátozására van szükség.¹²

Ezzel szemben számos ország vagy nagyon hosszú időtartamra teszi lehetővé a trust rendelkezését, pl. Belize, Labuan 120 év, Man sziget 80 év, vagy akár határozatlan időre is lehet trustot létesíteni, pl. Jersey, Guernsey, Cook-szigetek, Ciprus, Bermuda, stb. Az Amerikai Egyesült Államok tagállamainak trust törvényeiben is látható, hogy sokan így pl. Oklahoma nem ragaszkodik a határozatlan idejű trust tilalmához, míg Alaszka, Utah, Wyoming és Colorado államok ezer évben, Delaware százötven (ha ingatlan is van a trust vagyonban), Nevada háromszázhatvanöt, Tennessee pedig háromszázhatvan évben limitálja a trust időtartamát. Ennek oka elsődlegesen a vagyonvédelmi trustban rejlik. Amennyiben ugyanis egy diszkrecionális és időbeli korlátozás nélküli trustot létesítenek, úgy a kedvezményezett hitelező akár sohasem juthatnak hozzá a kezelt vagyonhoz.

A magyar szabályozás az *ötven éves maximális időtartamot* kógens szabályként határozza meg. Megítésem szerint ez *ellentétes* a nemzetközi trenddel, ahol pl. legutóbb

éppen az e téren sokáig konzervatívnak minősíthető angol szabályozásban terjesztették ki a trust időtartamát 125 évre.¹³ Emellett valamennyi olyan rezsim, amely a külföldi befektetők számára (is) szeretné csábítótá tenni a trustot, ennél jóval hosszabb időtartamra engedi meg annak a létesítését. Nem szabad ugyanis elfelejteni azt, hogy a trust elsődleges célja akár több generáción keresztül vagyontervezés.

3. A vagyonkezelő személye

A vagyonkezelő személyével kapcsolatban általánosságban elmondható, hogy a magyar Ptk. szabályozása *megfelel* nemzetközi viszonylatban is az elfogadott elveknek. Az alapvető filozófia, miszerint a vagyonkezelő nem személyhez, hanem tisztséghez kötendő, a magyar szabályozásban is érvényesül. Ennek a lényege abban rejlik, hogy a vagyonkezelő halála, lemondása stb. nem szünteti meg a vagyonkezelési jogviszonyt, csak a vagyonkezelő személyét kell pótolni.

A magyar szabályozás szintén követi az angolszász modellt abban, hogy több vagyonkezelő kijelölésére is sor kerülhet, sőt indokolt is. Ennek elsődleges oka az, hogy a vagyonkezelők egymás tevékenységét is ellenőrizzék, valamelyik vagyonkezelő kiesése esetén ne legyen gond a vagyon további kezelése – a vagyonkezelők növekedjoga alapján –, valamint sokszor a kezelt vagyonhoz szükséges szakértelemnek megfelelően választanak több vagyonkezelőt.

Ugyanakkor a magyar szabályozás egy érdekes utat választott, ami-

8 Pl. a vagyonkezelő köteles a trustvagyonból a settlor bármely jó barátjának évente 1000 fontot fizetni. Ilyen esetben, ha bármely kedvezményezettnek jelentkezőre nézve nem lehet a kategorizálást megvalósítani, úgy a trust megdől. *Hudson: Understanding Equity & Trusts* (i. m.). 44.

9 Lásd Re Whiteley (1886) Ch D 347, 355. Lásd továbbá *Weisman, Joshua: Shortcomings in the Trust Law 1979. Israel Law Review* 15 (1980). 585.

10 Vö. már Iustinianusnál a fideicommissum legfeljebb négy generációra engedélyezését.

11 „...perpetuities fight against God, by affecting a stability which human providence can never attain to”. Duke of Norfolk's Case (1681) 2 Swans 454, at 460.

12 Greiber v. Greiber (1975) (II) 29. D. 673, 679. *Weisman: i. m.* 382.

13 Perpetuities and Accumulations Act 2009.

kor a bizalmi vagyonkezelőkről és tevékenységük szabályozásáról szóló 2014. évi XV. törvényben („Bvktv.”) elkülönítésre került egymástól az üzletszerű és a nem üzletszerű bizalmi vagyonkezelés. Az angol jogban és az azt követő szabályozások esetében ez az elkülönítés nem jelenik így meg. Életszerűbb az angol szabályozás, ahol a pénzügyi tevékenységhez kötik az esetleges engedély beszerzésének szükségességét. A pénzügyi eszközök piacáról szóló 2004/39 számú EU Tanácsi irányelv (*Markets in Financial Instruments Directive*, MiFID) szabályai értelemszerűen vonatkoznak a vagyonkezelőre, ha ilyen tevékenységet folytat, Szintén irányadó a működésére pl. a Financial Services and Markets Act 2000, vagy a Conduct of Business Sourcebook, ha befektetési tevékenységet végez.

A magyar szabályozás vonatkozásában azonban erősen *vitatható az életszerűsége* annak, hogy pusztán azért, mert valaki egy évben két szerződést köt, vagy a kezelt vagyon rendelkezési értékének 1 %-át meghaladó díjazást kap, akkor a Magyar Nemzeti Bank engedélyére legyen szüksége. Nem beszélve arról a kifejezetten szigorú feltételrendszerről, amit a Bvktv. meghatároz.¹⁴ Nyilvánvalóan nem ad lehetőséget a Bvktv. a bizalmi vagyonkezelési szerződés széles körű elterjedésére, ami azt is felveti, hogy esetleg a törvényi szabályozás ilyen irányú szándékos *jogpolitikai döntés volt*.

Természetesen az is igaz, hogy *nem csak Magyarországon korlátozták az üzletszerű bizalmi vagyonkezelési tevékenység folytatását. Cipruson egy 2012. évi szabály alapján*¹⁵ a Securities and Exchange Commission engedélye szükséges az ilyen tevékenység folytatásához. Ugyanakkor ügyvédek és bejegyzett könyvelők a saját szakmai szervezetük felügyelete alatt szintén végezhetnek ilyen tevékenységet. A befektetési és hitelintézeteknek meg kell felelniük az Investment Services and Activities and Regulated Markets Laws of 2007 előírásainak a trustee tevékenység folytatásához. Az előzőekben felsorolt, a törvény kivétele alá tartozó személyek, illetve cégek számára csak lehetőség, hogy engedélyt kérjenek a vagyonkezelői tevékenységre, ilyen esetben a Cyprus Securities and Exchange Commission felügyelete alá kerülnek.

Máltán a Trust (Amendment) Act 2004 szabályai alapján a Financial Security Authority engedélyével végezhető a vagyonkezelési tevékenység.¹⁶

Franciaországban a 2007-211. számú törvény a Code civil XIV. fejezetébe, a 2011–2031. szakaszaiba építette be a *fiducie* szabályait.¹⁷ Franciaországban a bizalmi vagyonkezelési szerződést nyilvántartásba kell venni, vagyonkezelő pedig csak hitelintézet, befektetési, biztosítási vállalkozás vagy ügyvéd lehet.¹⁸

Luxemburgban a francia szabályozáshoz hasonló feltételek mellett

van lehetőség *fiducie* létrehozására. Először 1972-ben egy nagyhercegségi határozattal lehetővé tették a kötvénykibocsátások esetében a *fiducie* alkalmazását, majd 1983-ban alkottak jogi szabályozást a *fiducie*-re, amit azonban a pénztézetekre korlátoztak.¹⁹ A 2003. évi jogszabály módosítás a pénztézetek mellett lehetővé tette a befektetési vállalkozások, értékpapír kibocsátó társaságok, nyugdíjalapok, biztosítók részére is a vagyonkezelői szerződés megkötését. Mint a vagyonkezelő személyére vonatkozó előírásokból látható, a luxemburgi jogban a *fiducie* alkalmazása *csak szűk körben, a pénzügyi szektorban lehetséges*. A vagyonkezelői tisztséget is csak pénzügyi szolgáltató végezheti, akire értelemszerűen a pénzügyi szférában irányadó jogszabályok vonatkoznak.

Románia szintén ezt a modellt követi a 2011. október 1-jén hatályba lépett ptk.-ban szabályozott *fiducia* esetében. A román szabályozás alapján vagyonkezelő csak hitelintézet, befektetési társaság, biztosító vagy viszontbiztosító intézet, *közjegyző* vagy *ügyvéd* lehet. A *fiducia* létesítését az illetékes adóhatóságnál egy hónapon belül be kell jelenteni, a *fiducia* pedig csak akkor válik harmadik személyek irányában hatályossá, ha a létesítő okiratot nyilvántartásba vették (Electronic Archive of Security Interests in Personal Property), amennyiben a kezelt vagyonba ingatlan tartozik, úgy azt az ingatlan-nyilvántartásba is be kell jegyezni.

14 A feltételrendszert részletesen ld. B. Szabó Gábor–Illés István–Kolozs Borbála–Ményhei Ákos–Sándor István: A bizalmi vagyonkezelés. Budapest, 2014. 157. s. kk. Miczán Péter: A bizalmi vagyonkezelés magyar vagyonjogi és hatósági szabályozása. Számviteli tanácsadó 2014/5. 2. s. kk.

15 Regulation of Fiduciaries, Administration Businesses and Company Directors Law of 2012

16 A Trusts Act (Amendment) Act 2004 alapján átalakított Trust and Trustees Act 2005 (Chapter 31 of the Laws of Malta) 44–57. szakaszai szabályozzák a vagyonkezelő részére az engedély megadásának és a működésével kapcsolatos feltételeit. A máltai Financial Services Authority egy eljárási kódexek bocsátott ki a vagyonkezelők működésére vonatkozóan, amely valamennyi vagyonkezelőre irányadó, függetlenül attól, hogy az bejegyzésre kerül-e vagy sem.

17 A 2007-ben meghozott törvény jelentősen behatárolta a *fiducie* alkalmazási körét, amit 2008. augusztus 4-én meghozott törvénnyel kiterjesztettek, majd 2008. december 18-án tovább módosítottak. A törvényi szabályozást kiegészítette a 2009. január 30-án meghozott rendelet, ami alapján magánszemély is létesíthet *fiducie*-t, majd 2009. május 12-én meghozott törvénnyel a biztosítéki célú *fiducie* egyes rendelkezéseit módosították. A *fiducie* nyilvántartásáról szóló törvény csak 2010 májusában került elfogadásra.

18 A francia szabályozás alapján a *fiducie*-t csak szerződés vagy törvény hozhatja létre, és nyilvántartásba kell vennie egy kifejezetten erre a célra létrehozott állami szervnek (*registre national des fiducies*), amelynek elmaradása a szerződés érvénytelenségét vonja maga után. A szerződés bejelentésére egy hónapos határidő áll rendelkezésre. Szintén bejelentésre köteles, ha a kedvezményezett csak később kerül megnevezésre, vagy ha a szerződésből eredő jogok átruházásra kerülnek.

19 Règlement Grand-ducal relatif aux contrats fiduciaires des établissements de crédit 19 juillet 1983). Ezt követte a 2003. július 27-ei törvény („law of 27th July 2003 concerning the trust and fiduciary contracts”. amelynek Art. 6(1) értelmében a kezelt vagyon elkülönült vagyontömeg a vagyonkezelő vagyontól).

A 2014. január 1-én hatályba lépett *cseh Ptk.* (89/2012.) szintén szabályozza a vagyonkezelést. A cseh szabályozás viszont csak akkor ír elő engedélyeztetési kötelezettséget, ha a befektetési tevékenység végzése során a befektetési alapokról szóló törvény hatálya alá tartozik.

A *dél- és közép-amerikai országokban* (pl. Panama, Puerto Rico, Mexikó, Chile, Kolumbia, Bolívia, Peru) elsősorban pénzügyi intézmények végezhetnek vagyonkezelést, így értelemszerűen engedélyhez kötött a tevékenységük.

Japánban az üzleti célú trust a Trust Business Act 2004 alapján *miniszterelnöki engedély* alapján és nyilvántartásba vételi kötelezettség mellett lehetséges. A Kínai Népköztársaságban a trust létesítéséhez a Kínai Népi Bank vagy a Kínai Értékpapír-szabályozási Bizottság engedélye szükséges.

Dél-Afrikában a Trust Property Control Act 75 of 1988 alapján a legfelsőbb bíróság önálló bírósági titkára (Master of the Rolls) végzi a nyilvántartásba vételi és ellenőrzési tevékenységet.

San Marinóban 2010-ben bevezették az *affidamento fiduciario* elnevezésű szerződést és a trustot is. A törvény art. 6. alapján a trustot nyilvántartásba kell venni. A trustok felett ellenőrzési jogkört a *san marinói központi bank* gyakorol. A törvény art. 18. alapján bárki lehet vagyonkezelő, azonban az üzletszerűen végzett vagyonkezelői tevékenységre külön jogszabály vonatkozik. Az üzletszerű vagyonkezelési tevékenységre csak pénzügyi intézetek jogosultak a San Marinói Központi Bank engedélyével.

A nyilvántartásba vétel, az üzletszerű tevékenység engedélyhez kötöttsége és az ellenőrzés tehát ön-

magában nem idegen a vagyonkezeléstől napjainkban. Azt azonban látni kell, hogy a valóban angol-szász alapokon nyugvó trust-rendszerek esetében ilyen előírásokat általában nem találunk. Az engedélyeztetés és a nyilvántartásba vétel elsősorban azokra az országokra jellemző, ahol *mesterséges úton* került a trust vagy ahhoz hasonló vagyonkezelési jogi konstrukció bevezetésre, illetve a szabályozás önmagában *nem nyújt kellő magánjogi védelmet* a kedvezményezettek vagy a hitelezők számára. A *magyar Ptk.-beli szabályozás* azonban véleményem szerint *nem tartozik ebbe a körbe*, a jogalkotó megfelelő felelősségi szabályokkal teremt jogi garanciákat a kedvezményezett és a jogviszonyban szereplő személyek hitelezői számára is.

Megítélésem szerint a magyar szabályozás feltételrendszere alapvetően *nem piacképes*. Az üzletszerű bizalmi vagyonkezelési vállalkozásokkal szemben támasztott követelmények eltúlzottak, és talán csak néhány tőkeerős hitelintézet, pénzügyi vállalkozás számára elfogadhatóak. A bizalmi vagyonkezelő vállalkozások pénzügyi biztosítékainak egyes szabályairól szóló 87/2014. (III. 20.) Kormányrendelet a kezelt vagyon összértékének 20 %-ának, de legalább hetvenmillió, maximum egymilliárd ötszázmillió forint összegű pénzügyi biztosítékot ír elő. Önmagában a pénzügyi biztosíték még talán nem is jelentene gondot, de annak mértéke – figyelembe véve annak költségeit – *nem tűnik arányosnak* a tevékenységből származó lehetséges nyereséggel.

Összességében álláspontom szerint egy *háromszintű szabályozás* lehetne egy olyan kompromisszumos megoldás, amely alapján a bizalmi

vagyonkezelés betölthetné a valódi funkcióját. A nem üzletszerű bizalmi vagyonkezelés esetében a jelenlegi szabályozás elfogadhatónak tűnik. Az üzletszerű bizalmi vagyonkezelés esetében viszont csak a befektetési tevékenységet végző vagyonkezelők vonatkozásában tartom elfogadhatónak a Bvktv. jelenlegi szigorú feltételrendszerét, amelyek vonatkozásában értelemszerűen az ilyen vállalkozásoknak meg kell felelniük a tevékenységük végzésére irányadó törvényi feltételeknek,²⁰ és ezt lehet összhangba hozni a Bvktv. előírásaival. Amennyiben pedig befektetési tevékenységet nem végző, de üzletszerű vagyonkezelő vállalkozás esete áll fenn, úgy arra vonatkozóan a jelenlegi szabályozásnál jelentősen *egyszerűbb és könnyebben teljesíthető feltételrendszert kellene kialakítani*.²¹ Ez utóbbi esetében a külföldi mintákat látva kifejezetten életszerű lenne az, hogy az *ügyszéki tevékenység* körébe is bekerüljön a bizalmi vagyonkezelést folytatni jogosultak személyi körébe.

4. A vagyonkezelő kötelezettsége, gondossága

Érdekes kérdést vet fel a vagyonkezelő kötelezettségeinek teljesítése során tanúsítandó gondosság mércéje. Az *angol szabályozás* e tekintetben kétszintűnek minősíthető. A vagyonkezelő kötelezettségére a *fiduciárius kötelezettség* szabályait kell alkalmazni. A fiduciárius jogviszonyoknak négy esete van az angol jogban, így a vagyonkezelő és a kedvezményezett, a partnership esetén a társak közötti, a társaság és igazgatója, valamint a megbízó és a megbízott közötti jogviszonyok alapján.²² Ez tekinthető az általános gondossági mér-

20 A befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény.

21 A Bvktv. személyi és tárgyi feltételei ebben a körben bizonyos módosítások mellett alkalmazhatók lennének, azonban a tőke vonatkozásában és a pénzügyi biztosítékok terén hatályos szabályok jelentős változtatására van szükség. Megjegyzem, hogy nemzetközi viszonylatban az általános gyakorlat az, hogy értékpapírok kezelése esetén a vagyonkezelő egy befektetési szolgáltatónak adott megbízás keretében hajtja végre a vagyonrendelés szerinti tevékenységet, így elegendő, ha a befektetési szolgáltató számára áll fenn a tevékenység végzéséhez szükséges szigorú feltételrendszer.

22 Hudson: Understanding Equity & Trusts (i. m.). 72.

cének, amelyet kiegészít a speciális előírás a befektetési tevékenység vonatkozásában. Erre az angol jogban a *Trustee Act 2000* pl. előírja, hogy a befektetésnek diverzifikálnak és kis kockázatúnak kell lennie. A korábbi joggyakorlat szerint a trustee a feladatainak ellátása során olyan gondosságot volt köteles tanúsítani, amelyet a saját ügyeiben szokott.²³ Ez alól kivételt jelentett a befektetések eszközlése, amelynek során az átlagos óvatos ember gondosságával volt köteles eljárni.²⁴ A *Trustee Act 2000* ezen a konzervatív megközelítésen jelentősen változtatott és sokkal liberálisabb szabályozást vezetett be. A korábbi óvatos (*prudent*) eljárással szemben az ésszerű (*reasonable*) gondosság lett a vagyongazdálkodó felelősségének zsinórmértéke.²⁵ A magyar szabályozás szintén kétszintűnek minősíthető. Általános szabály a Ptk. 6:317. § (1)-(2) bekezdéseiben rögzített, a polgári jogi jogviszonyok esetében az általános elvárhatóságot meghaladó gondosság előírása. A vagyongazdálkodó a bizalmi jogviszony jellegéből fakadó „fokozott követelményeknek megfelelően”, a „kedvezményezett érdekeinek elsődleges figyelembevétele mellett” köteles a tevékenységét kifejezteni. Ez jelentős mértékben hasonlóságot mutat az angol jogban a trustee lojalitási kötelezettségé-

hez.²⁶ Ezen túlmenően a Ptk. alapján a vagyongazdálkodó a kereskedelmi ésszerűség követelményei szerint köteles a kezelt vagyont az előre láthatóan fenyegető kockázatokkal szemben megóvni. Ez a Ptk.-beli előírás szintén összhangban áll az előzőekben hivatkozott *Trustee Act 2000* rendelkezésével. Ugyanakkor a magyar szabályozás az üzletszerű bizalmi vagyongazdálkodó vállalkozások esetében még ezen a gondossági előíráson is túlmutat, a Bvktv. VI. fejezetének részletes szabályozása szerint, és egyúttal valójában *MiFID* tesztet ír elő a fogyasztó, valamint a kis- és középvállalkozásnak minősülő vagyongazdálkodók esetében. Mint az a vagyongazdálkodó kötelezettségének teljesítésével, gondosságával kapcsolatos szabályok alapján is látható, a Bvktv. VI. fejezetének szabályai megítélésem szerint csak akkor indokoltak, ha a vagyongazdálkodó befektetési szolgáltatási tevékenységet is végez.

Ebben a körben érdemel említést az is, hogy a Bvktv. 43. §-ában szabályozott, a vagyongazdálkodó önszerződésének tilalmát előíró szabály teljesen megalapozottan került beépítésre a magyar jogba. Az angol jogban ismert fiduciárius kötelezettség szigorúan tiltja azt, hogy a vagyongazdálkodó bármilyen módon részesedjen a kezelt vagyontól, le-

számítva a vagyon kezelése kapcsán kikötött költségeit és díjazását. A fiduciárius nem élhet vissza a helyzetével vagy az abból származó tudásával vagy lehetőségével a saját maga vagy harmadik személy előnye érdekében, illetve nem lehet személyes érdeke vagy összeférhetetlen megállapodása harmadik személlyel a tevékenysége körébe tartozó tárgykörben, kivéve, ha ehhez a kedvezményezett szabad akaratából és megfelelő tájékoztatás mellett hozzájárult vagy a jog ezt lehetővé teszi.²⁷ Megítélésem szerint a Bvktv.-nek ez az angolszász gyakorlatnak megfelelő szabálya tehát teljes mértékben indokolt.

5. A bírósági jogkör

A vagyongazdálkodási jogviszonyba a bírósági beavatkozás lehetővé tételével kapcsolatban az angol szabályozás sem volt mindig egyértelmű. 1901-ben még Farwell bíró akként nyilatkozott, hogy „Nem fogadom el, hogy a bíróság hatáskörébe tartozhat, hogy megváltoztassa valaki végrendeletét azért, mert előnyösnek gondolja. Ez számomra lehetetlennek tűnik” (*Re Walker*).²⁸ Ehhez képest 1954-ben a *Chapman v. Chapman* ügyben a Lordok Háza kijelentette, hogy a

23 Ifj. Szladits Károly: Az angol jogi trust-intézmény. Budapest, 1939. 70.

24 A 17. században a bírósági gyakorlat még nem határozott meg különösen nagy gondosságot. „They must invest money with due care; but the court did not as yet set an excessively high standard of prudence. »If the trustee let it (money) out to supposed able men (though they fail) (the court) will not charge the trustee for no more than he received«”. *Carew v. Peniston* (1637–1638), *Tothill* 136. Idézi: *Holdsworth, Sir William Searle: A History of English Law I–XVII. Vol. V. London, 1956. 306.* A 19. században azonban már nagyobb hangsúlyt fektettek a vagyongazdálkodó felelősségére, tekintettel arra, hogy saját befektetéseiben az ember hajlandó nagyobb kockázatot is vállalni. *Szladits: i. m. 70.*

25 A *Trustees Act 2000* sec. 1(1) értelmében „such skill and care as is reasonable in the circumstances”, vagyis az adott helyzetben ésszerű gondosságot határozza meg. Ha a vagyongazdálkodó speciális szakértelemmel rendelkezik (pl. ügyvéd, bróker), akkor a gondossági zsinórmérték magasabb, mint ha szakértelemmel nem rendelkező személyről van szó. „Thus, a standard of acting »with reasonable care and skill« means that trustees can take greater risks than before, provided that the level of risk that they take is reasonable in the context of the trust that they are managing. [...] This movement from »prudence« to »reasonableness« has therefore had an enormous impact on the conceptualisation of trustees' obligations in general terms.” *Hudson: Understanding Equity & Trusts* (i. m.). 74. s. kk. *Hudson, Alastair: Equity and Trusts. London, New York, 2013. 467. skk.*

26 Ld. ehhez részletesen B. Szabó–Illés–Kolozs–Ményhei–Sándor: i. m. 200. s. kk. A lojalitás a fiduciárius kötelezettség körében meghatározó jelentőségű. More bíró véleményében szemléletesen foglalja össze a vagyongazdálkodó fiduciárius kötelezettségét. A vagyongazdálkodó kizárólag a kedvezményezett érdekeit szem előtt tartva köteles a vagyon kezelésére, semmilyen saját vagy harmadik személy részéről jelentkező érdeket nem vehet figyelembe. Ezen túlmenően nem kerülhet olyan helyzetbe, ami érdekösszeütközést eredményezne a trust tekintetében, nem lehet saját érdeke a trustban és mindennemű érdek nélkül köteles a trust vagyon tekintetében döntéseket hozni. *More J.: The Duty of Loyalty. (1956) 5 Cleveland–Marshall Law Review 9. Asante, K. B.: Fiduciary Principles in Anglo-American Law and the Customary Law of Ghana – A Comparative Study. International Comparative Law Quarterly 14 (1965). 1156. s. kk.*

27 Ld. ehhez *Finn, Paul: Fiduciary Law and the Modern Commercial World. In: Ewan McKendrick: Commercial Aspects of Trusts and Fiduciary Obligations. Oxford, 1992. 9.* Lásd ehhez *Huang, Peter H.: Trust, Guilt, and Securities Regulation. University of Pennsylvania Law Review 151 (2003). 1076. s. kk.*

28 Farwell bíró szerint: „I decline to accept any suggestion that the court has an inherent jurisdiction to alter a man's will because it thinks it beneficial. It seems to me that is quite impossible”. *Re Walker* (1901) 1 Ch. 879, at p. 885. Idézi *Waters, Donovan: The Variation of Trusts. Current Legal Problems 13 (1960). 36.*

bíróság, mint *parens patriae* jogsult a trust létesítő okiratát a kiskorú kedvezményezett érdekében módosítani.²⁹ A folyamatba a parlamenti jogalkotás is bekapcsolódott, és a *Variation of Trusts Act 1958* már négy nevesített esetben adott lehetőséget a bíróság számára a trust okirat módosítására. Vaisey bíró 1959-ben kifejezetten így nyilatkozott: „nem vagyok biztos abban, hogy a törvény ne lenne hasznos a trust elemzésében, mert ha a bíróság nem érti a trustot, úgy azazal fogja helyettesíteni, amit megért”.³⁰ Fontos megemlíteni továbbá az angol gyakorlatban az ún. *Hastings-Bass elvet*, amely egy 1975. évi döntésről nyerte el nevét és lényegét tekintve a bíróság számára ad beavatkozási lehetőséget a vagyonkezelő tevékenységébe.³¹

Megjegyzendő, hogy az *Amerikai Egyesült Államok* egyes tagállamaiban az angolhoz hasonlóan a bíróságnak lehetősége van beavatkozásra, bár ez szűkebb az angol szabályok adta lehetőségnél.

Érdekes kérdést vet fel ugyanakkor a vagyonkezelő eredeti kötelezettségeinek megváltoztatása. A magyar szabályozás erre vonatkozóan semmilyen támpontot nem ad, így a szerződések általános szabályai alapján van lehetőség szerződésmódosításra. Igen, de a szerződés módosításához az szükséges, hogy a vagyonrendelő még létezen ennek szükségességekor. A 22-es csapdája pedig általában éppen ebben jelentkezik. Pl. ha a vagyonrendeléstől már eltelt egy-két évtized, a gazdasági helyzet megváltozott, vagyis a vagyonrendelő által a

vagyon kezelése, hasznosítása tekintetében előírtakat módosítani kellene. Ugyanakkor a viszonylag hosszabb idő eltelte valószínűsíti azt, hogy a vagyonrendelő időközben elhalálozott, jogutód nélkül megszűnt. A magyar szabályozás alapján tehát ilyen esetben a vagyonkezelő kénytelen az idejétmúlt, adott esetben nem a leggazdaságosabb hasznosítást, befektetést fenntartani.

A magyar jogi szabályozás a bíróság számára csak szűk körben ad lehetőséget a vagyonkezelési jogviszonyba történő beavatkozásra, a vagyonrendelő halála vagy jogutód nélküli megszűnése esetén kérheti a kedvezményezett a bíróságtól másik vagyonkezelő egyidejű kirendelése mellett a vagyonkezelő visszahívását (Ptk. 6:325. § [2]-[3] bekezdései). Tekintettel arra, hogy a vagyonkezelési jogviszony hosszabb távra tervezett jogviszony, amely esetében a körülmények lényeges megváltozása várható, ezért indokoltnak tűnik, hogy ilyen esetekben a vagyonrendelésről szóló okirat módosítható legyen. Tekintettel arra, hogy a vagyonrendelő és a kedvezményezett nem utasíthatja a vagyonkezelőt,³² illetve a vagyonrendelő halálát, jogutód nélküli megszűnését követően az okirat módosítására sincs lehetőség, ezért az ilyen helyzetekre érdemes lenne szabályozást alkotni. Külön szabály nélkül valójában csak a Ptk. 6:192. §-ában szabályozott, a bírósági szerződésmódosításra irányadó általános szabályt lehet alkalmazni. Ez a szabály azonban aggályokat vet fel, kérdéses, hogy a

„fél” kategóriájába a kedvezményezettet biztosan bele kell-e érteni, valamint figyelembe kell venni azt is, hogy ez a szabály a szerződésmódosításokra irányadó, így csak kiterjesztő értelmezése mellett van lehetőség a végrendelet vagy egyoldalú jognyilatkozattal létrehozott vagyonkezelési jogviszonyra alkalmazni.

6. A vagyonkezelő felelőssége

A trustee felelőssége kapcsán érdemes a *Target Holdings v Redferns* (1996) és a *Lipkin Gorman v Karpnale* (1986) ügyeket figyelembe venni. Irányadó döntés született a *Target Holdings v Redferns* ügyben.³³ A *Target Holding* jelzáloghitelintézetként (*mortgage lender*) működött és az egyik ügyfelének 1,5 millió £ kölcsönt adott ingatlanvásárlás céljából. A pénz kifizetése az ügyvéden keresztül történt, az ő számlájára utalták át a pénzt azzal, hogy ebből fizesse ki a vételárat az eladó részére és egyúttal jelzálogjogot jegyeztessen be a *Target Holding* javára a megvásárolt ingatlanra. Az ügyvéd az átutalt pénzt nem a vételár kiegyenlítésére fordította, hanem egy, az ügyletben nem szereplő harmadik személy részére utalta át. Az ügyvéd ettől a pillanattól kezdve felelős lett azért, hogy a saját vagyonából fedezze a vételárat. Az ügyvéd elérte a harmadik személynél, hogy az a pénzt az eladó részére utalja át, visszaállítva ezzel a trustot és bejegyeztetve a jelzálogjogot a *Target Holding* javára. Később azonban a

29 A *Chapman v Chapman* (1954) 2 WLR 723; A.C. 429. ügyben a bíróság kimondta, hogy a vagyonkezelő négy esetben térhet el a vagyonrendelésben foglaltaktól. Ha a bíróság változtatásokat eszközölt a kiskorú vagyonában, ha a settlement esetében a bíróság engedélyezte üzleti tevékenység folytatását, ha a bíróság tartást engedélyezett az alapító által felhalmozásra rendelt bevételből, és ha a bíróság alkut engedett a kiskorúak és a lehetséges utószülött kedvezményezettek között. *Hudson: Understanding Equity & Trusts* (i. m.). 62. A *Re Heyworth's Contingent Reversionary Interest* (1956) Ch. 364. ügyben megállapítást nyert, hogy a bíróság elrendelheti valamely vagyontárgy elidegenítését a trustvagyonból, ha az a kiskorú eltartásához, oktatásához vagy egyébként a javára történik (maintenance, education, or benefit). Lásd ehhez *Camp, H. H.: The Variation of Trusts Act 1958: A Departure from Traditional Principles of Trust Law. Tulane Law Review* 34 (1959) 92. A *Chapman v Chapman* ügyben hozott szabályhoz képest a *Variation of Trust Act 1958* széles körű jogosítványt biztosít a bíróságok számára a trust céljainak megváltoztatására, azonban ez nem járhat adómegkerüléssel. *Greenberg, Daniel* (gen. ed.): *Jowitt's Dictionary of English Law*. Vol. 2. London, 20103. 2307.

30 *Re Needler's Will Trusts*, *The Times*, April 14, 1959. Idézi *Waters, Donovan: The Variation of Trusts*. *Current Legal Problems* 13 (1960). 36.

31 *Re Hastings-Bass* (1975) Ch 25.

32 Az ún. *letter of wishes* jogi megítélésével kapcsolatban ld. *B. Szabó-Illés-Kolozs-Menyhei-Sándor: A bizalmi vagyonkezelés*. Budapest, 2014. 100. s. kk.

33 (1996) AC 421.

vevő nem tudta törleszteni a kölcsönt, így a Target Holding érvényesítette a jelzálogot, amelynek során fény derült arra, hogy az ingatlan értéke jelentősen kisebb, mint az eredeti vételár volt, a Target Holding csak mindösszesen 500 ezer £-ért tudta azt értékesíteni. A Target Holding az ügyvédet perelte be kártérítésért, mivel megszegte a trust előírásait, amikor rossz helyre utalta át a vételárat. A Court of Appeal megállapította, hogy az ügyvéd megszegte a trustot a pénz más helyre történő átutalásával, és ezáltal *azonnali helyreállítási kötelezettsége keletkezett*. Az ügyvéd felelősségének megállapítása mellett kártérítési kötelezettsége állt be, azonban a kétszeres kártérítés elkerülése érdekében az ingatlan eladásából származó bevételt a felperes köteles lett volna kölcsönadni az ügyvédnek a kár megtérítése érdekében. A Lordok Háza ítéletében elutasította a kártérítési követelést, mivel az olyan *távoli ok-okozati viszonyban* volt a kárral, hogy nem befolyásolta azt. Vagy a Target Holding járt hanyagul, amikor a kölcsön fedezetül szolgáló ingatlan értéke messze elmaradt a kölcsön összegétől, vagy az ingatlanpiac visszaesése következtében csökkent az ingatlan értéke.³⁴ Érdekese az ügy kapcsán Lord Millett véleménye, aki szerint a Lordok Házának döntése érdemben korrekt volt, azonban az indokolásában nem. Millett véleménye szerint az ügyben csak az számít, hogy a vagyonkezelő megszegte a kötelezettségét, amivel felelőssé vált *akár saját vagyonából* is helyreállítani a trustvagyonot. Az ügyvéd ennek a

kötelezettségének eleget tett, így ettől kezdődően fel sem merülhet a felelőssége.³⁵

A *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd.* ügyben Cass a felperesi ügyvédi iroda partnere volt.³⁶ Cass 1979 és 1980 között 223 000 £-ot vett fel részletekben jogtalanul az ügyvédi iroda ügyfeleinek az iroda által kezelt számlájáról és ezt a pénzüsszeget a Playboy Clubban szerencsejátékon elveszítette. A felperes a bankját, a Lloyds Bankot és a kaszinót is perelte, arra hivatkozva, hogy mindketten constructive trusteeeként közrejátszottak a pénz elvesztésében. A banknak tudnia kellett arról, hogy Cass jogtalanul használta fel a pénzüsszegeket, mivel a saját számláját is ott vezette, és ebből láthatónak kellett lennie, hogy súlyos pénzügyi zavarokkal küzd, ami abból is kitűnt, hogy sokszor csekkel fizetett. Az ügyben a bank felelősségét megállapították, mivel a *bank alkalmazottainak látniuk kellett*, hogy Cass csalárdul használja fel az ügyvédi iroda ügyfeleinek számláján lévő összegeket. A kaszinó felelőssége viszont nem került megállapításra, mivel annak alkalmazottjai számára nem volt észlelhető, hogy Cass az ügyfelek pénzét költi szerencsejátékra.

Az első ügy tapasztalatai egyértelműek a magyar joggyakorlat számára is. A Ptk. új felelősségi szabályai alapján az előreláthatóság, az okozatosság fennállása mellett hasonló ügyben hasonló döntés prognosztizálható. A második ügyben azonban az angol joggyakorlat kiterjeszti a felelősséget, és a vagyonkezelőn kívül olyan személyek eljárásának gondosságát is bevonja az értékelésbe, akik közvetlenül a va-

gyonkezelési jogviszonyban nem felek és a vagyonkezelő közreműködőjének sem tekinthetők. Az ilyen személyek felelősségének (*accessory liability*) megállapítása megítélésem szerint *várhatóan nem válik a magyar joggyakorlat részévé*.

7. A kedvezményezett személye

Általánosan elfogadott az angol jogban, hogy a trust csak akkor jön létre érvényesen, ha kedvezményezett is megjelölésre kerül. Ennek döntő oka a trust alapján a vagyonkezelő kötelezettségeinek kikényszerítésében rejlik. Hayton megítélése szerint, akárcsak az autónak szüksége van motorra, úgy a trustnak is kedvezményezettre.³⁷ Roxburgh bíró pedig ítéletében az *enforcer-elvet* fogalmazta meg.³⁸

A kedvezményezettre vonatkozó szabály alól kivételt jelent a jótékonysági trust, amikor meghatározott közérdekű cél érdekében kerül a trust létrehozásra. Ezeket a célokat kezdetben a bírósági gyakorlat alakította, majd később jogszabályban kerültek felsorolásra. Az alapítványt az angol jog nem ismeri, de annak funkcióját tölti be a jótékonysági (*charitable*) trust (*charity*). A charity egy olyan trust, amelynek nincs kedvezményezettje, de közérdekből (*public benefit*) jön létre. A középkorban a Poor Relief Act 1597,³⁹ majd a Statute of Charitable Uses 1601 szabályozta az ilyen jogi konstrukciókat. Ez utóbbi részletes listát tartalmazott a jótékonysági célokról. Angliában jelenleg a szabályait a *Charities Act 2006* tartalmazza, amelyet konszolidált a *Charities Act 2011*.⁴⁰ A trust

34 Penner, J. E.: An Untheory of the Law of Trusts, or Some Notes Towards Understanding the Structure of Trusts Law Doctrine. Current Legal Problems 63 (2010). 658. s. kk. Mitchell, Charles: Equitable Rights and Wrongs. Current Legal Problems 59 (2006). 284. s. kk.

35 Millett, P. J.: Equity's Place in the Law of Commerce. The Law Quarterly Review 114. (1998). 223. s. kk. Ld. továbbá Penner: i. m. 659.

36 Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd. (1986) 136 N.L.J. 659. Harpum, Charles: Liability for Intermeddling with Trusts. Modern Law Review 50 (1987). 222. s. kk.

37 Hayton, David: Developing the Obligation Characteristic of the Trust. The Law Quarterly Review 117 (2001). 97.

38 Re Astor's S.T. (1952) Ch. 534. at p. 541.

39 (39 Elizabeth I. c. 3.).

40 A jótékonysági trust esetében a kedvezményezettek nem kerülnek határozottan megállapításra, csak a célok kerülnek kijelölésre, amelyek lehetnek a szegénység enyhítése (the prevention or relief of poverty), a művelődés fejlesztése (the advancement of education), a vallási élet fejlesztése (the advancement of religion), és olyan cél, amely a közösségre áldásos és nem tartozik az előzőek közé. A Charities Act 2011 a negyedik kategória tekintetében már számos célt sorol fel, a korábbi esetjogra is támaszkodva, így jelenleg 13 célt

általános szabályaitól tehát jelentősen eltér a jótékonyági trust, mivel a kedvezményezettek nem kerülnek határozottan megállapításra, csak a célok kerülnek megjelölésre.

Kivételesen mégis felmerül az angol jogban is, hogy *magáncélra* létesítsenek trustot, azonban ebben az esetben is valamilyen haszonnal kell rendelkeznie. Ugyanakkor nem elfogadott ez pl. egy hasznos emlékmű, vagy valamely apáca-rend részére általában létesített trust.⁴¹ Egy másik esetben kifejezetten jogellenesnek tartották azt a trustot, amely alapján egy teljes háztömböt akartak lezárni annak érdekében, hogy a házmester és családja használjon kizárólagosan négy lakást az épületben.⁴² Az ilyen magáncélra rendelt trust *kivételes*, az emberi gyengeséghez és a szentimentalizmus való hozzájárulást jeleníti meg Roxburgh bíró szerint. Lord Evershed és Harman szerint aggasztó, vissza és aberrált az ilyen trust.⁴³ Ugyanakkor síremlékek szobrok, emlékművek fenntartása lehet ilyen cél, csak úgy, mint az állatok gondozása.

A magáncélú trust teljesen újszerű felhasználását teszi lehetővé az 1997-ben a Kajmán-szigeteken kialakított modellt, az ún. *STAR*. Ennek lényege abban rejlik, hogy a kedvezményezett jogai csak arra szűkülnek, hogy a trust vagyonból

részére járó vagyont átvegye. Teljesen új szereplő a jogviszonyban az *enforcer*, ő jogosult a vagyonkezelő tevékenységét felügyelni, őt utasítani és szükség esetén vele szemben fellépni a kedvezményezetti érdekek teljesítése érdekében. Ugyanakkor az sem szükséges, hogy konkrét kedvezményezett, vagy akár kedvezményezettek csoportja megjelölésre kerüljön a trust létesítő okiratában, *elegendő valamilyen célt meghatározni*. Márpedig ha konkrét kedvezményezett nem kerül megjelölésre, akkor értelem szerűen annak hitelezői sem támaszthatnak igényt a kezelt vagyona, vagyis teljes mértékben megvalósult a vagyonvédelem jogi lehetősége.

A Ptk. nem szabályozza a jótékonyági trustot, amely egyértelműen azzal magyarázható, hogy az alapítvány ezt a funkciót tökéletesen betölti és annak hagyományai, elterjedtsége miatt nincs is feltétlenül szükség ilyen intézményre. A magáncélú trustot a Ptk. nem szabályozza, a 6:310-311. §-ában kedvezményezett megjelölését írja elő, bár ennek elmaradásához expressis verbis nem fűzi a semmisség jogkövetkezményét. Érdekes kérdést vet fel tehát ez alapján, hogy adott esetben egy magáncélra rendelt trust a *STAR*-hoz hasonló konstrukcióban mennyiben fogadható el

érvényesnek a magyar szabályozás figyelembe vételével.

8. A kezelt vagyon gazdasági tulajdonjogának kérdése

Az angol jogi szabályozás alapján a kedvezményezett az equity alapján jogosult a kezelt vagyona, vagyis ún. *equitable interest*-je van, ami önálló jogot jelent. Az adózási szabályok oldaláról vizsgálva 1796-ban az illeték fizetését csak a vagyon megszerzéséhez kötötték, majd az 1894.évi Finance Act a vagyonátruházási adót is ezzel összefüggésben állapította meg.

Kiemelt jelentőségű volt az angol jogban a *Saunders v Vautier* (1841) eset.⁴⁴ A trust létesítő okirata alapján a kedvezményezett a 25. életének betöltésekor lett volna jogosult a vagyon kiadására. A 21. életének elérését követően (Angliában ez számított nagykorúságnak) pert indított a vagyon kiadása érdekében. Lord Langdale (Master of the Rolls) elrendelte a vagyon kiadását arra hivatkozva, hogy a kedvezményezett nagykorú és egyedüli jogosultja a vagyonnak, így közte és a vagyonkezelő között valójában csak egy megbízási jogviszony áll fenn, amelynek megszüntetésre jogosult. A *Saunders v Vautier* általános elvvé vált és a va-

tartalmaz. Ilyenek az egészség és életmentés fejlesztése, a közösségi élet fejlesztése, a művészet, kultúra, örökség és tudomány fejlesztése, az amatőr sport fejlesztése, az emberi jogok fejlesztése, a környezetvédelem fejlesztése, a hátrányos helyzetűek segítése, az állatok védelme, a Korona fegyveres erőinek támogatása, a rendőrség, tűzoltóság, mentőszolgálat segítése, illetve minden olyan cél, amit az esetjog már elfogadott. Charities Act 2011. 3(4).

41 Érdekes eset volt, amikor egy zsidó végrendeletében Jesuba létesítésére létesített trustot, viszont ebben az időben Angliában a zsidó vallás tiltott volt. Hardwicke lordkancellár a trust megítélése tekintetében igyekezett a lehető legközelebb álló célt megtalálni, és végül a rendelt vagyont egy árvaház kórházában a keresztényvallás tanítására rendelte fordítani (De Costa v De Paz 1753) De Costa v. De Paz (1753) Chancery, 1754; 2 Swans 487. Idézi Rückert, Joachim: Kontinuität und Diskontinuität in der Treuhandforschung. In: Richard Heimholz – Reinhard Zimmermann (ed.): Itinera Fiduciae. Trust and Treuhand in Historical Perspective. Duncker & Humblot, Berlin, 1998. 450. Megjegyzendő, hogy a Jewish Relief Act 1846, valamint a Catholic Relief Act 1832 azóta lehetővé tette, hogy jótékonyági trust céljából vallási célokat is lehessen támogatni. Lásd ehhez Meakin, Robert: The Law of Charitable Status. Maintenance and Removal. Cambridge et al., 2008. 41.

42 Brown v Burdett (1882) 21 ChD 667. A bíróság szintén szeszélyes célúnak és ezért érvénytelennek tekintette azt a trustot, amely szobrok és művészi tornyok építése érdekében jött létre (M'Caig v University of Glasgow 1907 SC 231), és azt is, amely a családtagok emlékére tizenegy bronzszobor emelését célozta (M'Caig's Trustees v Kirk-Session of United Free Church of Lismore 1915 SC 426). Ld. Baxendale-Walker, Paul: Purpose Trust. London, Dublin and Edinburgh, 1999. 237.

43 „A court of equity does not recognize as valid a trust which it cannot both enforce and control. This seems to me to be good equity and good sense”. Re Astor's Settlement Trusts (1952) Ch 534. Idézi Watkin, Thomas Glyn: Changing Concepts of Ownership in English Law During the Nineteenth and Twentieth Centuries. The changing idea of beneficial ownership under the English trust. In: Martin Dixon – Gerwyn LLH Griffiths (ed.): Contemporary Perspectives on Property, Equity and Trusts Law. Oxford, 2007. 150.

44 [(1841), Cr. & Ph. 240.; 4 Beav 115]. A konkrét ügyben a trust akként szólt, hogy a kedvezményezett 25. életének elérése esetén lesz jogosult az addig a vagyonkezelő által kezelt vagyon és annak hasznainak kiadására. Amikor a kedvezményezett elérte a 21. életévét, kérte a vagyon kiadását a vagyonkezelőtől. Lord Langdale, Master of Rolls elrendelte az ügyben a vagyon kiadását. Később ezt az elvet kiterjesztették és abban az esetben is alkalmazták, ha több kedvezményezett volt, akik a trustvagyon 100%-ára jogosultak voltak, továbbá valamennyi nagykorú és cselekvőképes, még akkor is, ha nem párhuzamosan, hanem szukcesszíve rendelték számukra a kezelt vagyont. Lásd ehhez Brown v Pringle (1845) 4 Hare 124; Anson v Potter (1879) 13 Ch D 141; Re White (1901) 1 Ch 570; Re Sandeman's Will Trusts (1937) 1 All ER 368; Re Smith (1928) Ch 915. Watkin: i. m. 146. skk. Hudson: Equity and Trusts (i. m.) 182. skk.

gyonrendelőnél erősebb jogokat biztosít a kedvezményezett számára. Ennek pandantja a vagyonrendelő joga arra, hogy a trust létesítésekor fenntartsa magának a trust visszavonásának jogát (*revocable trust*).

Az Amerikai Egyesült Államokban némileg eltérően alakult ki a gyakorlat. Ott a kedvezményezett tékozlása elleni trust (*spendthrift trust*) ad lehetőséget arra, hogy a vagyonrendelő korlátozza a kedvezményezett és annak hitelezőinek jogát a trust vagyon kiadására.

Megemlítendő a Louisiana állambeli *Reynolds v Reynolds* eset is (1980),⁴⁵ amely alapján a trust vagyon csak valamilyen idegen dologbeli jog, és így pl. nem tartozik a házastársi közös vagyonba.

Québecben az *alanytalan tulajdonjog elmélete* érvényesül. Az először Lepaulle által vázolt, majd Faribault által továbbfejlesztett teória szerint a rendelt vagyon valójában a vagyonkezelő vagyonától elkülönített vagyontömeg, amelynek önálló jogalanyiséga van (*patri-moine affecté, an independent patrimony without owner*), ezért annak valójában önálló jogalanyiságot, esetleg jogi személyiséget kellene biztosítani.⁴⁶ A bírósági gyakorlat is ebbe az irányba mozdult el, és a trustot *sui generis tulajdonjognak* tekintette,⁴⁷ amely autonóm, elkülönült jogalanyiséggal rendelkezik. Ugyanebben az ítéletben ugyanakkor hangsúlyt kapott az is, hogy a tulajdonjog a vagyonkezelőnél csak időleges és nem tartalmazza a gyűmölcsöztetési jogot.

A magyar szabályozás alapvetően a vagyonrendelőt tekinti a jogviszony urának, mivel egyrészt a

megbízási szerződés szabályainak alkalmazásával, másrészt a Vht. 132/A. § (3)-(5) bekezdései alapján a vagyonrendelő hitelezőinek jogot biztosít a bizalmi vagyonkezelési szerződés felmondására. Ezt támasztják alá a számviteli törvény, valamint az Szja tv. és a Tao tv. előírásai is. Ezek alapján gyakorlatilag a vagyonrendelő vagyonként kell nyilvántartani a kezelt vagyont, és az csak akkor keletkeztet akár személyi jövedelemadót, akár társasági adót, vagy illetékfizetési kötelezettséget, ha a kezelt vagyon kikerül a vagyonkezelő tulajdonából. Ebben a megközelítésben a kezelt vagyon bár jogilag a vagyonkezelő tulajdonában áll, azonban az *gazdasági értelemben* a magyar szabályozás alapján inkább a vagyonrendelőhöz kapcsolható. Megítélésem szerint a végrehajtási és a pénzügyi szabályok ezzel gyengítik a Ptk.-ban szabályozott eredeti vagyonkezelési konstrukciót.

9. A vagyonelkülönítés

A magyar szabályozás jól oldja meg a vagyonelkülönítést, leszámítva talán a már hivatkozott Vht. szerinti előírást. Ehhez kapcsolódó külföldi eset lehet a színlelt trust (*sham trust*). A sham trust vonatkozásában figyelemre méltó a *Trustor AB v Smallbone* ügyben hozott döntés.⁴⁸ Az Introcom (International) Limited részvényeinek tulajdonjogát Smallbone úr kontrollálta egy liechtensteini bejegyzésű Anstaltan keresztül. Smallbone úr egyúttal a Trustor AB igazgatója is volt, amely cégből közel 39 millió £-ot sikkasztott, melynek egy ré-

szét az Introcom Ltd-be utalta át. A Trustor AB beperelte az Introcom Ltd-t ennek az összegnek a kiadása iránt. A bíróság két tényezőt vizsgált az ügyben, az egyik, hogy Smallbone tudomással bírt-e és aktívan részt vett-e a pénz átutalásában, ami egyértelműen megállapítható volt. A másik kérdés az volt, hogy az Introcom által megszerzett pénzügyi összeg tekinthető-e úgy, mint Smallbone által szerzett pénz. Ez utóbbi volt a nehezebb kérdéskör, azonban Morritt V.-C. a lepelát-szúrás (*pierce of corporate veil*) szabálya alapján egyértelműen azt állapította meg, hogy mind a cégjogi, mind a trust struktúrák esetében csak a *pénzmozgatás csatornáiról* volt szó, azonban azok mögött ténylegesen a magánszemély állt.⁴⁹ Az equity alapján a felelősség és a helytállási kötelezettség a tényleges érdek alapján állapítható meg, és a cég vagy trust struktúra nem ad védelmet a magánszemély részére.⁵⁰

A Ptk.-beli szabályozás a fedezetelvonó szerződéshez fűzött relatív hatálytalanság jogkövetkezményével ezt a kérdéskört kezeli. Ehhez képest a már hivatkozott Vht. 132/A. §-ba beépített szabályozás megítélésem jelentősen túlmutat a vagyonrendelő hitelezőinek ésszerű védelmén, mivel sem időbeli, sem tárgybeli korlátokat nem tartalmaz, továbbá nem veszi figyelembe a vagyonrendelés idején fennálló körülményeket sem. Határozott véleményem szerint ezzel a *vagyonkezelés Ptk.-beli koncepciója jelentős hátrányt szenved*, mivel éppen a vagyonelkülönítés lehetőségét korlátozza indokolatlan mértékben.

⁴⁵ 388 So. 2d 1135 (La. 1980).

⁴⁶ Caron, Y.: The Trust in Quebec. McGill Law Journal 25 (1980). 431.

⁴⁷ „...un droit de propriété *sui generis*”. Royal Trust Co. v. Tucker (1982) 1 S.C.R. 250, at pp 272–273. Idézi: Cumyn, Madeleine Cantin: The Quebec Trust: A Civilian Institution with English Law Roots. In: J. M. Milo-J. M. Smits (ed.): Trusts in Mixed Legal Systems. Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2001. 75. Oosterhoff–Chambers–McInnes–Smith: i. m. 44. Lásd ehhez Fuglinszky Ádám: A polgári jogi felelősség útjai egyes jogrendszerekben. Québec, Kanada. Budapest, 2010. 86.

⁴⁸ (2001) 2 B.C.L.C 436

⁴⁹ Watson, Susan: Two Lessons From Trustor. The Law Quarterly Review 119. (2003). 13. s. kk.

⁵⁰ „The decision in *Trustor AB v Smallbone* reveals that, for knowing receipt liability, the apparent problem of money being channelled through a company is in fact no problem at all. The company can be treated in the same way as any other person through whose hands the money passes. The ultimate beneficial receiver is the key focus of equity's interest in establishing a personal liability. That receiver's receipt in the context of or through a company will not give him or her any special protection”. Watson: i. m. 16.

Összességében megítélésem szerint a bizalmi vagyonkezelési jogi konstrukciójának bevezetése jelentős lépést jelent a magyar jognak a nemzetközi szinten is látható, „trust rush”-ban való részvételéhez. A szabályozás alapvető voná-

sai alkalmasak arra, hogy ez a jogintézmény elterjedjen és a hozzá fűzött társadalmi, gazdasági elvárásokat betöltse.

A külföldi minták és gyakorlat alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy vannak

olyan *részletkérdések*, amelyek átgondolása még várat magára. Bízom benne, hogy a gyakorlat alapján egyes szabályok bevezetésének vagy éppen módosításának létjogosultsága megismerhető válik a közeljövőben.

A mai kornak megfelelő formában

**HASZNÁLJON DIGITÁLIS
KIADVÁNYOKAT!**

webáruház:
www.logod.hu

Vásárlás, böngészés a Logodi u. 49. alatt

Logod Bt., 1012 Bp. Logodi u. 49. tel.: 214-2453, fax: 225-7764
web: www.logod.hu, e-mail: logod@logod.hu

SZEMLE

SÁNDOR TAMÁS

ügyvéd
(Budapest)**Az áruk nemzetközi
adásvételéről szóló, 1980.
évi bécsi egyezmény 35 éve**

1. Amikor 1980-ban sikerült tető alá hozni az áruk nemzetközi adásvételéről szóló 1980. évi bécsi egyezményt (a továbbiakban: *Egyezmény*, illetve az Egyezmény angol rövidítése szerint: *CISG*), a jogegységesítés hívei örömmámorban úsztak. Valóban nagy tett volt az Egyezmény megalkotása, hiszen úgy tűnt, hogy sikerült megvalósítani, illetve elfogadtatni a nemzetközi kereskedelem *master-contract*-jának, a nemzetközi adásvételnek az egyetemes szabályrendszerét. Ennek a folyamatnak a sikerében mellelleg jelentős szerepet játszott a magyar kormány és személy szerint *Eörsi Gyula* akadémikus, akit az Egyezmény végső megfogalmazását végző bécsi diplomáciai konferencia elnökévé választottak. A bécsi konferencia történetéhez tartozik, hogy a legtöbb ország igyekezett a legjobb szakértőiből összeállítani a saját csapatát, így aki valamit is számított ezen a téren az részt vett a hat hétig tartó konferencián.

Eörsi Gyula neve mellett még egy híres, az ötvenes években elhunyt jogász nevét kell megemlítenünk. Több mint ötven év telt el azóta, hogy a neves osztrák származású jogtudós, Ernst *Rabel* kezdeményezésére a Népszövetség által életre hívott nemzetközi intézet (Unidroit) igazgató tanácsa a nagy jogrendszerek képviselőiből bizott-

ságot állított fel annak eldöntésére, hogy lehetséges-, illetve szükséges-e a nemzetközi adásvétel szabályainak egységesítése. *Rabel* válasza egyértelműen igenlő volt, és ezzel elindult egy, korszakokon átívelő és 1980-ban lezárulni látszó folyamat, amelyet azonban sajátos módon elhomályosított a „melléktermék”, *Rabel* híres és mindmáig maradó könyve: *„Das Recht des Warenkaufs”* (Az áruadásvétel joga).

2. A mézeshetek azonban csakhamar elmúltak, jöllehet az 1964-es hágai egyezmények, a ULIS és a ULFIS kudarcra intő példaként lebeghetett a bécsi konvenciót kidolgozók szeme előtt.¹ és biztos állítható, hogy jelentős lökést adott az Egyezmény kimunkálásához. Érdemes röviden megvizsgálni a kudarc okait, annál is inkább, mert egy hüvös, tárgyilagos szakmai vita helyett szenvedélyes, érzelmektől fűtött, nem egyszer nyíltan politikai érvekkel alátámasztott vita zajlott Hágában a ULIS és a ULFIS egynémely rendelkezéséről. A fentiek illusztrálására csak egy példa: a ULIS 9.§ (2) bekezdése a kereskedelmi szokásokkal kapcsolatban kimondta, hogy a felek kötve vannak mindazon szokáshoz, amelyet azonos helyzetben lévő, ésszerűen gondolkodó személyek szerződésükre alkalmazandónak tekintenek. Ha pedig az alkalmazandó szokás ellentétes volt a ULIS –sal, illetve a ULFIS-sal, a felek eltérő akarata hiányában a szokásoké volt az elsőbbség. Ráadásul a hágai egyezmények nem tettek különbséget a lokális, tehát a helyi és a széles körben ismert, nemzetközi szinten alkalmazott szokások között.

A ULIS itt hivatkozott szabálya, illetve a szabály elfogadása és alkalmazása azt jelentette, hogy az alapvetően gép és nagyberendezés exportőr országok (lényegében a nyugat-európai országok és az USA) számára a ULIS már a szerződéses tárgyalások megindulásának pillanatában komoly helyzeti előnyt biztosított a főként mezőgazdasági cikket exportáló és bonyolult gépeket és nagyberendezéseket vásárló harmadik világ országaival szemben. Kétségtelen, hogy ennek a problémának több vetülete is volt, amennyiben a nyugat-európai országok összehasonlíthatatlanul nagyobb szakmai ismeretekkel és hatékonyabb, jobban felkészült szakapparátussal rendelkeztek, mint a harmadik világ bármely országa. Másrészt az importőr gyakran képtelen volt arra, hogy kellő módon fogadja az árut (pl. örökös áramszünetek), így azután nem volt ritka az olyan eset, amikor a nagy értékű berendezések hónapokig, vagy esetenként évekig rozsdásodtak egy raktárban, anélkül, hogy megkísérelték volna üzembe-helyezésüket, vagy hogy minőségi hiba illetve kifogás esetén egy szakértőnek megbízást adjanak az áru vizsgálatára. Ezzel volt összefüggésben az idő problémája, a ti. megvizsgálási és kifogásolási határidők többnyire jogvesztőek voltak (ez a CISG-nél is problématisztikus pont). Ha pedig a szakértő nem kapta meg azonnal a megbízást, könnyen előfordulhatott, hogy a vevő kicsúszott a jogvesztő határidőből.

„Denn leider sind auf dieser Erde eben; die Mittel kärglich und die Menschen roh; Wer möchte nicht in Fried und Eintracht leben; Doch die Verhält-

1 Hágában 1964-ben a nemzetközi adásvételről két egyezmény jött létre, a ULFIS a szerződés létrejöttéről, és a ULIS, magáról a szerződésről. Jöllehet mindkét egyezmény hatályba lépett, azonban sem a szocialista országok, sem a harmadik világ országai nem ratifikálták a hágai konvenciókat, sőt mi több nem ratifikált az Egyesült Államok sem. Magyarország aláírta mindkét egyezményt, de a ratifikáció magyar részről is elmaradt.

nisse, die sind leider nicht so.” – idézhették Bertolt Brechtet a bécsi konferencián résztvevő országok delegátusai. Valóban, a viszonyok nem voltak „olyanok”. A ULIS és a ULFIS túl korán jött, egy olyan időpontban, amikor még nem létezett megfelelő befogadó közeg az ilyen típusú egyezményekre. Elkészült az egyezmény szövege, a szükséges számú ratifikáció megtörtént, az egyezmény hatályba is lépett, de ez nem igazán izgatta fel, sem a jogászokat, sem az üzletembereket, sem a politikusokat. Egyszerűen megfogalmazva korán volt, nem voltak meg a feltételek egyik oldalon sem.

3. Ami mármost a CISG-et illeti, a hatályba lépéshez szükséges tíz ratifikáció csak lassan gyűlt össze, mindenki a másikra várt. Évekig bizonytalan volt a CISG sorsa, míg nem az Egyesült Államok ratifikálta a bécsi konvenciót, ez jelentette az áttörést. Utóbb azonban kiderült, hogy a CISG hatálybalépésével még messze nem oldódtak meg a problémák. Az igazi nehézséget az jelentette, illetve jelenti ma is, hogy főként a világkereskedelemben meghatározó szerepet játszó országok vállalatai – erőfölényük birtokában – következetesen *kizárják* a CISG alkalmazását. Jó példa erre a német gyakorlat, ahol nagy cégek szerződéses feltételeiben a német anyavállalatok rendszerint utasítják külföldi leányvállalataikat (adott esetben a Magyarországon bejegyzett, német tulajdonban álló cégeket), hogy általános üzleti feltételeikben szintén zárják ki az egységes jog alkalmazását. Az indok a legtöbb esetben az ismeretlentől való félelem – nyilvánvaló, hogy a „hazai pálya” (értsd: a hazai jog) meghatározott esetekben valóban előnyt jelenthet, ámbátor nem biztos, hogy a kollíziós szabály alapján végül is az eladó fél hazai joga lesz alkalmazandó.

Van azonban egy további szempont, amelyre főként német jogászok szoktak hivatkozni. Ez pedig az az érv, mely szerint a CISG túlságosan is „angol”, tele van – úgy-

mond – az *angolszász jogok* megoldásaival, ezért kontinentális jogász számára ez vállalkozhatatlan helyzetet jelent. Anélkül, hogy ennek a kérdésnek a taglalásában túlságosan is elmerülnénk, néhány rövid megjegyzést kell tennünk.

4. Először is annak megítélése, hogy egy nemzetközi jogegységesítő egyezmény, illetve az egyezmény által szabályozott egyes jogintézmények milyen mértékben tekinthetők angol vagy francia, netán német eredetűnek, erősen szubjektív. Másrészt egy nemzetközi egyezmény minden esetben *kompromisszumok* árán jön csak létre, ennek során az egyezményt kidolgozó jogászok hol tudatosan, hol ösztönösen saját jogukból indulnak ki és az adott jogintézményre irányadó szabály „puhul fel” úgy és annyira, hogy a folyamat végén kompromisszumos megoldás jöjjön létre. Harmadszor, ha megnézzük a CISG szövegét, látható, hogy vannak tipikusan angol és vannak tipikusan német megoldások. Ehhez néhány példa: az angol *consideration* tan nyilvánvalóan nem volt kezelhető a kontinentális jogászok számára, ez világosan kitetszik a 28. és 29. cikkek megszövegezéséből, illetve abból, hogy végül is nem került be a CISG végső szövegébe.

Másrészt viszont a természetbeni teljesítés, a „*specific performance*” szabálya, amely az angolszász jogokban gyakorlatilag kizárja a természetbeni teljesítést, némi kompromisszummal, bekerült a CISG-be (28. Cikk (2) bekezdés). Végül a póthatáridő, azaz a „*Nachfrist*” intézménye (47. Cikk) tipikusan a német jogból származik, és hosszú és keserves viták után került be a CISG-be.

Az adásvétel körében a felek viszonylag könnyen megállapíthatják az alkalmazandó jogot, mivel az esetek döntő többségében az eladó ország joga lesz irányadó, de a szerződések számtalan változata a problémát nem szűkítheti és nem is szűkíti az adásvételre. A CISG-re történő hivatkozás kudarcának

oka tulajdonképpen abban keresendő, hogy bár a CISG létrehozatala valóban kiemelkedő esemény a jogegységesítés történetében, de, mint láttuk, 25 év sem volt elegendő az áttöréshez.

Annak ellenére kell ezt megállapítanunk, hogy mára már a világ valamennyi, a világkereskedelemben illetve a világ gazdaságban szerepet játszó állama, az egy Nagy Britannia kivételével ratifikálta az Egyezményt.

5. Jól látható tehát a folyamat *el-lentétes* volta. Egyrészt állami (kormányzati) szinten a ratifikáció, illetve a csatlakozás, másrészt viszont vállalati szinten az Egyezmény alkalmazásának következetes kizárása. Ennek a visszás helyzetnek a következménye a kollíziós jog feltámadása, a kollíziós jogon keresztül pedig a nemzeti jogok széleskörű alkalmazása, azaz egy olyan folyamat, amellyel szemben többek között éppen a CISG segítségével lehet, illetve lehetett volna eredményesen fellépni.

A kérdés most már úgy tehető fel, hogy van-e egyáltalán *szükség* a jogegységesítésre, azaz visszatérünk a kiinduló ponthoz, amire Rabel a harmincas évek elején még egyértelműen pozitív választ adott. Úgy véljük, hogy a jogegységesítésnek nincs alternatívája, a siker azonban meglehetősen *távolinak* látszik.

Úgyhogy azt is mondhatjuk, hogy a jogegységesítés sikerével kapcsolatban meglehetősen szkeptikusak vagyunk. Természetesen vannak kivételek, itt azonban tendenciákról van szó és ezek a tendenciák nem tűnnek túlságosan reményt keltőnek. Ugyanakkor bizonyos, hogy a jogegységesítő-jogharmonizációs munkák a kedvezőtlen kilátások ellenére sem fognak megszűnni, éppen ellenkezőleg e munkák feltehetően intenzívebbé válnak, párhuzamosan a *nemzetek feletti integrációs szervezetek* kialakulásával.

Mert, legyünk ezzel tisztában, a jogharmonizáció és a jogegységesítés végső fokon ezt a célt szolgálja.

SZEMLE

RUTTNER VERONIKA

bíróági titkár
Fővárosi Törvényszék
(Budapest)

A hiteles fordítás szükségességének kérdése a polgári eljárásban

*A polgári peres eljárás során
keletkezett bírósági határozatok-
nak a bíróság által, saját
hatáskörben, idegen nyelvre
történő fordításáról*

I. Bevezetés

Magyarország Európai Unió tagállammá válása, és ezáltal nemzetközi kapcsolatainak intenzitásának növekedése a nemzeti jogrendszer sok esetben állítja kihívás elé. E kihívások egyike a bírósági eljárásokban megjelenő külföldi felek részvételével kapcsolatos. Akár peres iratok külföldre történő kézbesítése, jogsegély igénybevétele, akár a más államban történő bizonyítás-felvétel a legtöbb esetben még manapság is nehézséget jelent mind az eljárásban résztvevő felek, mind a bíróságok számára.

Az eljárásban résztvevő külföldi fél anyanyelvét bármely jogterület eljárásjogi szabályozása szerint szabadon használhatja. Jelen tanulmány elsődlegesen a *polgári peres eljárás* területét kívánja érinteni, és arra keres választ, hogy az ennek során születő bírósági határozatokat a külföldi fél számára *hiteles fordítással kell-e ellátni*, vagy

elégleges-e azok egyszerű fordítása is.

II. Jogszabályi alapok

1. A polgári peres eljárásban az idegen nyelv használatáról a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 6. § (1) – (3) bekezdései rendelkeznek. E szerint az eljárás nyelve a magyar, azonban az eljárás során mindenki jogosult anyanyelvének, regionális vagy nemzetiségi nyelvének használatára, történjen az akár írásban, akár szóban. A használat formája a peres eljárás költségei, ezek viselése, valamint az eljárás során a fordítással, tolmácsolással felmerülő, és az eljáró bíróra nehezedő adminisztratív terhek körében is jelentőséggel bír. A nyelvhasználat során felmerülő költségekről a Pp. 78. §-a tartalmaz rendelkezéseket, különbséget téve a tolmácsolással, valamint a fordítással járó költségek között.

1.1. A tolmács díjáról az 1999. évi CX. törvény 14. §-ával beiktatott Pp. 78. § – 2002. január 1-jétől hatályos – (4) bekezdése egyértelműen rendelkezik: azt az állam előlegezi és viseli. Megjegyzendő, hogy az azóta meghaladott 3/2006 PK vélemény I. pontjában foglalt értelmezés szerint a tolmácsdíj viselésére a költségmentesség szabályait kell alkalmazni – azaz a nyelvhasználatra jogosult fél pernyertessége esetén azt költségmentesség hiányában az ellenérdeklő fél köteles az államnak megtéríte-

ni. Ezt az értelmezést később az 1/2013 PK vélemény az időközi jogszabályi változásokra figyelemmel is meghaladottá nyilvánította, teret engedve a tolmácsdíjat helyesen mintegy tárgyi költségmentesen kezelő bírói gyakorlatnak.

1.2. Az írásbeli anyagok *fordításával* felmerülő költségek azonban már árnyaltabb képet mutatnak. Ezek körében a 2013. évi CCLII. törvény 85. § (11) bekezdésével a Pp.-be beiktatott, 2014. január 1-jétől hatályos 78. § (4a) és (4b) bekezdései törvényi szinten rendezik az addigi, részben rendeleti szintű szabályozást,¹ és az ennek kapcsán kialakult jogalkalmazási gyakorlatot (utalva a 1/2013. PK vélemény-nyel meghaladottá nyilvánított 3/2006. PK vélemény II. és III. pontjaira). A 78. § (4a) bekezdése szerint a 6. §-ban meghatározott esetekben felmerülő fordítások költségét az anyanyelvének, regionális vagy nemzetiségi nyelvének használatára jogosult fél helyett az állam előlegezi, míg annak viselésére – a (4b) bekezdésben meghatározott kivétellel – a perköltségviselés általános szabályai az irányadók. A (4b) bekezdése kimondja, hogy a 6. §-ban meghatározott esetekben a bírósági határozatok és megkeresések fordításával felmerülő költségeket az állam viseli.

Az idézett jogszabályi rendelkezések értelmében tehát:

a) a külföldi fél idegen nyelven előterjesztett beadványainak magyar nyelvre, a többi fél által magyar nyelven előterjesztett beadványok idegen nyelvre, továbbá

b) a bírósági határozatok és megkeresések idegen nyelvre történő lefordíttatása a bíróság feladata,

1 A 2008. január 1-jével hatályon kívül helyezett 7/1972. (XI. 28.) IM rendelet 19. §-a akként rendelkezett, hogy a Pp. 8. §-ának (jelenleg 6. §) alkalmazása során felmerülő tolmácsolási és fordítási költségeket az állam előlegezi. E költségek viselésére a perköltségviselésre vonatkozó szabályok irányadók.

kérdésként merül fel, hogy milyen szervhez, személyhez forduljon a bíróság a fordítások beszerzése érdekében, és részben ebből adódik, hogy mennyiben szükséges hiteles fordítás, vagy elégséges-e a nem hiteles (egyszerű) fordítás is.

2. A fentiek fordítása *szakfordításnak* minősül, tekintettel a szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet (a továbbiakban: *R1.*) 1. § (2) bekezdésére. Ennek értelmében ugyanis szakfordítás a társadalomtudományi, a természettudományi, a műszaki és a gazdasági fordítás, a jogtudomány pedig a tudományok rendszertani felosztásában a társadalomtudományok közé sorolható.²

Szakfordítást pedig (csakúgy, mint ilyen tárgyú tolmácsolást) a R1 2009. október 1-jétől hatályos 2. §-a szerint munkaviszonyban, valamint munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban díjazás ellenében az végezhet, aki *szakfordító vagy tolmács képesítéssel* rendelkezik.

A jogszabály tehát a jogi tárgyú fordítással szemben az egyszerű szakfordítás készítésének követelményét támasztja, a hiteles szakfordítás követelményét azonban főszabály szerint nem.

A polgári perben a felek által előterjesztett beadványok vonatkozásában hiteles szakfordítás készítésére nincs jogszabályi előírás, így azt, hogy a bíróság az adott eljárásban a felektől hiteles vagy nem hiteles fordítást kíván meg, az *eljáró bíró saját belátása szerint* döntheti el.

Ez vonatkozik arra a két esetre is, ahol a hiteles fordítás a Pp.-ben felbukkan: a 69. § (4) bekezdésében az idegen nyelven kiállított meghatalmazás esetében annak hi-

teles magyar fordítását csak akkor kell bemutatni, ha ezt a bíróság szükségesnek tartja. A bizonyítás körében a 191. § (6) bekezdése akként rendelkezik, hogy a bíróság a szükséghez képest elrendelheti, hogy a bizonyító fél a nem magyar nyelven kiállított okiratot hiteles vagy egyszerű magyar fordításban is csatolja.

Kérdés azonban, hogy – erre vonatkozó konkrét jogszabályi előírás híján – a bírósági *határozatokról a külföldi fél számára hiteles vagy egyszerű fordítás készítendő-e?* Jelen tanulmány már említett célja a kérdés jogszabályi levezetéssel történő megválaszolása.

III.

A hitelesség kérdése, a hiteles fordítás

A kérdés megválaszolásához látnunk kell, hogy mit jelent a hiteles fordítás, mivel jelent többet, mint „egyszerű” társa.

1. A jogszabályszövegekben gyakran fordul elő a „hiteles” kifejezés. A szó önmagában annyit jelent: hitelet érdemlő, megbízható.³ Hiteles lehet a cégkivonat, a tulajdoni lap másolat, kiadmány, létezik hitelesített másolat és hiteles fordítás, mely utóbbival jelen tanulmány is foglalkozik. A hitelesség jogi szempontból mindegyik esetben igazolt eredetiséget jelent, azaz, hogy a hiteles iratnak az eredeti irattal való egyezőségét az arra jogosult a jog által megkövetelt alkiságok mellett tanúsítja.

2. A fordítás per definitionem a forrásnyelvi szöveg *helyettesítése* ekvivalens célnyelvi szöveggel.⁴ Az

ekvivalencia tehát a fordítás feltétele, mely azt fejezi ki, hogy a forrásnyelvű és célnyelvű szöveg egyenértékű, azaz a célnyelvű fejezi ki, amit a forrásnyelvi mond, és úgy, ahogyan mondja. Hiteles fordítás esetén ezt az egyenértékűséget az annak készítésére jogosult tanúsítja.

Különösen jogi szaknyelvi szövegek körében jelentkezhet az egyenértékűség problematikája: a terminus technicusok, jogintézmények jogrendszerenként, és államonként eltérő tartalommal bírnak,⁵ illetve azonos kifejezések különböző államokban eltérő jogi jelentést hordoznak. Lásd pl. a német *Besitz* azaz „birtok” szót, amelynek nem ugyanaz a jelentése a svájci, német, illetve osztrák jogban, hiszen míg az előbbi két jogi nyelv alatta csupán a birtoklást érti, addig az osztrák jog szerint a *Besitz* tulajdonlási szándékkal járó birtoklást jelent, szemben a bírlalat fogalmával, melyet az osztrák jog joghatások nélküli birtoklásnak tekint.⁶

3. A hatályos jogszabályi környezet a hiteles fordítás kérdését kizárólag rendeleti szinten szabályozza. A R1. 5. § szerint hiteles fordítást, fordítás hitelesítését, valamint idegen nyelvű hiteles másolatot – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – *csak az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) készíthet.*

Maga a R1 rendelkezik eltérően – 2009. október 1-jétől hatályos – 6/A. §-ában: cégkivonat hiteles fordítására, valamint a cégjegyzékbe bejegyzendő adatoknak és cégiratoknak az Európai Unió bármely – a cég választása szerint – hivatalos nyelvére történő hiteles fordítására a szakfordító vagy szak-

2 Magyar Nagylexikon. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2003. 769. A jogtudomány része az elméleti és az alkalmazott jogtudomány (Magyar Nagylexikon, i. m. 311.). A szerző álláspontja szerint az a./ és b./ pontban említett okiratok – jogelvek és jogszabályok konkrét problémák megoldását célzó alkalmazása folytán – az alkalmazott jogtudomány körébe tartoznak.

3 Magyar Értelmező Kéziszótár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

4 *Klaudy Kinga*: Bevezetés a fordítás elméletébe. Budapest, Scholastica, 1999.

5 Lásd részletesen: *Boóc Adám–Dömötör László–Sándor István–Szappanos Géza*: A hiteles fordítás és a hiteles tolmácsolás alapvető kérdései. Budapest, HVG-Orac, 2006. 13–36.

6 i. m. 26.

fordító-lektor képesítéssel rendelkezők is jogosultak.

Egy további esetben készíthet az OFFI-tól eltérő személy hiteles fordítást. A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény 138. § (1) bekezdése szerint az a közjegyző, aki idegen nyelven okirat készítésére jogosult, ezen a nyelven a közjegyzői hatáskörbe tartozó ügyekben keletkezett okiratról hiteles fordítást készíthet, vagy a fordítás helyességét tanúsíthatja.

A polgári peres eljárásban azonban az utóbbi kettő eset nem fordul elő, így amennyiben a bíróság hiteles fordítást kívánna meg, úgy lezártható, hogy e célból az OFFI-hoz köteles fordulni.

4. *Költségvonzatát* tekintve a hiteles fordítás készíttetése lényegesen nagyobb anyagi terhet ró mind a felekre, amennyiben a fordítási költség a Pp. 78. § (4) bekezdése értelmében a perköltség részét képezi, mind pedig az államra, amennyiben a (4b) bekezdés szerint azt neki kell viselnie. Az OFFI a leggyakrabban használt nyelveken (angol, német, francia, orosz) bruttó 11,43 Forint/karakter + egyszeri 1800 Forint hitelesítési díj áron készít hiteles fordítást,⁷ míg ugyanezen nyelveken a hitelesítés nélküli szakfordítás esetében ez bruttó 3,05 Forint/karakter.⁸ Látható tehát, hogy a hiteles fordítás megközelítőleg négyszer annyi költséggel jár, mint az egyszerű szakfordítás.

5. Az *alaki kellékeket* tekintve a hiteles fordítás állami címerrel ellátott okiraton kerül kiállításra, melyen hitelesítési záradék és körbélyegző szerepel, az eredeti irathoz zsinórral és pecséttel oly módon hozzáfűzve, hogy azok megsértése nélkül az összefűzött iratokat ne lehessen szétválasztani.⁹

IV.

Hiteles fordítás a hatályos hazai és európai jogban

1. Hatályos jogrendszerünket a teljesség igénye nélkül áttekintve látható, hogy amennyiben közokiratok fordításának szükségessége merül fel, a hiteles fordítás készítésének követelményével csak elvétve találkozhatunk.

1.1. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (*Be.*) 9. § (3) bekezdése kimondja, hogy annak a határozatnak és más hivatalos iratnak a lefordításáról, amelyet e törvény szerint kézbesíteni kell, az azt kibocsátó bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság gondoskodik. Sőt, az érintett kifejezett lemondása esetén a fordítás is elhagyható [9. § (4) bek.].

1.2. A fordítás hitelességét illetően a közigazgatási eljárás nyelvhasználatra vonatkozó szabályai sem mutatnak eltérést. A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (*Ket.*) 9. § (1–3) bekezdései szerint az eljárás nyelve a magyar, és az ügyfélnek kell gondoskodnia részére magyar nyelven megküldött hatósági döntés esetleges lefordíttatásáról. Az eljáró hatóság fordítás készítésére csak erre irányuló kérelem esetén, a fordítás költségeinek előlegezését követően köteles [10. § (2) bek.]. A hatóság saját költségén kizárólag a magyarországi nemzetiségek esetében készít fordítást.¹⁰

1.3. A választottbírósági eljárásban sem írja elő a törvény a fordításokkal kapcsolatban a hitelesség követelményét: ha a választottbíróság ekként rendelkezik, úgy bármely bizonyítékhoz fordítást

kell csatolni [1994. évi LXXI. törvény – *Vbt.* – 48. § (2) bek.].

2. Hiteles fordításra jobbra kizárólag a külföldi határozatok végrehajtása esetén van szükség, abból a nyilvánvaló jogbiztonsági érdekből, mely az egyes tagállami bíróságok ítéleti rendelkezéseinek idegen nyelven való egyértelműségéből és az ebből következő könnyebb végrehajthatóságából fakad.

A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK Tanácsi rendelet 55. cikkének (2) bekezdése értelmében a végrehajthatóság megállapítására jogosult bíróság vagy más hatóság kérésére a kérelmezőnek be kell mutatni az okiratok fordítását, melyet a tagállamban erre képesítéssel rendelkező személy hitelesít. Ezzel párhuzamosan a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2201/2003/EK rendelet 38. és 45. cikkei is akként rendelkeznek, hogy a végrehajthatósághoz szükséges okiratok fordításáról a bíróság felhívására kell gondoskodni, a fordítást pedig ez esetben valamely tagállamban erre feljogosított személynek kell hitelesíteni. Meg kell még említeni itt a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 4/2009/EK tanácsi rendeletet 20. cikkét, mely az előbbi kettő uniós normától eltérően a végrehajtáshoz szükséges fordításokkal szemben hitelesítési követelményt nem támaszt.

Nem áll a fentiekkel maradéktalan összhangban a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (*Vht.*) – melynek háttérjogszabálya a Pp. – 207. §-a, mely a

7 http://www.offi.hu/hiteles_forditas_arak amennyiben a fordítás elkészítése egy munkanapot vesz igénybe (2014.07.10.)

8 http://www.offi.hu/szakforditas_arkepzes amennyiben a fordítás 10.000 karakter/nap alatt elkészül (2014.07.10.)

9 A szakfordításról és a tolmácsolásról szóló 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet végrehajtásáról szóló 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet (R2) 5. § (6) bekezdése; az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda ügyviteléről és működéséről szóló 3/1954. (V. 18.) IM rendelet 3. § (2) bekezdése

10 Ket. 9. § (3) bekezdése

külföldi határozat végrehajtása körében a végrehajtást kérő számára csupán egyszerű fordítás csatolását írja elő.

3. Az *európai eljárási jogsegély-egyezmények uniós szinten egyszerűsítették le a fordítással szemben támasztott alakszerűségi követelményeket*.¹¹ A más uniós tagállamban történő bizonyításfelvételt,¹² illetve kézbesítést¹³ szabályozó rendeletek sem írnak elő a megküldendő okiratokra nézve hiteles fordítást. Sőt, a kézbesítési rendelet 4. cikkének (4) bekezdése kifejezetten kimondja, hogy a továbbított iratok és valamennyi dokumentum mentesül a hitelesítés vagy bármely hasonló alaki követelmény alól.

A fentieket áttekintve levonható az a *következtetés*, mely szerint hiteles fordítás készítése csak abban az esetben szükséges, amennyiben azt *valamely jogszabályi előírás kifejezetten kimondja*. Ilyen előírás jellemzően a külföldi ítéletek elismerését és végrehajtását érinti, de ebben az esetben is az elkészíttetés az eljárás kérelmezőjét terheli. A magyar polgári eljárásban – a büntető és a közigazgatási eljárással azonosan – hiteles fordítás készítésére vonatkozó előírás nincs.

V.

Hitelesség más szempontból – a bírósági határozat, mint közokirat hitelessége

A tanulmány központi kérdésének megválaszolásához szükséges a *hitelesség fogalmát* egy másik aspektusból is megvilágítani, nevezetesen, hogy mit jelent a bírósági határozatok, *mint közokiratok* hitelessége. Tekintettel arra, hogy határozatból mindig csak egy eredeti – a kiállító által aláírt – példány léte-

zik, így fordítás is szükségképpen annak hiteles kiadmányáról készül.

A bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (Büsz.) 2. § 13. pontja szerint kiadmány az eredeti iratról készített olyan másolat, amelyet az arra feljogosított személy „a kiadmány hitelül” záradékkal, aláírásával és a bíróság körbélyegzőjével lát el, vagy elektronikus okirat esetében azon minősített elektronikus aláírást, az elektronikus aláíráson pedig időbélyegzőt helyez el. A 38. § (1) bekezdése szerint a kiadmányon fel kell tüntetni a bíróság megnevezését, az ügyszámot, szükség esetén a tanács elnöke vagy tagja által megjelölt szöveget, a tanács elnökének és tagjainak nevét az „s. k.” toldattal, az eredeti keltezését, továbbá azt el kell látni a bíróság körbélyegzőjének lenyomatával. A határozat kiadmánya esetében az eredeti bírósági határozat és a kiadmány szövege tehát egymással szó szerint megegyezik, és ezt az arra jogosulttól származó „a kiadmány hitelül” záradék, az aláírás és a pecsét tanúsítja. A kiadmány tehát végső soron az eredeti határozat „hiteles másolatának” tekinthető, melyben a hitelesség az eredeti és a kiadmányozott közokirat szó szerinti egyezőségét jelenti.

A hitelességet tehát ebben a *két értelemben* vizsgálva arra jutunk, hogy *a hiteles fordítás és a hiteles kiadmány egymástól eltérő fogalmak: az előbbi esetében (államilag igazolt) tartalmi egyenértékűséget, az utóbbi esetében pedig szó szerinti egyezést jelent*. Ebből következően a bírósági határozat fordítása nem minősülhet az eredeti, magyar nyelvű határozat kiadmányának, hiszen azzal szó szerint nem egyezik meg – eképpen nem is látható el a kiadmány hitelül záradékkal, aláírással és pecséttel.

Ezen a ponton vetődik fel kér-

désként, hogy hiteles kiadmányról *csak hiteles* fordítás készíthető-e, azaz szükséges-e a hitelesség „láncának” ily módon történő megőrzése? A hitelesség eltérő jelentéséből és az erre vonatkozó jogszabályi előírás hiányából fakadóan álláspontom szerint a kérdésre helyesen *nemleges* válasz adható. A bírósági határozatok fordítását eleve csak képesített szakfordító végezheti (lásd fent), így a fordítást elvégző személye, azaz szűkebben a fordítót a szakfordítás elvégzésére feljogosító képesítése az, amely álláspontom szerint a fordítás megfelelőségét, úgymond hitelét garantálja. A bírósági határozat fordítása tehát annak kiadmányán és szakfordításán keresztül egyezik meg az eredeti határozattal.

VI.

Szakfordítói tevékenység a bírósági szervezetben

A szakfordítók *személyét* illetően, a jogi szabályozást áttekintve megállapítható, hogy szakfordítói tevékenységet – és ezáltal bírósági határozatok fordítását – a bíróságok által foglalkoztatott, szakfordítói képesítéssel rendelkező alkalmazott is végezheti.

1. Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda jogköréről és működéséről szóló 1/1963 (III. 12.) IM rendelet 2. § (2) bekezdése szerint az állami, társadalmi és szövetkezeti szerv (szervezet) a működése körében felmerülő, könyvkiadás, valamint a folyóirat (lap)-kiadásra kívüli nem hiteles fordítás elvégzése céljából az OFFI-hoz köteles fordulni, kivéve, ha *a)* a fordítás elvégzésére állományában alkalmas személy van. A 7. § értelmében az OFFI működése nem érinti (...) a hatóságoknak, hivata-

11 Boóc Ádám–Dömötör László–Sándor István–Szappanos Géza: A hiteles fordítás és bírósági tolmácsolás kérdése néhány állam jogrendszereiben. Budapest, Jogtudományi Közlöny, 2007. 1. 21.

12 1206/2001/EK Tanácsi rendelet 4. cikk (3) bekezdése

13 Az Európai Parlament és a Tanács 1393/2007/EK rendeletének („kézbesítési rendelet”) 5. és 8. cikkei

loknak és egyéb szervezeteknek azt a jogát, hogy törvényes hatáskörükben (ügykörükben) idegen nyelvű kiadmányt adhatnak ki, illetőleg magyar nyelvű kiadmányhoz az általuk elkészített hivatalos fordítást csatolhatják.

2. Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda létesítése tárgyában hozott 4234/1949. (IX. 15.) MT rendelet 3. § (1) bekezdése szerint az állami, megyei, városi és községi hatóságok, hivatalok, intézetek és egyéb intézmények (...) az ügyvitelük körében felmerülő fordítások és tolmácsolások elvégzése céljából az Irodához kötelesek fordulni, kivéve, ha a fordítás (tolmácsolás) elvégzésére alkalmas személyzettel rendelkeznek (...).

A 9. § értelmében az Iroda létesítése és működése nem érinti (...) a hatóságoknak, hivataloknak és egyéb szervezeteknek azt a jogát, hogy törvényes hatáskörükben (ügykörükben) idegen nyelvű kiadmányt

adhatnak ki, illetőleg magyar nyelvű kiadmányhoz az általuk elkészített hivatalos fordítást csatolhatják.

3. A rendelkezéseket áttekintve tehát egyértelmű, hogy az OFFI monopóliuma kizárólag a hiteles fordításra vonatkozik, az egyszerű szakfordításra azonban nem, sőt, határozottan kirajzolódni látszik az a jogalkotói szándék, hogy a kiterjedt személyi állománnyal rendelkező állami intézmények, így a bíróság is igénybe vehesse fordítás elkészítésére a megfelelő képesítéssel rendelkező saját személyzetét. A rendeletek az alkalmazottak által készített fordítások esetében pedig a hivatalos fordítást és nem célzatosan nem a hiteles fordítás kifejezést használják.

4. A gyakorlatban az egyszerű szakfordítás általában úgy néz ki, hogy a kirendelt fordító a szakfordítást tartalmazó iraton céges fej-

illetőleg láblécezt alkalmaz, és a szakfordítás jellegét erre vonatkozó jelzéssel tünteti fel, a fordítást az eredeti irat kiadmányához fűzve. Ez az eljárás bírósági alkalmazott által készített szakfordítás esetében is minden további nélkül alkalmazható lenne, feltüntetve a fordításon a készítő nevét, szakfordítói minőségét, és a képesítés ellenőrizhetősége érdekében szakfordítói bizonyítványának számát.

Összefoglalva: a bírósági határozatok saját hatáskörben történő lefordítása álláspontom szerint jogszabályilag megengedett, a bíróság számára a fordítandó irat kézbesítésével, a díj megállapításával és kiutalásával jelentkező adminisztratív terheket, és ezáltal a peres ügyek időtartamát csökkenti, továbbá az államot terhelő költségek jelentős mérséklésével jár – kiaknázva azt a nyelvtudást, amellyel akár számos bírósági dolgozó rendelkezik, bátorítva őket a szakfordítói képesítés megszerzésében.

JOGIRODALOM-JOGÉLET

NOVÁK BARNABÁS

doktorandusz hallgató

*Károli Gáspár Református Egyetem
(Budapest)*

Jogalkotás érthetően

*A pontos fogalmazás
művészete*

1. *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete* című nemzetközi konferenciát 2014. november 26-án az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet közösen rendezte meg. A konferenciát Mátyássy Miklós az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság Magyar Nyelvi Osztályának osztályvezetője nyitotta meg, majd Latorcai Csaba helyettes államtitkár köszöntőjében kiemelte a jogalkotás érthetőségének fontosságát, ami a tartalom, a forma és az érvényesülés együttes megvalósulásának záloga, egyben a társadalom fejlettségének tükörképe. Márkusfalvi Tóth Ádám helyettes államtitkár kiemelte, hogy a szakfordító és tolmácsoló tevékenység központi ágazati irányítását a kormányzati struktúrában az Igazságügyi Minisztérium látja el, ebből következően az OFFI Zrt. tulajdonosi jogait 2011. január 1-je óta az Igazságügyi Minisztérium gyakorolja. Bence Lóránt, a Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója rövid köszöntőjében emlékeztetett a fordító- és tolmácsoló tevékenység fontosságára, és a szakma erkölcsi és morális értékeire. A köszöntőket Merit-Ene Ilja, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság igazgatójának rövid beszéde zárta. Emlékeztetett, hogy az Európai Unió a világ egyik legnagyobb fordítási megrendelője, míg a Fordítási Főigazgatóság az egyik legnagyobb fordító, a 2500 fordítóval és az évente lefordított

több, mint két millió oldallal. Az Európai Unió számára mind a huszonnégy hivatalos nyelv egyformán fontos, a dokumentumok kivétel nélkül megjelennek az Európai Unió minden hivatalos nyelvén. Az egyértelműség és az átláthatóság alapvető feltétele a dokumentumok pontos megértésnek, Merit-Ene Ilja ezzel a gondolattal zárta beszédét és kívánt egyúttal jó tanácskozást a megjelenteknek.

2. A délelőtti szekció első előadója Malachy Hargadon, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság Clear Writing kampánykoordinátora volt. Előadását *Clear Writing at the European Commission / Pontos fogalmazás az Európai Bizottságnál* címmel tartotta. Előadása elején Hargadon emlékeztetett arra, hogy az Európai Unió huszonnégy hivatalos nyelve egyenjogú és egyenrangú nyelve a közösségnek. Fontos megjegyezni azonban, hogy az angol nyelv mégis kiemelt szerepet játszik a közösségi jogalkotásban, hiszen a legtöbb javaslat és dokumentum angol nyelven születik. Kérdés azonban, hogy ezen angol nyelvi változatok milyen terminológiai egységességgel rendelkeznek, hiszen ha már a forrásnyelvi szövegezés is értelmezési problémákat vet fel, akkor a célnyelvi megfogalmazás sem lehet tökéletes. Éppen ezért a közösségi jogalkotás kiszámíthatósága, közmegítélése, minősége és átláthatósága nagyban függ a konzekvens és koherens terminus-megjelenéstől, melyet alapvetően a szakértő – terminológus – fordító – szerkesztő négyes együttműködése hivatott biztosítani, egy előre meghatározott konzultáció és egyeztetési folyamat alapján. Az előadás második felében az uniós szövegek leggyakoribb és legjellemzőbb fordítási hibáit mutatták be. Ilyen hiba például a nyelvtani tévesztések (névelő; nyelvtani nem; gerundi-

um/főnévi igenév), szórendbeli, stiláris pontatlanságok, a rövidítések helyesírása, a személytelen stílus használatának elmulasztása vagy éppen a helytelen terminológia használat. Hardagon előadása végén kiemelte, hogy a *Clear Writing* programnak köszönhetően olyan dokumentumok születnek, melyek rövidebben és velősebben tudják átadni mondanivalójukat, kevesebb zsargont tartalmaznak, hozzájárulva így a félreértések elkerüléséhez és a dokumentumok egyértelmű megértéséhez. A Fordítási Főigazgatóság hatékonyságának növelésére különböző tréningek, szerkesztési útmutatók és online fordítástámogatót és oktatási szoftvereket vezettek be, melyek mindegyike hozzájárul a konzisztens és hatékony fordítási eredményhez.

3. A délelőtti második előadója Ingemar Strandvik, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság minőségügyi tanácsadója volt. Előadásának címe *Plain language in the Swedish tradition / Közérthető nyelvezet a svéd joghagyományban*. Meglátása szerint a jogbiztonság a pontos és érthető fogalmazás záloga, amely az állampolgár jogalkotóba vetett bizalmát szimbolizálja. A rövid bevezető után a hallgatóság betekintést nyerhetett a svéd demokrácia alapjaiba, illetve megismerkedhetett a 60-as évek végén a svéd kormány által megfogalmazott ún. *megértés joga* fogalmába, mely később politikai gondolatként komoly fejlődést hozott a svéd jogalkotásba és jogfejlődésbe. Ennek első lépéseként, 1967-ben megjelent az *Administrative drafting guidelines* című kiadvány, majd egy évtizeddel később, 1976-ban jogászok és nyelvészek bevonásával megalakult az ún. *Revision Team*, melynek feladata a következetes és átlátható jogalkotás biztosítása volt. Két évvel később egy teljesen

egyedi, gyakorlat orientált, egyetemi alapképzést hívott életre a svéd kormány, melynek elvégzésével *Language consultant* minősítést lehet szerezni. Az egyetemi képzéssel, továbbá a különböző kutatásokkal egy *lavina effektus* indult útjának Svédországban. Folyamatos-sá vált az újonnan elért tudományos eredmények publikálása, konferenciák rendezése és a nyelv- és jogtudomány együttműködése. Az előadás második felében Svédország napjaink nyelvi helyzetét ismertette. A Svéd Királyság jelenlegi lakosságának megközelítőleg 15%-a nem svéd anyanyelvű, amellyel pedig az angol nyelv egyre nagyobb teret hódít magának a mindennapokban. Éppen ezért a svéd nyelvtörvényt 2009. július 1-jén egy hosszabb nyelvpolitikai folyamat lezárásaként fogadták el, amely többek között kimondja, hogy Svédországban öt kisebbségi nyelv van; meghatározza a svéd nyelv státuszát; a svéd nyelvhez való hozzáférést továbbá megköveteli az érthető és átlátható nyelvhasználatot a közigazgatásban. Strandvik előadása végén kitért a svéd bíróságoknál működő „*The Trust Commission*” rendszerre is, mely egyfajta minőségbiztosításként értelmezhető, s amely összesen nyolc kiemelt tényezőtől áll. Első volt a *hozzáférhetőség* kritériuma (bírósági telefonszámok, email címek); majd a bírósági *fogadás* (sorbaállítás, várakozási idő, tanúszkodás stb.), az *eljárás hossza*, a tárgyalás *átláthatósága*, a szövegezés *érthetősége*, a média bíróságokról kialakított képe és *megítélése*, a *bírói rendszer felépítése* s végül a *bírói magatartás*. Ezen irányelveket összesen tizennyolc bíróságnak küldte meg véleményezésre a Bizalmi Bizottság. Az irányelvek pozitív fogadtatásra találtak a bíróságok körében, továbbá a bíróságoknak volt lehetőségük saját javaslataikat megküldeni a Bizottság felé. Ennek az együttműködésnek illetve a Bizottság jelentésének köszönhetően egy jogszabály-szerkesztési stratégia kerül kidolgozásra, melynek főbb sarokkövei a formális sza-

bályozás, a szövegezési alapelvárások, a határidők és a képzések voltak. Az előadás végén a továbbképzés lehetőségét ismertette az előadó, svéd kontextusba helyezve. A törvényhozási norma érthetőségének biztosítását legmagasabb szinten is fő feladatként határozták meg. Ez egyben a bírói joggyakorlat sikerességének a záloga is; mert fontos a nyelvi értelmezés, azaz a jogi szövegek közérthetővétele; a jogi pontosság és átláthatóság elősegítése; a jogászok és nyelvészek szoros együttműködésének biztosítása és fenntartása, illetve nemzetközi együttműködések elősegítése és feltérképezése.

4. A délelőtti szekció utolsó előadása *Villányi József*, az Európai Parlament, Magyar Fordítói Osztály osztályvezetőjének *Egy helyes, két fordított: nyelvi és kodifikációs nehézségek az uniós joganyag fordítása során* című előadása volt. Az előadó betekintést engedett az uniós jog, mint a nemzetek feletti jogrendszer sajátosságaiba, egyúttal felhívva a figyelmet, hogy ugyan szoros kapcsolatban áll a nemzeti jogalkotással, azonban terminológiájában elkülönül a nemzeti jogétól. Ebből következően terminológiája kevert, eltérő jogi koncepciók és a tagállamokkal folytatott egyeztetések alapján határozták meg, sok szereplős és eltérő nyelvi változatokat tartalmazó. Fontos megjegyezni, hogy a dokumentumok esetében nem beszélhetünk fordításról, csupán nyelvi változatokról, hiszen az Európai Unió huszonegy hivatalos nyelve egyenrangú és ugyan azokat a jogokat élvezi. Ha a jogharmonizáció felől közelítjük meg a témát látható, hogy egy hibrid angol nyelvvel találkozunk, hiszen a beadott javaslatok általában olyan betérjesztőktől származnak, akiknek nem angol az anyanyelvük. Így az autonóm uniós továbbá a nemzeti fogalmi rendszerek harmonizációja a fordítókat komoly kihívás elé állítja. Az előadás második felében az előadó az uniós szövegek legjellemzőbb minőségi problémáit konkrét példák-

kal szemléltette. Ezen problémákat külön csoportokba sorolva ismerhette meg a hallgatóság: fordítási hibák; nyelvi változatok közti eltérésből fakadó hibák; formális megfeleltetés hiánya; bonyolult jogszabályi szerkezet; nyelvi interferencia; adott jogrendszerre vagy nyelvre vonatkozó sajátosságok; következetes fogalomhasználat hiánya; jogi fogalom meghatározásának hiánya; tartalmi következetlenség; joginak tűnő kifejezések használata. Az előadás végén ezen hibák orvoslására több megoldást is bemutatott az előadó, kitérve egyúttal a hivatalos orvoslás menetére is, amely az helyesbítés (*corrigendum*), módosítás, megsemmisítési eljárás, előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésén át egészen a kártérítés iránti keresletig terjedhet.

5. A délután szekció első előadását *Sárközy Tamás*, a Budapesti Műszaki Egyetem egyetemi tanára *A gazdasági jogi kodifikáció nyelvi problémái* címmel tartotta. Előadása elején több érdekes kérdést is felvetett az előadó, többek között *kinek a számára is legyen érthető a jogszabály?* *A jogász vagy az állampolgár számára.* A későbbiekben több megállapítást téve az előadó mellett érvelt, hogy az igényes jogszabály, a terminológiai következetesség továbbá a jogi dogmatikának megfelelő jogszabályszerkesztés a fordítást is egyszerűbbé teszi. Ezzel szemben a tömeges jogalkotás, illetve a „*frakció törvényhozás*” nyelviileg és tartalmilag a jogbiztonságot veszélyezteti, egyúttal túlszabályozást szül. Az előadó kitér a jogszabályszerkesztés alapszabályainak fontosságára, illetve napjainkban annak figyelmen kívül hagyására, amely a jogalkalmazó és a fordító dolgát is mind nehezebbé teszi. A magyar és német példák a nemzeti és az európai uniós jogi nyelvhasználat eltérését és sajátosságát jól illusztrálták. A magyar salátatörvények ezt a fogalmi kevertséget még tovább bonyolítják, a fogalmi megfeleltetés és a fogalmak meghatározásának nem egyértelmű feltüntetésével. Éppen

ezért az előadás végén az előadó kiemelt szerepet szánt a jogszabályszerkesztők feladatkörének és a fordítások hitelességi problémakörének.

6. A konferenciát *Czine Ágnes*, a Fővárosi Ítéltábla Büntetőjogi Kollégiuma volt vezetőjének, jelenleg alkotmánybírónak, *Lehet-e büntetni a büntetőjog nyelvezetével?* című előadása zárta. Az előadó szerint a jogszabályszerkesztő és a fordító hatalmas felelősséggel bír egy-egy jogszabály sikerességét illetően.

Meglátása szerint egy adott ország büntető törvénykönyve kitűnő jellemrajz az adott társadalomról és annak kultúrájáról. A Csemegi-kódexből idézve az előadó kiemelte a magyar nyelv ismeretének fontosságát a törvényhozás során, utalva egyúttal arra, hogy a jogi tartalmak csak az anyanyelv teljes birtokában értelmezhetőek és értelmezendők. A konkrét példák a száz évvel ezelőtti illetve napjaink joggyakorlatát és jogterminológiáját jól szemléltették. Az előadás végén a *2012/13/EU irányelv a bünte-*

tőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról átültetésének fontosságát emelte ki az előadó. Meglátása szerint a nemzeti jogrendbe való át- illetve beültetés a fogalmi tisztázás és értelmezés sikerességén áll vagy bukik. A konferencia zárásaként, Mátyássy Miklós, az Európai Bizottság, Fordítási Főigazgatóság, Magyar Nyelvi Osztály osztályvezetője foglalta össze a konferencián elhangzott legfőbb gondolatokat, megköszönve egyúttal a szervezők kitartó munkáját, a résztvevők figyelmét.

Summary

FERENC NAGY: The System of Sanctions

This paper, as part of the series of papers on the new Criminal Code of Hungary, first presents the legislature's aims as well as the change of the criminal political course, and then the general features of the system of sanctions will be mentioned. In terms of the single sanctions, those including the deprivation of liberty will be highlighted (imprisonment and confinement as penalties and compulsory psychiatric treatment as a preventive measure) and the new legal institutes will be presented and assessed.

VIKTÓRIA HARSÁGI: Multi Party Litigation in the English Law – Representative Procedures and Group Litigation

The differentiated English system of collective redress is one of the rare systems in Europe that dare stepping out of the traditional framework and combine two models: opt-in and opt-out systems. This sophisticated approach shall be a good incentive to future legislations, even though several critique has emerged in the legal literature regarding the analyzed procedures and their system.

IMRE FORGÁCS: Order out of Chaos? Dilemmas of the Regulation Financial Markets

The world-shattering burst of the American financial bubble in 2008 is still so close and the economic shock caused is still so paralyzing that it will take probably years to scientifically assess the lessons learnt. The article describes why the relatively detailed regulation of banks and financial markets has failed to stop the spread of the crisis. The unsatisfactory prudential laws the derivatives working as 'the weapons of financial mass-destruction' the poor performance of the supervisory authorities and credit rating agencies caused the collapse of the system which must be bailed out by the taxpayers' money all over the world. The national governments and supervisory authorities simply weren't able to control the digitalized global financial world-net. Some experts say that transnational institutions have to be set up to adopt more powerful rules and we need 'The new Legal Theory of Finance' as well. It's advisable to start with the analysis of the main characteristics of the financial markets and the contradictions of the current regulations.

ÁRON P. CZUGLER: Managing Debt Crises in the Present and in the Past – Lessons to be Learned from the Private Law Consolidation of the Bethlen Era

One of the most pressing issues nowadays in Hungary is settling the troubled waters stirred up by loans denominated in foreign currency (the so-called foreign exchange loans). Just recently the Curia of Hungary passed two uniformity decisions on the topic followed by an Act of Parliament. However the biggest challenge, the conversion of foreign exchange loans to HUF, and their revaluation is only yet to begin. Credit crunches are not unprecedented in Hungary similar problems arose after the First World War, during the Bethlen era. The legislator and courts back then had to deal with similar legal issues as today therefore a study of the principles elaborated and the solutions found in their works might be instructive for the present. Based on a research of historic statutes, judicial practice and the surrounding academic debate this paper gives an overview and an assessment of these legal institutions and principles to come to the conclusion that most of them are just as valid today as they were a hundred years ago.

Zusammenfassung

VIKTÓRIA HARSÁGI: Mehrparteienverfahren im englischen Recht – Stellvertreterklage und Sammelklage

Das differenzierte englische System der kollektiven Geltendmachung von Ansprüchen ist eine außergewöhnliche Lösung in Europa, die zwei Modelle kombiniert: das opt-in und das opt-out System. Dieser ausgeklügelte Ansatz könnte – trotz verbreiteter Kritik in der Rechtsliteratur – Einfluss auf künftige Rechtsetzungsvorschläge haben.

IMRE FORGÁCS: Ausweg aus dem Chaos? Dilemmas des Rechts der Finanzmärkte

Die Finanzkrise, die 2008 von den USA ausgeht, lässt immer noch viele schwierige Fragen aufkommen. Eine Frage ist, warum die ausführliche Regelung der Banken und der Finanzmärkte keinen ausreichenden Schutz bieten konnte. Die unzureichende Aufsichtsregelung, die kaum geregelten Derivate – die sozusagen als finanzielle Massenvernichtungswaffen waren –, die schwachen Ratingsysteme spielten eine beachtliche Rolle im Zusammenbruch, dessen Folgen die Steuerzahler weltweit tragen müssen. Dass die nationale Gesetzgebung und die Rechtsprechung immer weniger imstande sind, das digitalisierte und globalisierte internationale Finanzsystem zu regulieren und zu kontrollieren, gibt Anlass zu

Spannungen. Einige Experten sind der Ansicht, dass nicht nur neue Regeln, supranationale Institutionen, sondern auch eine „neue Rechtstheorie der Finanzen“ erforderlich ist. Dazu muss man von den Besonderheiten der Finanzmärkte und den Widersprüchen der bestehenden Regelung ausgehen.

ÁRON P. CZUGLER: Verwalten von Schuldnerkrisen früher und jetzt – Lehren aus dem Privatrecht der Bethlen-Konsolidation für die Gegenwart

Heute ist eines der dringendsten Probleme in Ungarn das Problem der Devisenkredite (der sogenannten Fremdwährungskredite) zu beseitigen. Vor kurzem hat die Kurie von Ungarn hinsichtlich dieser Frage zwei Entscheidungen zur Wahrung der Rechtseinheit erlassen, auf dessen Grundlage ein Gesetz des Parlaments erarbeitet wurde. Doch die größte Herausforderung, nämlich die Umwandlung der Kredite in HUF und die Neubewertung steht noch vor uns. Kreditkrisen in Ungarn sind nicht beispiellos, ähnliche Probleme sind sowohl nach dem Ersten Weltkrieg, als auch während der Bethlen-Ära entstanden. Damals mussten Gesetzgeber und Gerichte sich mit ähnlichen Rechtsfragen wie heute befassen, deshalb könnten die, von ihnen ausgearbeiteten Prinzipien und die Lösungen, die in ihren Werken zu finden sind, auch für die

Gegenwart lehrreich sein. Aufgrund der Analyse der historischen Gesetze, der Gerichtspraxis und der damaligen akademischen Debatte gibt diese Studie einen Überblick und eine Bewertung dieser rechtlichen Institutionen und Prinzipien, um zu dem Abschluss zu kommen, dass die meisten von denen heute genauso gültig sind wie vor hundert Jahren.